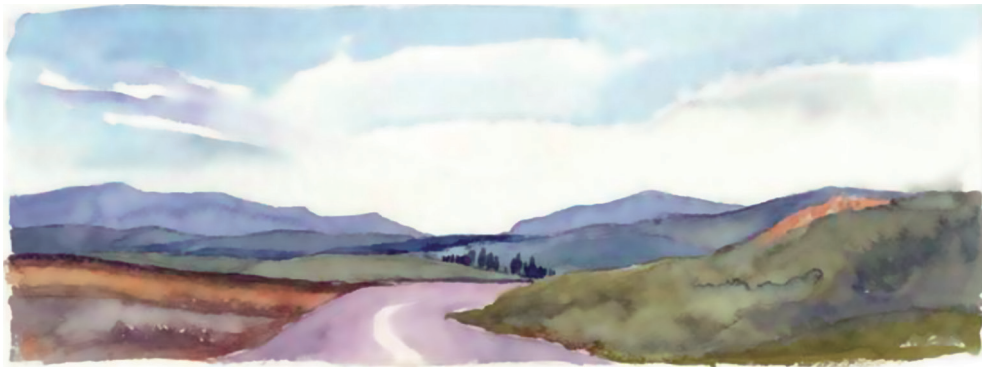

**Έντυπο υλικό στα
Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου**

**Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία
και στον πολιτισμό**

Πορεία και ανάπτυξη

Τόμος 1ος

Έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου

Η θρησκεία στη ζωή, στην ιστορία και στον πολιτισμό

Πορεία και ανάπτυξη

Το έντυπο προσωρινό υλικό στα Θρησκευτικά δημιουργήθηκε με την ευθύνη της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής στο πλαίσιο υλοποίησης του Υποέργου «Εκπόνηση Προγραμμάτων Σπουδών Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και Οδηγών για τον Εκπαιδευτικό «Εργαλεία Διδακτικών Προσεγγίσεων» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (Σχολείο 21ου αιώνα) - Νέο Πρόγραμμα Σπουδών. Το παρόν υλικό συνοδεύει το αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών και τον Οδηγό Εκπαιδευτικού.

Για τη σύνταξη του φακέλου προσωρινού υλικού στα Θρησκευτικά Α΄ Γυμνασίου συνεργάστηκαν αμισθί τα μέλη της επιτροπής εμπειρογνομόνων Όλγα Γριζοπούλου, Δρ Θεολογίας και Παναγιώτης Υφαντής, Αναπληρωτής Καθηγητής τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ. και οι θεολόγοι εκπαιδευτικοί:

Βάσω Γώγου

Θεολόγος, φιλόλογος, Επιμορφώτρια στην Πιλοτική εφαρμογή των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών

Απόστολος Μπάρλος

Θεολόγος, ΜΤη Θεολογίας, Επιμορφωτής στην Πιλοτική εφαρμογή των Νέων Προγραμμάτων Σπουδών για το μάθημα των Θρησκευτικών

Σχεδιασμός και μορφοποίηση φακέλου:

Όλγα Γριζοπούλου, Απόστολος Μπάρλος

Εικαστικά έργα και εικονογράφηση εξωφύλλου και οπισθόφυλλου:

Βάσω Γώγου

Η αξιολόγηση, η κρίση των προσαρμογών και η επιστημονική επιμέλεια του προσαρμοσμένου βιβλίου πραγματοποιείται από τη Μονάδα Ειδικής Αγωγής του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Η προσαρμογή του βιβλίου για μαθητές με μειωμένη όραση από το ΙΤΥΕ – ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ πραγματοποιείται με βάση τις προδιαγραφές που έχουν αναπτυχθεί από ειδικούς εμπειρογνώμονες για το ΙΕΠ.

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ**

ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΦΑΚΕΛΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

**Έντυπο προσωρινό υλικό
στα Θρησκευτικά Α' Γυμνασίου**

Τόμος 1ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

Αγαπητοί μαθητές και αγαπητές μαθήτριες

Η σχέση σας με το μάθημα των Θρησκευτικών που ξεκίνησε στο Δημοτικό συνεχίζεται και στο Γυμνάσιο. Στόχος του φετινού μαθήματος είναι να προχωρήσετε τη γνωριμία σας κυρίως με τον Χριστιανισμό και την Ορθόδοξη παράδοση, αλλά και με θρησκείες του κόσμου. Μέσα από αυτήν τη γνωριμία θα μπορέσετε να ανακαλύψετε τον ρόλο της πίστης και της θρησκείας στον πολιτισμό του τόπου στον οποίο ζείτε (την Ελλάδα), αλλά και να καλλιεργήσετε προσωπικές ιδέες, απόψεις και στάσεις γύρω από τη θρησκευτική πίστη και τη θρησκευτική παράδοση στην οποία ανήκετε εσείς ή οι συμμαθητές σας. Το μάθημα δε θα σας δώσει έτοιμες απαντήσεις. Αντιθέτως, θα σας ενθαρρύνει κυρίως να θέτετε ερωτήματα και να χτίζετε όλοι μαζί γνώση και εμπειρίες. Το μάθημα απευθύνεται σε όλους σας, ανεξάρτητα από πού κατάγεστε ή ποια σχέση έχετε με τη θρησκεία. Αποτελεί ευκαιρία για αμοιβαία γνωριμία και αποδοχή του άλλου, ειλικρινή διάλογο και συνύπαρξη· με άλλα λόγια, τις πολύτιμες και απαραίτητες προϋποθέσεις για τη θρησκευτική σας μάθηση, αλλά και για το άνοιγμά σας στον μεγάλο κόσμο που σας περιμένει!

Ο τίτλος του Φακέλου Υλικού που έχετε στα χέρια σας, αλλά και του μαθήματος για τη φετινή χρονιά είναι **Πορεία και Ανάπτυξη**. Πράγματι, στις πρώτες τέσσερις θεματικές ενότητες θα ασχοληθούμε με την πορεία και την ανάπτυξη του Χριστιανισμού στους πρώτους αιώνες της ζωής του, παράλληλα με τη δική σας πορεία και ανάπτυξη, καθώς ήδη είστε μέλη μιας μεγάλης ομάδας, μαθητές ενός καινούριου σχολείου. Στις δύο τελευταίες ενότητες, θα προχωρήσουμε στη γνωριμία με τον κόσμο άλλων θρησκειών, για να ανακαλύψουμε τη δική τους πορεία και

ανάπτυξη μέσα στην ιστορία και τον πολιτισμό.

Ξεφυλλίζοντας τον **Φάκελο Υλικού** θα προσέξετε πως περιέχει κείμενα πολλών συγγραφέων από διαφορετικές εποχές, εικόνες, αποφθέγματα, καθώς και ιδέες για εργασίες.

Τα **Κείμενα** ποικίλουν ως προς την προέλευση, τον χρόνο συγγραφής αλλά και το είδος τους. Δε χρειάζεται να τα αποστηθίσετε, αλλά ούτε και να τα επεξεργαστείτε όλα. Σε συνεργασία με τον δάσκαλό σας θα επιλέξετε με ποια θα ασχοληθείτε.

Οι **Εικόνες** του Φακέλου δεν έχουν ως σκοπό απλώς να διακοσμήσουν τις σελίδες. Σας προσφέρουν μια άλλη ματιά για τα θέματα που εξετάζετε, η οποία μπορεί να εμπλουτίζει τις ιδέες σας. Γι' αυτό και θα χρειαστεί να τις επεξεργαστείτε σε συνδυασμό με τα κείμενα.

Οι **Προτάσεις για Εργασίες και Δραστηριότητες** δε σας ζητούν μόνο να σκεφτείτε ή απλώς να απαντήσετε σε κάποιες ερωτήσεις. Σας προσκαλούν να φανταστείτε, να δημιουργήσετε, να συνεργαστείτε, να κουβεντιάσετε, να παίξετε. Έτσι, το μάθημα των Θρησκευτικών μπορεί να γίνει ένα περιβάλλον όπου θα μοιράζεστε εμπειρίες και ιδέες.

Στη διάρκεια της χρονιάς, μπορείτε να κάνετε τις δικές σας παρατηρήσεις για το τι σας άρεσε και τι όχι. Τι σας δυσκόλεψε ή τι άλλο θα θέλατε. Θα είναι μια πολύτιμη βοήθεια για τους δασκάλους σας και για το ίδιο το μάθημα.

Ελπίζουμε και ευχόμαστε όλα αυτά που θα μοιραστείτε και θα μάθετε φέτος να συμβάλουν πραγματικά στη δική σας προσωπική και συλλογική πορεία και ανάπτυξη.

Οι συντάκτες του φακέλου

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Μεγαλώνουμε και αλλάζουμε

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ

Αρχίζοντας τη φοίτησή σας σε μια νέα σχολική κοινότητα, το Γυμνάσιο, βρίσκεστε μπροστά σε πολλές αλλαγές και νέες απαιτήσεις. Για να μεταμορφώσετε αυτήν τη νέα πραγματικότητα σε πολύτιμη εμπειρία, θα χρειαστείτε έμπνευση, δύναμη, καλή οργάνωση και, το κυριότερο, ενότητα και πνεύμα συνεργασίας. Να είστε όλοι μαζί! Ο καθένας για όλους και όλοι για τον καθένα σε αυτό το καινούριο ταξίδι που αρχίζει φέτος. «Μεγαλώνουμε και αλλάζουμε», λοιπόν, για να ανταποκριθούμε στις απαιτήσεις των καιρών καρποφόρα και δημιουργικά.

Δυο χιλιάδες χρόνια πριν η χριστιανική Εκκλησία ανοίχτηκε στον κόσμο προσκαλώντας στους κόλπους της όλους τους ανθρώπους, δίχως εξαιρέσεις και αποκλεισμούς. Με αυτόν τον τρόπο η «καλή είδηση», το Ευαγγέλιο του Χριστού εξαπλώθηκε παντού, όχι όμως χωρίς δυσκολίες και εμπόδια. Για τρεις περίπου αιώνες οι χριστιανοί αντιμετώπιστηκαν με καχυποψία, κατηγορήθηκαν και διώχθηκαν. Το Διάταγμα των Μεδιολάνων και, λίγο αργότερα, η αναγνώριση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του Ρωμαϊκού Κράτους έφεραν τα μέλη της Εκκλησίας μπροστά σε νέες συνθήκες και πολύπλοκες απαιτήσεις. Για να τις αντιμετωπίσουν υπεύθυνα και αποτελεσματικά, χρειάζονταν καλή οργάνωση και πολλή προσπάθεια.

Στη θεματική αυτή ενότητα, αρχικά θα μοιραστείτε τις δικές σας εμπειρίες στη νέα φάση ζωής που αρχίζετε. Αυτό θα βοηθήσει στη συνέχεια να κατανοήσετε την

πορεία της Εκκλησίας στους τρεις πρώτους αιώνες της ζωής της, να μπείτε στη θέση των προσώπων της εποχής και να ανακαλύψετε τη σημασία και τις συνέπειες των γεγονότων που τη σημάδεψαν.

περιεχόμενα

I. Το πέρασμα σε μια νέα σχολική κοινότητα, έναν καινούριο κύκλο ζωής

II. Η Εκκλησία ανοίγεται και εξαπλώνεται

- Το άνοιγμα της χριστιανικής πίστης στον κόσμο
- Στους δρόμους του κόσμου: Οι περιοδείες του Αποστόλου Παύλου
- Από τους διωγμούς και το μαρτύριο στη δικαίωση των χριστιανών και τη νομιμοποίηση του Χριστιανισμού
- Οι ναοί της νέας θρησκείας: Από τις κατακόμβες και τα οικήματα στην ανέγερση των μεγαλόπρεπων βασιλικών
- Ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία της βυζαντινής αυτοκρατορίας

III. Η Εκκλησία οργανώνεται

- Από την «Εκκλησία του Δήμου» στην «Εκκλησία του Χριστού»
- Οι χριστιανοί, πολίτες ενός άλλου κόσμου
- Κλήρος και λαός
- Κοινότητες μέσα στην έρημο: Μοναχισμός
- Κοινοβιακός μοναχισμός. Η πνευματική πολιτεία της ερήμου

I. Το πέρασμα σε μια νέα σχολική κοινότητα, έναν καινούριο κύκλο ζωής

Από το Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ

Την πρώτη μέρα στο Γυμνάσιο έβρεχε πολύ. Ένα μεγάλο πλήθος από παιδιά βρισκονταν στο σχολείο: ομάδες αγοριών και κοριτσιών στέκονταν ολόγυρα κουβεντιάζοντας. Κάποιοι περιδιάβαιναν απ' τη μια ομάδα στην άλλη αναγνωρίζοντας φίλους και γνωστούς και ρωτώντας «σε ποια τάξη πας;» Εκτός από την Λιζ, δεν ήξερα ούτε έναν που θα μπορούσε να είναι συμμαθητής μου κι αυτό δεν ήταν και πολύ ευχάριστο.

Στην τάξη μας, ο δάσκαλος φώναξε και έλεγξε τα ονόματα των μαθητών, μας ενημέρωσε για το ποια βιβλία έπρεπε να παραγγελθούν και κάποιες άλλες λεπτομέρειες.

Για να πω την αλήθεια, ήμουν βαθιά απογοητευμένη. Περίμενα τουλάχιστον να δω το πρόγραμμα και να γνωρίσω τον διευθυντή του σχολείου. Όταν επέστρεψα στο σπίτι έκανα μια συναρπαστική περιγραφή των εμπειριών μου, αλλά για να λέμε την αλήθεια, δεν ήξερα για το σχολείο, τους δασκάλους, τα παιδιά και το πρόγραμμα

τίποτε περισσότερο από όσα και πριν! Το σχολείο άρχισε μια βδομάδα αργότερα. Και πάλι έβρεχε. Μας χώρισαν σε ομάδες των είκοσι. Αυτό σήμαινε ότι θα ανήκα πια σ' αυτή την ομάδα συμμαθητών.

Πρόκειται για το ημερολόγιο που κρατούσε η Γερμανοεβραία Άννα Φρανκ στο Άμστερνταμ, όσο καιρό κρυβόταν με την οικογένειά της από τους Γερμανούς, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η Άννα Φρανκ και η οικογένειά της συνελήφθησαν από την Γκεστάπο. Επέζησε μόνον ο πατέρας της, Όττο Φρανκ, χάρη στον οποίο εκδόθηκε το 1947 το ημερολόγιο. Έχει μεταφραστεί σε 30 γλώσσες.

Το πέρασμα από το Δημοτικό στο Γυμνάσιο

Την πρώτη μέρα του σχολείου ανέβηκα τα σκαλιά που οδηγούν από το προαύλιο στο κτήριο του Γυμνασίου. Στη μέση της σκάλας γύρισα το κεφάλι μου και αντίκρισα το Δημοτικό. Στάθηκα μια στιγμή και μετά κοίταξα μπροστά μου, πήρα μια βαθιά ανάσα και συνέχισα να ανεβαίνω. Πριν μπω στο Γυμνάσιο, μού ήρθαν στο μυαλό τα τελευταία λόγια της αποφοίτησής μας από την έκτη Δημοτικού: «Προχωράμε με το μυαλό στο Γυμνάσιο και

την καρδιά στο Δημοτικό». Έτσι κι εγώ, τις πρώτες μέρες της νέας σχολικής χρονιάς σκεφτόμουν συνέχεια το Δημοτικό. Τώρα όμως έχει περάσει ένας μήνας. Ένα κομμάτι της καρδιάς μου θα ανήκει για πάντα στο Δημοτικό μου. Το άλλο, όμως, το έχει κερδίσει ήδη το Γυμνάσιο, που έγινε μια αγκαλιά για μας, ένα δεύτερο σπίτι.

**Άννα-Μαρία, περιοδικό νεογράφημα 8/11,
Θεσσαλονίκη 2016**

Η γιορτή, Μπάμπης Πυλαρινός

Πού πας караβάκι με τέτοιο καιρό;

- Πού πας караβάκι με τέτοιον καιρό;
Σε μάχεται η θάλασσα, δεν τη φοβάσαι;
Ανέμοι σφυρίζουν και πέφτει νερό,
πού πας караβάκι με τέτοιον καιρό;
- Για χώρα πηγαίνω πολύ μακρινή
θα φέξουνε φάροι πολλοί να περάσω
βοριάδες, νοτιάδες θα βρω μα θα φτάσω
με πρίμο αγεράκι, μ' ακέριο πανί.
- Κι αν οι κάβοι σου στήσουν τη νύχτα καρτέρι;
Απάνω σου αν πέσει το κύμα θεριό
και πάρει τους ναύτες και τον τιμονιέρη;
Πού πας караβάκι με τέτοιον καιρό;
- Ψηλά στο εκκλησάκι του βράχου που ασπρίζει
για μένα έχουν κάμει κρυφή λειτουργία
ορθός ο Χριστός το τιμόνι μου αγγίζει
στην πλώρη μου στέκει η παρθένα Μαρία.

Ποίηση: Ζ. Παπαντωνίου,
μουσική: Α. Μάνου

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1.** Σε ένα χαρτάκι σημειώστε σκέψεις και συναισθήματα από την πρώτη σας μέρα στο Γυμνάσιο. Στη συνέχεια, διαβάστε για λίγα λεπτά ο καθένας μόνος του τα κείμενα της Άννας Φρανκ και της Άννα-Μαρίας. Βρίσκετε ομοιότητες με όσα γράψατε; Συζητήστε τις με τον/την διπλανό/ή σας.
- 2.** Ακούστε το μελοποιημένο ποίημα «Πού πας καρβάκι με τέτοιο καιρό» κι αφήστε τον εαυτό σας να περιπλανηθεί στους στίχους και τη μουσική του. Στη συνέχεια, χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Κάθε ομάδα, αφού διαλέξει μια στροφή από το ποίημα, ας διαβάσει προσεκτικά τους στίχους. Προσπαθήστε ως ομάδα να αποδώσετε με την τεχνική «Ομαδικό Γλυπτό» το κύριο συναίσθημα που σας προκαλούν οι στίχοι της στροφής που διαλέξατε. Συζητήστε στην τάξη όλα όσα παρουσίασαν οι ομάδες και συσχετίστε τα με τα συναισθήματα που σας προκαλεί ο ερχομός σας στο Γυμνάσιο.

II. Η Εκκλησία ανοίγεται και εξαπλώνεται

Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ

Η χριστιανική εξάπλωση στις περιοχές:

■ στην εποχή του Ειρηναίου (185 μ.Χ.)

■ στην εποχή του Μ. Κωνσταντίνου (325 μ.Χ.)

Το άνοιγμα της χριστιανικής πίστης στον κόσμο

Στο κέντρο του χριστιανικού μηνύματος η Ανάσταση του Ιησού

Μετά το Σάββατο, τα ξημερώματα της επόμενης ημέρας, η Μαρία η Μαγδαληνή και η άλλη Μαρία ήρθαν να δουν τον τάφο του Ιησού. Ξαφνικά έγινε μεγάλος σεισμός, γιατί ένας άγγελος Κυρίου κατέβηκε από τον ουρανό, ήρθε, κύλησε την πέτρα από την είσοδο και καθόταν πάνω της. Η όψη του ήταν σαν αστραπή και τα ρούχα του ολόλευκα σαν το χιόνι. Τόσο τον φοβήθηκαν οι φρουροί, που άρχισαν να τρέμουν κι έγιναν σαν νεκροί. Ο άγγελος είπε στις γυναίκες: «Εσείς μη φοβάστε! Ξέρω ποιον γυρεύετε: τον Ιησού, τον σταυρωμένο. Δεν είναι εδώ· αναστήθηκε, όπως το είπε! Ελάτε να δείτε το μέρος όπου βρισκόταν το σώμα του Κυρίου. Τρέξτε όμως γρήγορα και πείτε στους μαθητές του: “αναστήθηκε από τους νεκρούς και πηγαίνει πριν από σας, να σας περιμένει στη Γαλιλαία· εκεί θα τον δείτε”. Αυτά είχα να σας πω». Οι γυναίκες βγήκαν γρήγορα από το μνήμα με φόβο και με χαρά μεγάλη, κι έτρεξαν να πουν τα νέα στους μαθητές του. Καθώς όμως πήγαιναν να πουν τα νέα στους μαθητές του, τις συνάντησε ο Ιησούς, και τους λέει: «Χαίρετε!» Αυτές τον πλησίασαν, έπεσαν στα πόδια του και τον προσκύνησαν. «Μη φοβάστε!» τους λέει ο Ιησούς. «Πηγαίνατε να πείτε στους αδερφούς μου να φύγουν για τη Γαλιλαία, κι εκεί θα με δουν».

Μτ 28, 1-10

Ο λευκός άγγελος, Ιερά Μονή Μιλέσεβα (13ος αι.)

Η αποστολή των μαθητών του Χριστού σε όλο τον κόσμο

Οι έντεκα μαθητές έφυγαν για τη Γαλιλαία στο βουνό, όπου ο Ιησούς τούς είχε παραγγείλει να πάνε. Όταν τον είδαν, τον προσκύνησαν· μερικοί όμως είχαν αμφιβολίες. Ο Ιησούς τους πλησίασε και τους είπε: «Ο Θεός μου έδωσε όλη την εξουσία στον ουρανό και στη γη. Πηγαίνετε λοιπόν και κάνετε μαθητές μου όλα τα έθνη, βαφτίζοντάς τους στο όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος και διδάξτε τους να τηρούν όλες τις εντολές που σας έδωσα. Κι εγώ θα είμαι μαζί σας πάντα, ως τη συντέλεια του κόσμου».

Μτ 28, 16-20

Τα πρώτα βήματα της Εκκλησίας

Η ιστορία της χριστιανικής Εκκλησίας αρχίζει με την Πεντηκοστή, καθώς την ίδια μέρα μετά το κήρυγμα του Πέτρου πολλοί άντρες και γυναίκες βαπτίστηκαν και έτσι σχηματίστηκε η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων. Πριν περάσει πολύς καιρός, τα μέλη αυτής της κοινότητας διασκορπίστηκαν λόγω του διωγμού που ακολούθησε τον λιθοβολισμό του Στεφάνου. «Πορευθέντες», είχε πει ο Χριστός, «μαθητεύσατε πάντα τά έθνη» (Πηγαίνετε και κάνετε μαθητές μου όλα τα έθνη). Υπακούοντας σ' αυτή την εντολή, κήρυξαν όπου πήγαν, πρώτα στους Ιουδαίους, και πριν περάσει πολύς καιρός και στους εθνικούς. Ο Λουκάς έχει καταγράψει στις Πράξεις των Αποστόλων κάποιες από τις ιστορίες αυτών των αποστολικών ταξιδιών· τις άλλες τις διατήρησε η παράδοση της Εκκλησίας. Σε ένα εκπληκτικά μικρό διάστημα, μικρές χριστιανικές κοινότητες ξεφύτρωσαν σ' όλα τα κύρια κέντρα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, ακόμη και σε μέρη πέρα από τα σύνορά της.

Κάλλιστος Ware, Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Ο Απόστολος Παύλος

Σημαντικό ρόλο στην εξάπλωση του Χριστιανισμού έπαιξε και ένας ξεχωριστός άνθρωπος, ο Απόστολος Παύλος. Όπως γράφει ο ίδιος: «Γεννήθηκα Ισραηλίτης από τη φυλή Βενιαμίν, Εβραίος γέννημα θρέμμα. Ως προς την εξήγηση του Νόμου ανήκα στους Φαρισαίους, με ζήλο κατεδίωκα την εκκλησία κι ήμουν άμεμπτος σε ό,τι αφορά την τήρηση του Νόμου» (Φιλ 3, 5-6).

Αρκετά πράγματα μαθαίνουμε γι' αυτόν από τις **Πράξεις των Αποστόλων**, το πέμπτο από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης, το οποίο γράφτηκε γύρω στο 61 μ.Χ. από τον ευαγγελιστή Λουκά. Σε αυτό περιγράφεται η ζωντανή ιστορία της πρώτης Εκκλησίας: τα βήματα των Αποστόλων που διέσχισαν τις μεγάλες στράτες της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, συναρπαστικά περιστατικά και γεγονότα, η ζωή των πρώτων χριστιανών, η οργάνωση των εκκλησιαστικών κοινοτήτων κ.ά.

Η μεταστροφή του Αποστόλου Παύλου

Την πίστη των χριστιανών την κατεδίωξα μέχρι θανάτου, συλλαμβάνοντας και κλείνοντας στις φυλακές άντρες και γυναίκες, όπως μπορεί να μαρτυρήσει και ο αρχιερέας και όλο το μέγα συνέδριο. Από αυτούς πήρα και επιστολές συστατικές για τους αδελφούς μας τους Ιουδαίους στη Δαμασκό, και πήγαινα να φέρω στην Ιερουσαλήμ δεμένους και τους εκεί χριστιανούς για να τιμωρηθούν. Καθώς πήγαινα και πλησίαζα στη Δαμασκό, ξαφνικά κατά το μεσημέρι άστραψε γύρω μου δυνατό φως από τον ουρανό. Έπεσα στη γη κι άκουσα μια φωνή που μου έλεγε: «Σαούλ, Σαούλ, γιατί με καταδιώκεις;» Κι εγώ απάντησα:

«Ποιος είσαι, Κύριε;»

Η φωνή μου είπε: «Εγώ είμαι ο Ιησούς ο Ναζωραίος, που εσύ τον καταδιώκεις». Όσοι ήταν μαζί μου είδαν το φως και φοβήθηκαν· δεν άκουσαν όμως τη φωνή εκείνου που μιλούσε. Εγώ είπα: «Τι να κάνω, Κύριε;».

Τότε ο Κύριος μου απάντησε: «Σήκω και πήγαινε στη Δαμασκό. Εκεί θα μάθεις όλα όσα σου όρισε ο Θεός να κάνεις». Καθώς δεν έβλεπα από τη λαμπρότητα του φωτός εκείνου, μ' έπιασαν από το χέρι αυτοί που ήταν μαζί μου και με οδήγησαν στη Δαμασκό. Εκεί ζούσε κάποιος Ανανίας, άνθρωπος που ακολουθούσε πιστά όσα λέει ο Μωσαϊκός Νόμος, και τον τιμούσαν όλοι οι Ιουδαίοι που κατοικούσαν στη Δαμασκό. Αυτός ήρθε να με συναντήσει, στάθηκε μπροστά μου και μου είπε: «Σαούλ, αδελφέ μου, απέκτησε πάλι το φως σου». Κι εγώ την ίδια στιγμή βρήκα το φως μου και τον κοίταξα. Κι αυτός μου είπε: «Ο Θεός των πατέρων μας σε διάλεξε να γνωρίσεις το

θέλημά του, να δεις εκείνον που το εκπλήρωσε και να ακούσεις τη φωνή από το ίδιο του το στόμα. Γιατί εσύ θα γίνεις μάρτυράς του, και θα μαρτυρήσεις σε όλους τους ανθρώπους αυτά που είδες και άκουσες. Και τώρα, τι καθυστερείς, σήκω και βαφτίσου και ομολόγησε ότι αυτός είναι ο Κύριος, για να καθαριστείς από τις αμαρτίες σου».

Πραξ 22, 4-16

Η μεταστροφή του Απ. Παύλου, Oleg Shurkus

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Προσπαθήστε να εξηγήσετε πώς έγινε και διαδόθηκε το μήνυμα του Ευαγγελίου τόσο γρήγορα σε τόσο πολλές και μακρινές περιοχές του κόσμου.**
- 2. Αφού διαβάσετε το κείμενο για τη μεταστροφή του Απ. Παύλου, παρατηρήστε τον πίνακα του Oleg Shurkus. Φανταστείτε ότι είσαστε ένας από τους άνδρες που είχε μαζί του ο Απ. Παύλος στην αποστολή καταδίωξης των χριστιανών και ζήσατε το περιστατικό που συνέβη στον δρόμο προς τη Δαμασκό. Ποιες είναι οι σκέψεις και τα συναισθήματά σας, καθώς οδηγείτε τον Παύλο στον Ανανία;**

Στους δρόμους του κόσμου: Οι περιοδείες του Αποστόλου Παύλου

■ 1η Περιοδεία ■ Πιθανή διαδρομή ■ Πορεία για την πρώτη φυλάκιση
■ 2η Περιοδεία ■ στη Ρώμη
■ 3η Περιοδεία

1	Σελεύκεια	1	Ιερουσαλήμ	13	Κόρινθος	1	Πτολεμαΐδα	11	Κεχραιές
2	Σαλαμίνα	2	Καισάρεια	14	Κεχραιές	2	Πάφος	12	Τραλλείς
3	Πάφος	3	Σελεύκεια	15	Τραλλείς	3	Πάταρα	13	Έφεσος
4	Απάτεια	4	Αντιόχεια	16	Κνίδος	4	Τραλλείς	14	Λαοδίκεια
5	Πέργη	5	Δέρβη	1	Ιερουσαλήμ	5	Άσσος	15	Κολοσσές
6	Αντιόχεια	6	Ικόνιο	2	Καισάρεια	6	Τρῳάς	16	Λύστρα
7	Ικόνιο	7	Αντιόχεια	3	Πτολεμαΐδα	7	Νεάπολη	17	Δέρβη
8	Λύστρα	8	Αμφίπολη	4	Τύρος	8	Θεσσαλονίκη	18	Ταρσός
9	Δέρβη	9	Απολλωνία	5	Σιδώνα	9	Βέροια	19	Αντιόχεια
1	Σάμος	10	Θεσσαλονίκη	6	Πάταρα	10	Λάρισα		
2	Γόρτυς	11	Βέροια	7	Γόρτυς				
		12	Αθήνα	8	Ρώμη				

Στη διάρκεια των περιοδειών του ο Απόστολος Παύλος:

- διέσχισε χιλιάδες χιλιόμετρα, διδάσκοντας σε όλες τις σπουδαίες πόλεις της Μικράς Ασίας και της Ελλάδας
- έγραψε επιστολές προς τις κοινότητες που ίδρυσε
- χρησιμοποίησε κάθε μέσον της εποχής και συχνά κινδύνεψε
- είχε μαζί του πολλούς αφοσιωμένους συνεργάτες (Μάρκο, Βαρνάβα, Λουκά, Σίλα, Τιμόθεο)
- εργαζόταν όποτε του δινόταν η ευκαιρία
- κατηγορήθηκε, δικάστηκε, φυλακίστηκε
- καταδικάστηκε σε θάνατο και αποκεφαλίστηκε στη Ρώμη μεταξύ 66 και 68 μ.Χ.

Οι 14 επιστολές του Αποστόλου Παύλου είναι τα πρώτα γραπτά μνημεία της Καινής Διαθήκης. Ο Παύλος τις έγραψε για να απαντήσει σε διάφορα ερωτήματα που του έθεταν οι πρώτες χριστιανικές κοινότητες. Και άλλοι Απόστολοι, όπως ο Πέτρος, ο Ιωάννης, ο Ιάκωβος και ο Ιούδας έγραψαν επιστολές που συμπεριλαμβάνονται στην Καινή Διαθήκη. Έτσι, συνολικά οι επιστολές της Καινής Διαθήκης είναι 21.

Ο Απ. Παύλος συγγράφει τις επιστολές του, Valentin de Boulogne, 1820

Ένα κήρυγμα για όλους

Καθώς ο Παύλος και ο Βαρνάβας έφευγαν από τη συναγωγή των Ιουδαίων, τους παρακαλούσαν οι εθνικοί να τους εξηγηθούν τα λόγια αυτά το επόμενο Σάββατο [...] Το επόμενο Σάββατο, ολόκληρη σχεδόν η πόλη μαζεύτηκε για ν' ακούσουν το λόγο του Κυρίου. Όταν είδαν οι Ιουδαίοι το πλήθος, τους κυρίεψε φθόνος, αντιμιλούσαν σ' αυτά που έλεγε ο Παύλος και βλαστημούσαν. Τότε ο Παύλος και ο Βαρνάβας τους μίλησαν με παρρησία και τούς είπαν: «Έπρεπε να κηρύξουμε το λόγο του Θεού πρώτα σ' εσάς. Επειδή όμως τον διώχνετε [...] γι' αυτό κι εμείς στρεφόμεστε στους εθνικούς. Αυτή την εντολή άλλωστε μας έδωσε ο Κύριος: Εσένα έχω ορίσει φως για τα έθνη, για να φέρεις τη σωτηρία ως τα πέρατα της

γης». Καθώς τα άκουγαν αυτά οι εθνικοί, χαίρονταν και δέχτηκαν το λόγο του Κυρίου.

Πραξ 13, 42-4

Αυτός (ο Χριστός) πραγματικά είναι για μας η ειρήνη. Αυτός έκανε τους δύο αντιμαχόμενους κόσμους ένα λαό και γκρέμισε με τον σταυρικό του θάνατο ό,τι σαν τείχος τούς χώριζε και προκαλούσε έχθρα μεταξύ τους. Κατήργησε δηλαδή τον ιουδαϊκό νόμο των εντολών και των διατάξεων, για να δημιουργήσει με το έργο του από τα δύο εχθρικά μέρη, από τους Ιουδαίους και τους εθνικούς, μία νέα ανθρωπότητα, φέρνοντας την ειρήνη.

Εφ 2, 14-15

Είστε, λοιπόν, όλοι παιδιά του Θεού, αφού πιστεύετε στον Ιησού Χριστό. Κι αυτό, γιατί όσοι βαπτιστήκατε στο όνομα του Χριστού, έχετε ντυθεί το Χριστό. Δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα· όλοι σας είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό.

Γαλ 3, 26-28

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Αφού διαβάσετε τα παραπάνω κείμενα, συζητήστε: Ποιες διακρίσεις της εποχής καταργούν οι Απόστολοι; Πού βασίζεται η στάση τους; Τι συναισθήματα και σκέψεις σας προκαλεί αυτό;**
- 2. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Φανταστείτε ότι είστε ειδωλολάτρες και ζείτε στη Θεσσαλονίκη τον 1ο αι. μ.Χ. Μαθαίνετε ότι στην πόλη σας θα μιλήσει κάποιος για έναν αλλιώτικο Θεό. Πηγαίνετε στη συγκέντρωση και ακούτε από τον ομιλητή να λέει: «δεν υπάρχει πια Ιουδαίος και ειδωλολάτρης, δεν υπάρχει πια δούλος και ελεύθερος, δεν υπάρχει άντρας και γυναίκα. Όλοι είστε ένας, χάρη στον Ιησού Χριστό». Πώς νιώθετε; Ποιες είναι οι πρώτες σκέψεις που κάνετε; Τι ερωτήσεις θέλετε να κάνετε στον ομιλητή; (Τεχνική: «Ανακριτική Καρέκλα»)**
- 3. «Διακρίσεις στη γειτονιά, στο σχολείο»: Διοργάνωση εξόρμησης για καθάρισμα των τοίχων από συνθήματα που αναπαράγουν διακρίσεις.**

Από τους διωγμούς και το μαρτύριο στη δικαίωση των Χριστιανών και τη νομιμοποίηση του Χριστιανισμού

Το Ρωμαϊκό κράτος απέναντι στους Χριστιανούς

Είναι γεγονός ότι το Ρωμαϊκό κράτος αρχικά έδειξε αδιαφορία για τον Χριστιανισμό, επειδή τον θεωρούσε μια ιουδαϊκή αίρεση. Σιγά – σιγά, όμως, οι αρχές άρχισαν να θορυβούνται για μια σειρά από λόγους:

- άνθρωποι που κατείχαν ανώτερες θέσεις στη ρωμαϊκή κοινωνία γίνονταν χριστιανοί
- οι χριστιανοί δε συμμετείχαν σε συνήθειες της εποχής (π.χ. ρωμαϊκά λουτρά, θεάματα και αιματηρές μονομαχίες) και αρνούσαν να λατρέψουν οποιονδήποτε άλλο θεό εκτός από τον δικό τους
- διατυπώνονταν σε βάρος των χριστιανών σοβαρές κατηγορίες (π.χ. ότι ήταν γενικά «φαύλοι άνθρωποι» ή ότι συνωμοτούσαν κατά του κράτους).

Όλα αυτά διαμόρφωσαν ένα κλίμα προκατάληψης και καχυποψίας που ενισχύονταν από φήμες, π.χ. ότι οι χριστιανοί στα δείπνα τους θυσίαζαν και έτρωγαν μικρά παιδιά. Έτσι, για τρεις περίπου αιώνες μετά τη σταύρωση του Χριστού, οι χριστιανοί εξαιτίας του θρησκευτικού φανατισμού του λαού και της πολιτικής των αυτοκρατόρων διώκονταν ανελέητα.

Για όλα φταίνε οι χριστιανοί!

Είτε ο Τίβερης ανεβαίνει μέχρι τα τείχη, είτε ο Νείλος δεν ποτίζει τους αγρούς, είτε δεν βρέχει, είτε γίνει σεισμός, είτε πέσει πείνα ή λοιμός, αμέσως όλοι ωρύονται: «Οι χριστιανοί στα λιοντάρια!»

Τερτυλλιανός (νομικός και χριστιανός συγγραφέας που έζησε στη Βόρεια Αφρική περίπου το 200 μ.Χ.)

Οι χριστιανοί απειλή για όλους!

Για να σβήσει λοιπόν ο Νέρων τη φήμη (ότι έκαψε ο ίδιος τη Ρώμη) διοχετεύει ύπουλα την ιδέα, ότι αίτιοι είναι αυτοί που ήταν μισητοί για τα αισχρά έργα τους και ο λαός τους αποκαλούσε «Χριστιανούς»· και τους βασανίζει με σκληρότατα βασανιστήρια [...] Πιάστηκαν λοιπόν πρώτα όσοι ομολογούσαν, κι έπειτα με την υπόδειξη εκείνων, πιάστηκε πολύ μεγάλο πλήθος, οι οποίοι θανατώθηκαν όχι πλέον με την κατηγορία τού εμπρησμού αλλά για μίσος προς το ανθρώπινο γένος.

Τάκιτος (Ρωμαίος ιστορικός που έζησε περίπου 56 μ.Χ.-120 μ.Χ.)

Το διάταγμα του Δέκιου (250 μ.Χ.)

Όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας πρέπει να θυσιάσουν [...] «για την ασφάλεια της αυτοκρατορίας» μία συγκεκριμένη ημέρα (η ημερομηνία θα ποικίλει από τόπο σε τόπο και η σειρά μπορεί να γίνει έτσι ώστε η θυσία να ολοκληρωθεί εντός ορισμένης προθεσμίας αφότου μια

κοινότητα λάβει το διάταγμα). Όταν θυσιάσουν, θα λάβουν πιστοποιητικό (libellus), που καταγράφει το γεγονός ότι έχουν συμμορφωθεί με την εντολή.

Οι διωγμοί κατά των Χριστιανών

Έως το 250 μ.Χ. οι διωγμοί εναντίον των χριστιανών ήταν τοπικοί και μεμονωμένοι. Παρ' όλα αυτά τα θύματα ήταν πολλά. Ο πρώτος γενικός διωγμός εξαπολύθηκε από τον αυτοκράτορα Δέκιο, με ένα διάταγμα που εξέδωσε το 250 μ.Χ. και το οποίο επέβαλλε σε όλους τους πολίτες να αποδείξουν την πίστη τους στη ρωμαϊκή θρησκεία θυσιάζοντας στα είδωλα. Ο πιο σφοδρός διωγμός (γνωστός ως «Μεγάλος Διωγμός») ήταν αυτός του Διοκλητιανού (244μ.Χ.-311 μ.Χ.), ο οποίος πίστευε ότι μόνο με την εθνική θρησκεία θα μπορούσε να αυξηθεί η δύναμη και το μεγαλείο του ρωμαϊκού κράτους. Γι' αυτό, από το 303 μ.Χ. και μετά, με σκληρά διατάγματα, οι χριστιανοί διώκονταν σε όλη την αυτοκρατορία. Χιλιάδες ήταν οι χριστιανοί που μαρτύρησαν (μάρτυρες).

Τα μέτρα του ρωμαϊκού κράτους εναντίον των χριστιανών ήταν τα εξής:

- χριστιανοί αξιωματούχοι υποβάλλονταν σε εξευτελισμούς ή εκτελούνταν
- οι χριστιανοί στερούνταν τα δικαιώματα, τα αξιώματα και τις θέσεις τους
- οι περιουσίες τους δημεύονταν

- τα ιερά βιβλία τους καίγονταν και τα κτίρια λατρείας τους ισοπεδώνονταν
- υποχρεώνονταν να λατρέψουν τους ρωμαϊκούς θεούς ειδώλλως φυλακίζονταν, βασανίζονταν ή θανατώνονταν
- ρίχνονταν σε στάδια για να γίνουν βορά άγριων θηρίων.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Φανταστείτε ότι ζείτε την εποχή του αυτοκράτορα Δέκιου. Φτάνει η είδηση ότι αύριο το πρωί στο κέντρο της πόλης όλοι θα πρέπει να προσφέρουν θυσίες στους θεούς της Ρώμης. Σκέψεις και προβληματισμοί ενός χριστιανού. (Τεχνική: «Κύκλος συνείδησης»)**
- 2. Μετά από όσα μάθατε για την περίοδο των διωγμών, εξηγήστε τι μπορεί να σημαίνει για έναν χριστιανό η λέξη «μάρτυρας»;**

Το Διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.)

Εγώ, ο Αύγουστος Κωνσταντίνος, κι εγώ, ο Αύγουστος Λικίνιος, αποφασίσαμε να δώσουμε και στους χριστιανούς και σε όλους την ελευθερία να ακολουθήσουν όποια θρησκεία θέλουν [...] Τώρα ελεύθερα και απλά μπορεί καθένας από εκείνους που πρεσβεύουν τη θρησκεία των χριστιανών να τη διατηρεί χωρίς καμιά ενόχληση [...] Έχει δοθεί η εξουσία αυτή και σε όσους άλλους θέλουν να ακολουθούν τη λατρεία και θρησκεία της αρεσκείας τους, κατά τρόπον ώστε να μπορεί καθένας να προτιμά και να υπηρετεί οποιανδήποτε θρησκεία θέλει.

Ευσέβιος, Εκκλησιαστική Ιστορία

Το τέλος των διωγμών

Οι άνθρωποι απαλλάχθηκαν από το φόβο των πρώην καταπιεστών τους. Τώρα πλέον τελούνταν λαμπρές και πανηγυρικές γιορτές, όλα ήταν γεμάτα από φως. Όλοι όσοι προηγουμένως θλίβονταν, έβλεπαν γύρω τους γελαστά πρόσωπα. Όλοι μαζί έψαλλαν ύμνους στις πόλεις και στην ύπαιθρο, πρώτα στον Θεό που βασιλεύει παντού και έπειτα ευγνωμονούσαν τον ευσεβή βασιλιά (Κωνσταντίνο).

Ευσέβιος, Εκκλησιαστική Ιστορία

ΑΠΟ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Άρθρο 13

- 1. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη. Η απόλαυση των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων δεν εξαρτάται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις καθενός.**
- 2. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη και τα σχετικά με τη λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας δεν επιτρέπεται να προσβάλλει τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη. Ο προσηλυτισμός απαγορεύεται.**
- 3. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της Πολιτείας και στις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσας θρησκείας.**
- 4. Κανένας δεν μπορεί, εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το Κράτος ή να αρνηθεί να συμμορφωθεί προς τους νόμους.**
- 5. Κανένας όρκος δεν επιβάλλεται χωρίς νόμο, που ορίζει και τον τύπο του.**

Εξελίξεις μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων

Με την έκδοση του διατάγματος αυτού όλα άλλαξαν. Οι χριστιανοί μπορούσαν πλέον να λατρεύουν χωρίς εμπόδια τον Θεό τους και χωρίς να στερούνται κανένα άλλο πολιτικό, κοινωνικό ή προσωπικό δικαίωμα (ελευθερία, περιουσία, τιμή). Στην πραγματικότητα, ο Κωνσταντίνος προσέφερε στην Εκκλησία, όχι μόνο ειρήνη κι ελευθερία, αλλά και προστασία και στενή συνεργασία. Η μεταστροφή του Κωνσταντίνου συνοδεύτηκε από μια σειρά ευνοϊκών μέτρων υπέρ των χριστιανών, όπως:

- η Εκκλησία αναγνωρίστηκε νομικά ως κοινωνικός θεσμός υπό την προστασία του αυτοκράτορα
- δόθηκαν πίσω στους κατόχους τους οι περιουσίες και τα κτήματα που είχαν κατασχεθεί την περίοδο των διωγμών
- καθιερώθηκε η Κυριακή ως αργία
- το δίκαιο άρχισε να επηρεάζεται από το χριστιανικό πνεύμα. Καταργήθηκαν ο θάνατος με σταύρωση και η πλήρης απομόνωση των φυλακισμένων, περιορίστηκαν οι σωματικές ποινές, ενώ απαγορεύτηκαν οι αγώνες των μονομάχων
- οι επίσκοποι, οι ιερείς και οι διάκονοι απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια (π.χ. δε φορολογούνταν)
- με αυτοκρατορικές χορηγίες κτίστηκαν σπουδαίοι ναοί πάνω στους τάφους των μαρτύρων.

Μια άλλη σπουδαία απόφαση του Κωνσταντίνου ήταν η μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, το 330 μ.Χ., από τη Ρώμη στη Νέα

Ρώμη, τη γνωστή μας Κωνσταντινούπολη. Προς το τέλος της ζωής του, όπως περιγράφει ο Ευσέβιος, βαφτίστηκε και πέθανε ντυμένος στα λευκά λέγοντας: «Τώρα γνωρίζω ότι είμαι αληθινά μακάριος και έτοιμος να αξιωθώ την αιώνια ζωή, τώρα που έχω μεταλάβει του θείου φωτός». Η Εκκλησία τον αναγνώρισε ως άγιο και μάλιστα τον ονόμασε «Μέγα».

Το Χριστόγραμμα ως στρατιωτικό έμβλημα του Μ. Κωνσταντίνου

Ο Κωνσταντίνος [...] ήδη από το 305, υιοθέτησε ένα νέο στρατιωτικό έμβλημα: μια μακρά χρυσή λόγχη με ένα πορφυρό ύφασμα, πάνω στο οποίο, αντί για τον παραδοσιακό αυτοκρατορικό αετό βρισκόταν Χριστόγραμμα στεφανωμένο με δάφνη. Το ύφασμα, κρεμασμένο από ένα μέρος της λόγχης, απεικόνιζε τις προσωπογραφίες

του αυτοκράτορα και των διαδόχων γιων του, πράγμα που παρέπεμπε σε κληρονομική δυναστεία. Το σύμπλεγμα αποτελούσε το λάβαρο, έμβλημα νίκης που το προστατεύε μια φρουρά πενήντα ανδρών.

A. Garile, «Ο αυτοκράτορας, οι σύνοδοι και η εκκλησιαστική τάξη», στο Π. Υφαντής (επιμ.), Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία

Κωνσταντινούπολη: η χριστιανική καρδιά της αυτοκρατορίας

Τρακόσιες θρησκείες είχε το Ρωμαϊκό Κράτος. Όλες σβήσανε, η μια ύστερ' απ' την άλλη, και βασίλεψε ο χριστιανισμός. Μητρόπολη της νέας θρησκείας καταστάθηκε η Κωνσταντινούπολη, που την έχτισε ο Μέγας Κωνσταντίνος στο μέρος που ήτανε πρωτύτερα ένα χωριό, το αρχαίο Βυζάντιο. Η Κωνσταντινούπολη έγινε παραμυθένια πολιτεία. Τη λέγανε «Βασιλεύουσαν Πόλιν», «Θεοφρούρητον», «το καύχημα των ζώντων υπό την του ηλίου ανατολήν», κι άλλα πολλά ονόματα είχε η θαυμαστή αυτή πολιτεία. Όλος ο κόσμος γύριζε γύρω στην Κωνσταντινούπολη, όλοι οι άνθρωποι ονειρευόντανε να πάνε στην Πόλη.

Φ. Κόντογλου, «Η Βασιλεύουσα»,
Η πονεμένη Ρωμοσύνη

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Φανταστείτε ότι ζείτε στο 313 μ.Χ. και μόλις μάθατε για το διάταγμα που υπέγραψε ο Κωνσταντίνος με τον Λικίνιο στα Μεδιόλανα. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες (4-5 ατόμων). Κάποιες ομάδες εκπροσωπούν τους εθνικούς και κάποιες τους χριστιανούς. Αφού καταγράψετε τα συναισθήματα και τις σκέψεις που σας προκάλεσε το διάταγμα, προσπαθήστε να οργανώσετε έναν διάλογο μεταξύ χριστιανών και εθνικών.**
- 2. «Στην Ελλάδα, όπου οι περισσότεροι πολίτες είναι Χριστιανοί Ορθόδοξοι, οι Ινδοϊστές έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν ελεύθερα την πίστη τους και να έχουν τους δικούς τους τόπους λατρείας». Αποφασίστε με επιχειρήματα αν συμφωνείτε ή όχι με την παραπάνω πρόταση. (Τεχνική: «Θετικό – Αρνητικό»)**
- 3. Αναγνωρίστε και αξιολογήστε τις θρησκευτικές ελευθερίες που προβλέπονται στο άρθρο 13 του Ελληνικού Συντάγματος.**
- 4. Ιστοεξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Τα μνημεία που σώζονται σήμερα στην Κωνσταντινούπολη από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και του Ιουστινιανού.**

Οι ναοί της νέας θρησκείας: Από τις κατακόμβες και τα οικήματα στην ανέγερση των μεγαλόπρεπων βασιλικών

Οι πρώτοι ναοί των χριστιανών

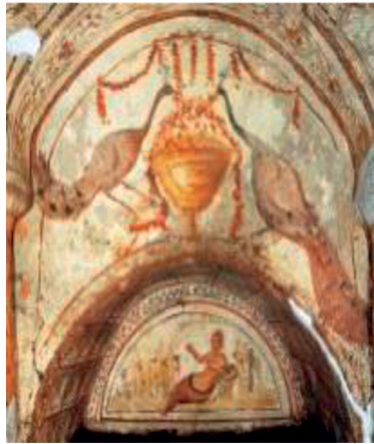
Αρχικά οι χριστιανοί συγκεντρώνονταν σε ιδιωτικές κατοικίες των πλουσιότερων πιστών. Από το τέλος του 2ου μ.Χ. αιώνα, όμως έχουμε κτίρια που κατασκευάζονται ειδικά ως χώροι λατρείας. Ονομάζονται «ευκτήριοι οίκοι», «εκκλησίες», «οίκοι Θεού» και «οίκοι Κυρίου». Η παλαιότερη μορφή οίκου-εκκλησίας που έχει ανακαλυφθεί βρίσκεται στην ελληνιστική πόλη Δούρα Ευρωπό που βρίσκεται στη Συρία, στην όχθη του ποταμού Ευφράτη και χρονολογείται γύρω στο 230 μ.Χ.

Οι κατακόμβες

Στη διάρκεια των τριών πρώτων αιώνων οι χριστιανοί, επειδή δεν είχαν δικά τους κοιμητήρια, έθαβαν τους νεκρούς τους στις κατακόμβες. Οι κατακόμβες ήταν υπόγειοι τόποι ταφής νεκρών γύρω από τη Ρώμη αλλά και αλλού. Ήταν σήραγγες σε μορφή λαβύρινθου, που μπορούσαν να φτάνουν σε μήκος πολλών χιλιομέτρων. Στους πορώδεις τοίχους των διαδρόμων είχαν δημιουργηθεί ορθογώνια κοιλώματα για την τοποθέτηση των νεκρών. Επίσης, υπήρχαν μεγαλύτερα κοιλώματα με καμάρα στο πάνω μέρος ή και ολόκληρα δωμάτια που χρησίμευαν ως οικογενειακοί τάφοι, διακοσμημένοι με τοιχογραφίες. Καθώς ως τόποι ταφής ήταν ιεροί και απαραβίαστοι, οι χριστιανοί άρχισαν να συγκεντρώνονται εκεί και να τελούν τη Θεία Ευχαριστία πάνω στους τάφους των μαρτύρων.

Τα σύμβολα των κατακομβών

Στις κατακόμβες οι πρώτοι χριστιανοί καλλιτέχνες άρχισαν να ζωγραφίζουν παραστάσεις, επιδιώκοντας να εκφράσουν την πίστη τους και όχι απλώς να διακοσμήσουν τους υπόγειους τάφους. Σε πρώτη φάση χρησιμοποιούν συμβολικά θέματα και αλληγορίες. Τέτοια σύμβολα είναι ο ιχθύς, το παγώνι, το περιστέρι, η άγκυρα, η ναυς, το Α και το Ω, το μονόγραμμα του Χριστού (Χ και Ρ), το πτηνό φοίνικας, ο Ορφέας, η δεόμενη ψυχή. Στη συνέχεια απεικονίζονται και θέματα από την Παλαιά Διαθήκη, καθώς και από την Καινή Διαθήκη.

Κατακόμβη Αγ. Καλλίστου, Ρώμη, 2ος αι.

Οι πρώτοι ναοί

Μετά το διάταγμα των Μεδιολάνων (313 μ.Χ.) άρχισαν να κτίζονται καινούριοι ναοί, μεγάλοι σε διαστάσεις και λαμπροί σε πολυτέλεια. Πολλοί έχουν τον τύπο της **βασιλικής**: δηλαδή ένα επίμηκες ορθογώνιο οικοδόμημα που χωρίζεται κατά μήκος σε **κλίτη** με σειρές από κίονες και έχει ξύλινη στέγη. Μία από τις μικρές πλευρές της βασιλικής βλέπει προς την ανατολή όπου σχηματίζεται η **κόγχη**, δηλαδή η ημικυκλική αψίδα με την Αγία Τράπεζα και τον θρόνο του επισκόπου. Στη μικρή πλευρά που βλέπει προς τη δύση υπάρχει ο **νάρθηκας**, ένας χώρος για τους κατηχούμενους, τους αιρετικούς και τους μετανοούντες. Στο μεσαίο κλίτος, σχεδόν στο κέντρο του ναού, υπάρχει ο **άμβωνας**. Ο τύπος της βασιλικής κληρονομήθηκε από τον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Παράλληλα με τη βασιλική υπάρχει και το **περίκεντρο** (οκταγωνικό ή κυκλικό) λατρευτικό κτίριο, και αυτό με ελληνορωμαϊκή καταγωγή (μαυσωλεία και ηρώα). Το ιδιαίτερο γνώρισμά του είναι η θολωτή στέγη του, που σε μια εξελιγμένη μορφή της λέγεται **τρούλος**. Ο τρούλος προσδίδει στο ναό εξωτερικά μια μεγαλοπρέπεια, ενώ εσωτερικά μεταφέρει άπλετο φως. Επιδιώκοντας οι αρχιτέκτονες να στεγάσουν με τρούλο και τη βασιλική, δημιούργησαν τον τύπο της **τρουλαίας βασιλικής**. Σ' αυτήν ο τρούλος στηρίζεται πάνω σε τέσσερις πεσσούς (τετράγωνους κίονες) που υψώνονται στο κέντρο της βασιλικής, μπροστά στην είσοδο του ιερού.

Λ. Τσιακτσίρας-Ζ. Ορφανουδάκης-
Μ. Θεοχάρη, Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή

Στη Βασιλική ("Basilica") της Τρίερ (στη σημερινή Γερμανία) ήταν η αίθουσα του θρόνου του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Η UNESCO την έχει χαρακτηρίσει "μνημείο παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς"

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Αφού παρατηρήσετε προσεκτικά τις εικόνες με τα σύμβολα των κατακομβών, καταγράψτε σε ένα χαρτάκι τις σκέψεις σας για τη σημασία τους. Κατόπιν, σε συνεργασία με τον/ην διπλανό/η σας συγκρίνετε τις σκέψεις σας και γράψτε ένα κοινό κείμενο. Στη συνέχεια, μοιραστείτε τα κείμενά σας με μια άλλη δυάδα και δημιουργήστε ένα κοινό κείμενο για τα σύμβολα των κατακομβών. (Τεχνική T.W.P.S.)**
- 2. Παρατηρήστε προσεκτικά τη φωτογραφία της κατακόμβης του Αγίου Καλλίστου. Στη συνέχεια απαντήστε στις ερωτήσεις: Τι βλέπετε; Τι σκέφτεστε γι' αυτό που βλέπετε; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε; (Τεχνική Artful Thinking: «Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι»)**

Ο Χριστιανισμός ως επίσημη θρησκεία της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Ο Μέγας Θεοδόσιος και ο Χριστιανισμός

Ο Θεοδόσιος, το 380 μ.Χ., σχεδόν αμέσως μόλις ανέβηκε στον αυτοκρατορικό θρόνο, ανακήρυξε τον Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία του κράτους, δηλώνοντας: «Επιθυμούμε όλα τα διάφορα υπήκοα έθνη να ακολουθούν την θρησκεία που παραδόθηκε στους Ρωμαίους από τον άγιο Απόστολο Πέτρο». Με μια σειρά διαταγμάτων καταπολέμησε την ειδωλολατρία:

- την όρισε ως «εθνική δεισιδαιμονία»
- απαγόρευσε τις ειδωλολατρικές θυσίες (με ποινή θανάτου) και τις επισκέψεις σε εθνικούς ναούς
- σφράγισε τους κυριότερους ειδωλολατρικούς ναούς και τα μαντεία
- έκλεισε τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας.

Μέσα σε ένα τέτοιο κλίμα έλλειψης ανεκτικότητας που διαρκώς επιτείνονταν, παρουσιάστηκαν φαινόμενα βίας του όχλου εναντίον των μη χριστιανών και έγιναν καταστροφές ναών και ιερών των εθνικών.

Ένα διάταγμα του αυτοκράτορα Θεοδοσίου του Μεγάλου κατά των εθνικών

Κανένας απολύτως, από οποιαδήποτε τάξη ανθρώπων κι αν προέρχεται -είτε έχει κάποια εξουσία είτε κατάρχεται από ισχυρό γένος είτε συμβαίνει να είναι ταπεινός στην καταγωγή και να μην ανήκει σε κάποια ευγενή οικογένεια- να μη σφάζει αθώα ζώα σε καμιά πόλη για να τα προσφέρει θυσία σε αναίσθητα είδωλα' ούτε να κάνει σπονδές με ανόθευτο κρασί, ούτε να λατρεύει τους εφέστιους θεούς με αρώματα, ούτε να τους ανάβει ιερή φωτιά και να βάζει επάνω λιβανωτά κι ούτε να κρεμάει γιορταστικά στεφάνια. Γιατί, αν κάποιος τολμήσει να θυσιάσει σφάγιο ή να κάνει μαντική με τα έντερα σφαγμένου ζώου, θα θεωρηθεί παραδειγματικά ένοχος εσχάτης προδοσίας, θα φορτωθεί με όλες τις βαριές κατηγορίες και θα καταδικαστεί ανάλογα, ακόμη κι αν δεν επιδίωξε κάτι εναντίον της ζωής των ηγεμόνων.

Ο Ιουστινιανός και ο Χριστιανισμός

Στην πραγματικότητα, αυτό που ξεκίνησε με τον Μέγα Κωνσταντίνο και συνεχίστηκε με τον Μέγα Θεοδοσίο έφτασε στην κορύφωσή του κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιουστινιανού (527 μ.Χ. – 565 μ.Χ.). Ο Ιουστινιανός είναι ο αυτοκράτορας που επιχείρησε να αναδείξει το μεγαλείο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, έκανε νικηφόρους πολέμους, συστηματοποίησε τους νόμους, ενίσχυσε τα οικονομικά του κράτους και έκτισε τον ναό της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Ιουστινιανός θεωρούσε τον εαυτό του ως χρι-

στιανό Αυτοκράτορα. Όλοι οι νόμοι του άρχιζαν πάντα με τη φράση «Στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού». Κυβερνούσε με απεριόριστη εξουσία δηλώνοντας ότι «μόνον ο Θεός και ο Αυτοκράτορας που ακολουθεί τον Θεό, μπορούν να κυβερνήσουν τον κόσμο με δικαιοσύνη». Ενδιαφέρθηκε και προσπάθησε πολύ για την ενότητα της Εκκλησίας, ασχολήθηκε με θεολογικά ζητήματα και δημοσίευσε πολλούς σχετικούς νόμους. Από νωρίς έλαβε σκληρά μέτρα εναντίον όσων ειδωλολατρών είχαν απομείνει και έκλεισε την περίφημη Ακαδημία Πλάτωνος. Επίσης, περιόρισε με νομοθετικά μέτρα τα δικαιώματα των Εβραίων.

... στην εσχάτη των ποινών

Επειδή μερικοί, διακατεχόμενοι από την πλάνη των ανόσιων μισαρών Ελλήνων, συνελήφθησαν να διαπράττουν εκείνα που δικαιολογημένα εξοργίζουν τον φιλόθεο Θεό, [...] αυτοί θα υποβληθούν στην αντίστοιχη τιμωρία και μάλιστα με πνεύμα επιείκειας [...] αν επιμένουν στην πλάνη των Ελλήνων (εννοεί τους ειδωλολάτρες), θα υποβληθούν στην εσχάτη των ποινών.

Ιουστινιάνειος Κώδικας 1.10

Κι αν κάποιος απ' τους αιρετικούς τολμήσει να κτίσει έναν χώρο για να στεγάσει τη λαθεμένη πίστη του ή κάποιοι Ιουδαίοι τολμήσουν να κατασκευάσουν καινούρια συναγωγή, η τοπική αγία εκκλησία, κάνοντας χρήση της εξουσίας της, να επιβάλει ποινή για τα κτίσματα αυτά.

Νεαρά 131

Ο Ιουστινιανός και η συνοδεία του, Άγιος Βιτάλιος της Ραβέννας (6ος αι.)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Συζήτηση μεταξύ χριστιανών και εθνικών μετά την ανακήρυξη του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας. (Τεχνική: «Συλλογικός Ρόλος»)
2. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας υπογραμμίστε εκείνα τα σημεία του διατάγματος των Μεδιολάνων που καταργούνται με το διάταγμα του Θεοδοσίου και τους νόμους του Ιουστινιανού. Προσπαθήστε να εξηγήσετε για ποιους λόγους οι αυτοκράτορες εξέδωσαν αυτούς τους νόμους.
3. Περιγράψτε, παρατηρήστε λεπτομέρειες και ερμηνεύστε την ψηφιδωτή παράσταση του Ιουστινιανού στον Άγιο Βιτάλιο της Ραβέννας. (Τεχνική: Artfull Thinning «Παιχνίδι Επεξεργασίας».)

III. Η Εκκλησία οργανώνεται

Από την «Εκκλησία του Δήμου» στην «Εκκλησία του Χριστού»

Εκκλησία του Χριστού με κέντρο την Ευχαριστία

Ο όρος «εκκλησία» που διάλεξε ο Χριστιανισμός για να δηλώσει την ιστορική υπόστασή του, υπενθυμίζει και πάλι την πολιτική ζωή των Ελλήνων. Η λέξη «εκκλησία» σημαίνει την επίσημη και κατά τακτά διαστήματα συνέλευση των πολιτών μιας πόλεως, για να λάβουν σοβαρές αποφάσεις. Οι χριστιανοί συμπληρώνουν: «εκκλησία του Θεού» ή «εκκλησία του Χριστού», δηλώνοντας ότι η πηγή της δικής τους Εκκλησίας δεν είναι ο δήμος, αλλά ο Θεός. Στα Ιεροσόλυμα μετά την Ανάληψη του Ιησού Χριστού, η πρώτη εκκλησία οργανώνεται με βάση τα ελληνικά πρότυπα. Η εκλογή του Ματθία στη θέση του Ιούδα ως δωδέκατου αποστόλου γίνεται με κλήρωση κατά τον ίδιο τρόπο που προβλέπει το αθηναϊκό πολίτευμα. Το κέντρο της ζωής των πρώτων χριστιανών ήταν η σύναξη, η συγκέντρωση των χριστιανών για να τελέσουν τη Θεία Ευχαριστία. Χωρίς αυτή τη σύναξη της Ευχαριστίας δεν μπορούσε να λειτουργεί η Εκκλησία.

**Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης Ζηζιούλας,
Ελληνισμός και Χριστιανισμός.
Η συνάντηση των δύο κόσμων**

Περιγραφή της πρωινής ευχαριστιακής σύναξης

Και κατά την λεγόμενη ημέρα του ηλίου -Κυριακή- συγκεντρώνονται όλοι, όσοι κατοικούν στις πόλεις ή στην ύπαιθρο, και διαβάζονται τα απομνημονεύματα των αποστόλων ή τα συγγράμματα των προφητών, μέχρις ότου είναι δυνατό. Έπειτα, όταν σταματήσει εκείνος που διαβάζει, ο προϊστάμενος με λόγια συμβουλεύει και προσκαλεί να μιμηθούν όλοι αυτά τα καλά. Έπειτα σηκωνόμαστε όλοι μαζί και προσευχόμαστε και όπως προαναφέραμε, όταν σταματήσουμε την προσευχή, προσφέρεται ψωμί και κρασί με νερό και ο προϊστάμενος και πάλι απευθύνει προσευχές και ευχαριστίες, με όση δύναμη έχει, και ο λαός συμμετέχει λέγοντας «Αμήν» και ακολουθεί η διάδοση και η μετάληψη στον καθένα αυτών για τα οποία ευχαριστήσαμε και σε αυτούς που δεν ήταν παρόντες στέλνονται μέσω των διακόνων.

Ιουστίνος, Α' Απολογία

Χριστός η Άμπελος, Θεοφάνης ο Κρης (1550)

Εικόνες για την Εκκλησία

Πολλές φορές η Εκκλησία, όταν χρειάστηκε να περιγράψει εμπειρίες ή έννοιες δυσνόητες για τους απλούς ανθρώπους, αλλά σημαντικές για όλους τους πιστούς, κατέφυγε στη γλώσσα της τέχνης, και ιδιαίτερα της εικόνας. Άλλωστε, και ο ίδιος ο Χριστός συνήθιζε, όταν μιλούσε στους ανθρώπους, να χρησιμοποιεί εικόνες ή παραβολές (καθημερινές παραστατικές ιστορίες).

Από την Καινή Διαθήκη

Μείνετε ενωμένοι μαζί μου. Τότε θα είμαι κι εγώ ενωμένος μαζί σας. Όπως η κληματόβεργα δεν μπορεί να καρποφορήσει από μόνη της αν δεν είναι ενωμένη με το κλήμα, το ίδιο κι εσείς αν δεν μείνετε ενωμένοι μαζί μου. Εγώ είμαι το κλήμα, εσείς οι κληματόβεργες.

Ιω 15, 4-5

Ο Χριστός μοιάζει με το σώμα, που ενώ είναι ένα έχει πολλά μέλη. Και όλα τα μέλη του σώματος, αν και είναι πολλά, αποτελούν ένα σώμα. Κι εμείς όλοι, είτε Ιουδαίοι, είτε μη Ιουδαίοι, είτε δούλοι είτε ελεύθεροι, γίναμε με το βάπτισμα δια του ενός Πνεύματος ένα σώμα και όλοι ποτιστήκαμε από ένα και το αυτό Πνεύμα.

A Κορ 12, 12-13

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Εξηγήστε τη φράση: «χωρίς τη σύναξη της Ευχαριστίας δεν μπορεί να λειτουργεί η Εκκλησία».
2. Περιγράψτε με μια φράση το στοιχείο της Εκκλησίας που εκφράζουν οι εικόνες των κειμένων της Καινής Διαθήκης.

Οι χριστιανοί, πολίτες ενός άλλου κόσμου

Η ζωή στις πρώτες κοινότητες

Όλοι όσοι πίστεψαν είχαν μια καρδιά και μια ψυχή. Κανείς δεν θεωρούσε ότι κάτι από τα υπάρχοντά του ήταν δικό του, αλλά όλα τα είχαν κοινά. Οι απόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ότι ο Κύριος Ιησούς αναστήθηκε. Και ο Θεός έδινε σε όλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπήρχε κανείς ανάμεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, και έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Από αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του. Έτσι έκανε και ο Ιωσής, ένας λευίτης από την Κύπρο, που οι απόστολοι τον ονόμασαν Βαρνάβα, όνομα που μεταφράζεται «ο άνθρωπος της παρηγοριάς». Αυτός είχε ένα χωράφι, το πούλησε και έφερε τα χρήματα και τα έθεσε στη διάθεση των αποστόλων.

Πρ 4, 32-37

Αν μετέχετε στο ίδιο πνεύμα, αν έχετε έλεος και στοργή, τότε γεμίστε την καρδιά μου με χαρά ζώντας με ομόνοια, έχοντας την ίδια αγάπη μεταξύ σας, έχοντας όλοι μια ψυχή, ένα φρόνημα. Μην κάνετε τίποτα από ανταγωνισμό ή από ματαιοδοξία, αλλά με ταπεινοφροσύνη ας θεωρεί ο καθένας ανώτερό του τον άλλο. Ας μη φροντίζει ο καθένας μόνο για ό,τι ενδιαφέρει τον ίδιο, αλλά και για ό,τι ωφελεί τους άλλους. Να υπάρχει μεταξύ σας το ίδιο φρόνημα που είχε κι ο Ιησούς Χριστός, ο οποίος, αν και ήταν Θεός, [...] τα απαρνήθηκε όλα, πήρε

μορφή δούλου κι έγινε άνθρωπος. και όντας πραγματικός άνθρωπος ταπεινώθηκε θεληματικά υπακούοντας μέχρι θανάτου, και μάλιστα θανάτου σταυρικού.

Φιλ 2, 1-8

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Εξηγήστε ποιος και γιατί προβάλλεται ως πρότυπο της χριστιανικής ζωής από τον Παύλο.**
- 2. Αφού διαβάσετε το κείμενο των Πράξεων, επινοήστε σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας έναν μικρό διάλογο μεταξύ των Αποστόλων και του Βαρνάβα, καθώς αυτός παραδίδει τα χρήματά του στην τοπική εκκλησία.**
- 3. Σε ομάδες και χρησιμοποιώντας λέξεις από τα κείμενα (π.χ. «όλοι μαζί», «ενωμένοι σαν ένα σώμα», «ομόνοια», «μια ψυχή, ένα φρόνημα», «όλα κοινά») δημιουργήστε μια μικρή ιστορία που να αναδεικνύει τη σημασία της ενότητας για τα μέλη μιας ομάδας ή κοινότητας στην οποία ανήκετε.**

Κλήρος και λαός

Κείμενα από την Καινή Διαθήκη για τον κλήρο

Ο επίσκοπος, ως διαχειριστής του Θεού, πρέπει να είναι αδιάβλητος. να μην είναι υπεροπτικός, ευέξαπτος, μέθυσος, φιλόνικος και να μην επιδιώκει αθέμιτα κέρδη. Αντίθετα, πρέπει να είναι φιλόξενος, να αγαπάει το καλό, να είναι συνετός, δίκαιος, ευσεβής, να κυριαρχεί στον εαυτό του. να είναι προσηλωμένος στο κήρυγμα που συμφωνεί με τη διδαχή που μας παραδόθηκε και συνεπώς είναι αξιόπιστο. έτσι θα μπορεί και να καθοδηγεί σύμφωνα με τη σωστή διδασκαλία και να ελέγχει όσους είναι αντίθετοι σε αυτήν.

Τιτ 1, 7-9

Το ίδιο και οι διάκονοι πρέπει να είναι σεμνοί, όχι διπρόσωποι, να μην έχουν το νου τους στο πολύ κρασί ούτε στο άνομο κέρδος. να κρατούν με καθαρή συνείδηση την πίστη που αποκάλυψε ο Θεός. Κι αυτοί όμως πρέπει πρώτα να δοκιμάζονται και όταν βρεθεί ότι δεν τους κατηγορεί κανείς, τότε μόνο να γίνονται διάκονοι. Το ίδιο και οι γυναίκες (εννοεί τις διακόνισσες) πρέπει να είναι σεμνές, να μην κακολογούν, να είναι προσεκτικές, άξιες εμπιστοσύνης σε όλα.

Α Τιμ 3, 8-11

Για τον επίσκοπο

Ο επίσκοπος κατά την άσκηση της εξουσίας του καθοδηγείται από τον χριστιανικό νόμο της αγάπης. Δεν είναι κάποιος τύραννος, αλλά ο πατέρας του ποιμνίου του. Το κύρος που διαθέτει είναι ουσιαστικά το κύρος που διαθέτει η Εκκλησία. Όσα μεγάλα κι αν είναι τα προνόμια του επισκόπου, δεν είναι κάποιος που έχει τοποθετηθεί πάνω από την Εκκλησία, αλλά είναι αυτός που κατέχει ένα αξίωμα μέσα στην Εκκλησία. Επίσκοπος και λαός αποτελούν μια οργανική ενότητα, και κανείς δεν μπορεί να νοηθεί χωρία από τον άλλο. Χωρίς επισκόπους δεν μπορεί να υπάρξει Ορθόδοξος λαός, αλλά και χωρίς Ορθόδοξο λαό δεν μπορεί να υπάρξει αληθινός επίσκοπος.

Κάλλιστος Ware (Ορθόδοξος Βρετανός
Επίσκοπος Διοκλείας), Η Ορθόδοξη Εκκλησία

Χαρίσματα στην υπηρεσία της κοινότητας

Οι χριστιανικές κοινότητες οργανώθηκαν από πολύ νωρίς. Σε κάθε τοπική Εκκλησία, εκτός από τον λαό (λαϊκούς), υπήρχαν ο επίσκοπος, οι πρεσβύτεροι και οι διάκονοι που είχαν την ευθύνη της και αποτελούσαν τον κλήρο. Ο επίσκοπος εκλεγόταν από τον κλήρο. Το έργο των κληρικών ήταν να τελούν τη Θεία Ευχαριστία και τα μυστήρια (λειτουργοί), να διδάσκουν τον λόγο του Θεού (διδάσκαλοι) και να φροντίζουν την πνευματική προκοπή των πιστών (ποιμένες). Κλήρος και λαός λειτουργούσαν ως ενιαίο σώμα και το κάθε μέλος ενεργούσε σύμφωνα με το χάρισμά του. Οι κληρικοί εκλέγονταν από τις κοινότητές τους και μπορούσαν να είναι έγγαμοι.

Από τον 3ο αι. μ.Χ., οι επίσκοποι των μεγαλύτερων πόλεων ονομάστηκαν «μητροπολίτες», επίσκοποι δηλαδή της μητροπόλεως, της πρωτεύουσας μιας ρωμαϊκής επαρχίας. Από τον 5ο αι. μ.Χ., οι μητροπολίτες κάποιων πόλεων που ήταν σπουδαία κέντρα του Ρωμαϊκού κράτους ονομάστηκαν «πατριάρχες». Οι πόλεις αυτές που έγιναν και μεγάλα κέντρα του χριστιανισμού ήταν η Ρώμη, η Κωνσταντινούπολη, η Αλεξάνδρεια, η Αντιόχεια και τα Ιεροσόλυμα.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας, υπογραμμίστε στα παραπάνω κείμενα λέξεις ή φράσεις που παρουσιάζουν τον ρόλο των κληρικών. Ποιο χάρισμα αναδεικνύουν ως βασικό για έναν κληρικό και γιατί;
2. Σε συνεργασία με τον/τον διπλανό/ή σας, υπογραμμίστε στο κείμενο του K. Ware τη φράση που δείχνει πώς εννοείται η εξουσία του επισκόπου. Συζητήστε πάνω σε αυτό;
3. Εξηγήστε την έννοια του όρου «ποιμένας» ανατρέχοντας στην παραβολή του Καλού Ποιμένα (Λκ 15, 3-7).

Κοινότητες μέσα στην έρημο: Μοναχισμός

Από τον 4^ο αιώνα, όταν άρχισε να εξαπλώνεται ραγδαία ο Χριστιανισμός σε ολόκληρη την αυτοκρατορία, μεγάλες ομάδες πληθυσμού βαπτίζονται, χωρίς όμως να συμμερίζονται πλήρως το χριστιανικό πνεύμα και τον τρόπο ζωής των πρώτων χριστιανών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλοί πιστοί να εγκαταλείπουν τον κόσμο και να αναχωρούν σε ερημικούς τόπους, για να αφιερωθούν στην προσευχή και να ζήσουν την αυθεντική χριστιανική ζωή. Αυτοί ονομάστηκαν αναχωρητές ή ερημίτες. Έτσι γεννήθηκε ο μοναχισμός, ως κίνημα διαμαρτυρίας προς το κοσμικό φρόνημα που φαινόταν ότι άρχισε να εισβάλλει στην Εκκλησία μετά την αναγνώριση του Χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας.

Κοινοβιακός μοναχισμός. Η πνευματική πολιτεία της ερήμου

Εορταστική τράπεζα Ιεράς Μονής Ιβήρων για τη γιορτή των Θεοφανείων, φωτ. Στ. Καλαφάτης

Από πολύ νωρίς στους κύκλους των αναχωρητών έγινε κατανοητό ότι δεν μπορεί κανείς να προσεγγίσει τον Θεό ερήμην του πλησίον. Αυτό οδήγησε στην κοινοβιακή μορφή του μοναχισμού. Ο Παχώμιος ήταν ο πρώτος που ίδρυσε στην Αίγυπτο μοναστήρια, όπως τα γνωρίζουμε σήμερα. Στη συνέχεια, ο Μέγας Βασίλειος θεμελίωσε το κοινοβιακό σύστημα και καθόρισε τις βασικές αρχές του. Μεταξύ άλλων, όρισε ως προϋποθέσεις της μοναχικής ζωής την εγκράτεια, την υπακοή και

την ακτημοσύνη. Επιπλέον, παρακινούσε τα μοναστήρια να φροντίζουν τους αρρώστους και τους φτωχούς, να ιδρύουν νοσοκομεία και ορφανοτροφεία, υπηρετώντας έτσι το καλό όλης της κοινωνίας. Η αγάπη του μοναχού απευθυνόταν σε κάθε άνθρωπο, κάτι που το βλέπουμε κυρίως στους μοναστικούς κανόνες για τη φιλοξενία. Έτσι, οι γέροντες της ερήμου προσκυνούσαν τους επισκέπτες τους, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπο κάθε ξένου και φτωχού τον ίδιο τον Θεό, ενώ οι αδελφοί του Παχώμιου έπλεναν τα πόδια των επισκεπτών.

Ο Μέγας Βασίλειος για το κοινόβιο

Ονομάζω λοιπόν εγώ το κοινόβιο τελειότατη μορφή κοινωνικής συμβίωσης, μέσα στην οποία δεν υπάρχει ο θεσμός της ιδιοκτησίας, δεν υπάρχουν διαφωνίες. επίσης κάθε αναταραχή και φιλονικία και έριδες βρίσκονται μακριά. Μέσα σ' αυτή την κοινωνία είναι όλα κοινά: κοινός είναι ο Θεός, κοινή η προσφορά και επιδίωξη της αρετής, κοινή η σωτηρία, κοινοί οι πνευματικοί αγώνες, κοινοί οι πόνοι, κοινοί οι στέφανοι, ένας είναι οι πολλοί, και ο ένας δεν είναι μόνος αλλά μαζί με πολλούς. Ποια άλλη πολιτεία υπάρχει ισάξιά της; Τι υπάρχει περισσότερο ευτυχισμένο; Τι είναι τελειότερο από την επικοινωνία και την ένωση; Τι είναι θελκτικότερο από την ταύτιση των χαρακτήρων και των ψυχών; Άνθρωποι που ξεκίνησαν από διαφορετικά μέρη και χώρες, ταυτίστηκαν με τόση ακρίβεια, ώστε να είναι κατά κάποιο τρόπο μια ψυχή σε πολλά σώματα και τα πολλά σώματα να παρουσιάζονται ως όργανα μιας ψυχής. Ο άρρωστος σωματικά έχει πολλούς να συμπάσχουν μαζί του. Ο άρρωστος και

εξαντλημένος ψυχικά έχει πολλούς που τον θεραπεύουν και με τη βοήθειά τους τον ανορθώνουν.

Μ. Βασίλειος, Ασκητικά Διατάξεις

Ι. Μ. Ξενοφώντος, Άγιον Όρος

Ο Άγιος Εφραίμ ο Σύρος (306 μ.Χ. – 373 μ.Χ.)

Ήταν ένας ασκητής που γεννήθηκε στη Νίσιβι και μόνασε στην Έδεσσα της Μεσοποταμίας. Παρά τη σκληρότητα της ασκητικής ζωής του, ήταν πάντοτε τρυφερός στις σχέσεις του με τους άλλους. Ακόμα και στις προτροπές του για μετάνοια δεν καταγγέλλει τους αμαρτωλούς, αλλά προσπαθεί να μαλακώσει τις καρδιές τους και να συγκινήσει τις ψυχές τους.

Για τον Εφραίμ τον Σύρο

Η κοίμηση του Εφραίμ του Σύρου, Α. Παβίας (16ος αι.)

Ενώ λοιπόν ζούσε πάντα ησυχαστικά και στήριζε όσους έρχονταν σ' αυτόν, για πολλά χρόνια, αργότερα βγήκε από το κελί του για την εξής αιτία. Όταν έπεσε μεγάλη πείνα στην Έδεσσα, επειδή συμπόνεσε την ύπαιθρο που χανόταν, πήγε στους πλούσιους και τους λέει: «Γιατί δεν ελεείτε τους ανθρώπους που πεθαίνουν, αλλά αφήνετε τα πλούτη σας να σαπίζουν προς κατάκριση των ψυχών σας;» Αφού σκέφτηκαν λοιπόν του λένε: «Δεν μπορούμε να εμπιστευτούμε κανένα να υπηρετήσει τους πεινασμένους· γιατί όλοι εκμεταλλεύονται την περίσταση». Τους λέει: «Εγώ πώς σας φαίνομαι;» Του λένε: «Σε ξέρουμε για άνθρωπο του Θεού». «Λοιπόν»,

τους λέει, «εμπιστευτείτε με· ορίστε, για σας χειροτονώ τον εαυτό μου ξενοδόχο». Και αφού πήρε χρήματα και έκλεισε τις στοές, και έστησε περίπου τριακόσιες κλίνες, νοσοκομύσε τους πεινασμένους, θάβοντας όσους πέθαιναν, υπηρετώντας όσους είχαν ελπίδα ζωής, και γενικά παρέχοντας καθημερινά φιλοξενία και κάθε άλλη υπηρεσία, από αυτά που του έδιναν, σε όλους όσους έρχονταν στην πόλη λόγω της πείνας. Όταν πέρασε λοιπόν ένας χρόνος και ξαναγύρισε η αφθονία των αγαθών και όλοι γύριζαν σπίτι τους, αυτός μη έχοντας με τι να ασχοληθεί, κλείστηκε στο κελί του.

Παλλάδιος, Λαυσαϊκή Ιστορία

Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης (1748-1809)

Γεννήθηκε στη Νάξο και σπούδασε θεολογία στη Σμύρνη. Η μόρφωσή του, ωστόσο, περιελάμβανε και φιλοσοφικές, οικονομικές, ιατρικές και αστρονομικές γνώσεις. Χειριζόταν εξαιρετικά την ελληνική γλώσσα και γνώριζε γαλλικά, ιταλικά και λατινικά. Μόνασε στο Άγιο Όρος για 35 περίπου χρόνια. Αλληλογραφούσε με πολλούς λογίους της εποχής του και έγραψε πολλά βιβλία.

Από τους λόγους του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη

Άραγε, δεν είναι αξιοθρήνητο να βλέπει κανείς τόσους και τόσους αδελφούς να έχουν αφήσει τον κόσμο και να κατοικούν σε βουνά και σε σπηλιές για να σώσουν την ψυχή τους, να χύνουν ματωμένους ιδρώτες, να αγωνίζονται εντατικά με νηστείες, αγρυπνίες, κακοπάθειες, βαρυφορτωμένοι για να μεταφέρουν τις προμήθειες και

το νερό τους, να πεζοπορούν σε δύσβατους τόπους και σε μονοπάτια σύρριζα σε γκρεμούς και, παρ' όλα αυτά, να τους βλέπει κανείς να τρέφουν στην καρδιά τους ένα φαρμακερό φίδι, δηλαδή το μίσος κατά των αδελφών τους; [...] Αδελφοί και πατέρες, αν δεν ξεριζώσετε το μίσος από την καρδιά σας και δεν φυτέψετε εκεί την αγάπη, και αν δεν πάψετε να δυσφημείτε τους αδελφούς σας, να το ξέρετε -και συγχωρήστε μου την τόλμη- ότι μάταια κατοικείτε στα όρη και στα βουνά. Μάταιοι είναι όλοι οι ασκητικοί αγώνες, οι κόποι και οι ιδρώτες σας.

**Νικόδημος ο Αγιορείτης,
Ομολογία πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοσύνης**

Ο Άγ. Νικόδημος, Φ. Κόντογλου

Το πραγματικό χάρισμα του μοναχού

[...] δεν χωρίζουν δικαίους από αδίκους. Όλους τους θεωρούν δικαίους και καθαρούς. Δεν θεωρούν άλλους δικούς τους, καλούς, και άλλους ξένους. Πιο πολύ θεωρούν δικούς τους και οικείους τους ξένους, τους χαμένους και βασανισμένους, γιατί και τον ίδιο τον εαυτό τους τον θεωρούν χαμένο και ανάξιο. Μιμούνται αληθινά τον καλό ποιμένα, που «ήρθε να ζητήσει και να σώσει το χαμένο πρόβατο» (Λκ 19, 10).

Αρχιμ. Βασίλειος Γοντικάκης,
Φως Χριστού φαίνει πάσι

Άθως, Τα χρώματα της πίστης, φωτ. Σταύρος Καλαφάτης

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Μετά από όσα διαβάσατε και συζητήσατε για τις εξελίξεις μετά την επισημοποίηση του Χριστιανισμού. Ποια χαρακτηριστικά της ζωής της πρώτης Εκκλησίας προσπαθούν να διασώσουν οι μοναχοί;**
- 2. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες και προσπαθήστε να δραματοποιήσετε τη σκηνή της συνάντησης του Εφραίμ του Σύρου με τους πλούσιους της Έδεσσας, στηριζόμενοι στο κείμενο από τη Λαυσαϊκή ιστορία. Εμπλουτίστε τη σκηνή και με άλλα στοιχεία που θα επινοήσετε ως ομάδα. Στην ολομέλεια μετά την παρουσίαση των σκηνών, συζητήστε για την προσφορά αγάπης προς τον συνάνθρωπο, όπως την είδατε να φανερώνεται στις δραματοποιημένες σκηνές.
(Τεχνική: «Δραματοποίηση»)**
- 3. Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο του Αρχιμ. Βασιλείου και συσχετίστε το με τα λόγια του Αποστόλου Παύλου: «κι αν έχω της προφητείας το χάρισμα κι όλα κατέχω τα μυστήρια και όλη τη γνώση, κι αν έχω όλη την πίστη, έτσι ώστε να μετακινώ βουβά, αλλά δεν έχω αγάπη, είμαι ένα τίποτα» (Α Κορ. 13,2). Σε συνεργασία με τον/την διπλανό/ή σας προσπαθήστε να εξηγήσετε γιατί η χωρίς όρια αγάπη είναι η σπουδαιότερη αρετή για έναν μοναχό.**

Στις κορυφές των βράχων, Μετέωρα, φωτ. Κ. Μπαλάφας

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

Η συνάντηση του Χριστιανισμού με τον Ελληνισμό

Εισαγωγικό

Σε κάθε φάση της πορείας της ζωής μας συναντιόμαστε με ανθρώπους που έχουν διαφορετικές εμπειρίες, ιδέες και πεποιθήσεις από τις δικές μας. Για να συναναστραφούμε και να επικοινωνήσουμε μαζί τους χρειάζεται να είμαστε ανοιχτοί στον διάλογο. Να ακούσουμε ο ένας τον άλλο, να γνωριστούμε σε βάθος, να συνεργαστούμε, να μοιραστούμε εμπειρίες. Αυτές οι «συναντήσεις» συχνά δεν είναι εύκολες και αυτονόητες. Ωστόσο, πάντα φέρνουν εκπλήξεις, μας εμπλουτίζουν, μας μεγαλώνουν και μας ωριμάζουν.

Και η Εκκλησία, ξεπερνώντας τα σύνορα της Παλαιστίνης, βγήκε στον κόσμο και συναντήθηκε με «διαφορετικούς» ανθρώπους. Ανθρώπους, δηλαδή, που είχαν μεγαλώσει σε ένα διαφορετικό πολιτισμικό περιβάλλον, είχαν λάβει ελληνική παιδεία, ακολουθούσαν έναν άλλον τρόπο ζωής καθώς και άλλες θρησκευτικές παραδόσεις. Χρησιμοποιώντας την ελληνική ευρέως διαδεδομένη γλώσσα της εποχής, την «ελληνιστική κοινή», η Εκκλησία επικοινωνήσε και συνομίλησε μαζί τους. Αν και αυτή η συνάντηση δεν ήταν πάντα εύκολη, βαθμιαία οδήγησε σε σπουδαίες συνθέσεις. Κι αυτές εκφράστηκαν παντού: στη θεσμική οργάνωση της κοινωνίας, στις ιδέες, στα έργα τέχνης, στα γράμματα και στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων.

Στη θεματική αυτή ενότητα, αρχικά θα διερευνήσετε τις δικές σας εμπειρίες συναντήσεων, διαλόγου και επιρροών. Στη συνέχεια θα προσπαθήσετε να κατανοήσετε και να αποτιμήσετε τη συνάντηση της Εκκλησίας

με τον Ελληνισμό. Πιο συγκεκριμένα, να αναγνωρίσετε τον ρόλο της ελληνικής γλώσσας στη διάδοση και ανάπτυξη της νέας πίστης, να ανακαλύψετε τα προβλήματα που προέκυψαν από αυτήν τη συνάντηση, να εξετάσετε πόσο ο ένας κόσμος επηρέασε τον άλλο και να αξιολογήσετε τη σημασία αυτής της σύνθεσης που κληροδοτήθηκε στις επόμενες γενιές.

περιεχόμενα

I. Η δυναμική των συναντήσεων

II. Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση δύο κόσμων

- Η ελληνική ως γλώσσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου
- Ο ρόλος του Απόστολου Παύλου στη σύνδεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού
- Η ελληνική ως γλώσσα της Εκκλησίας
- Διάλογος με την ελληνική σοφία
- Οι Απολογητές
- Αντιθέσεις και βία
- Ιουλιανός: Ένας αυτοκράτορας που νοσταλγεί την εθνική θρησκεία
- Το τέλος ενός κόσμου
- Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας

III. Η σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού στην τέχνη

- Από τον περίπτερο αρχαιοελληνικό ναό στη χριστιανική βασιλική
- Από τα Φαγιούμ στη χριστιανική εικόνα
- Μακεδονική και κρητική σχολή ζωγραφικής

I. Η δυναμική των συναντήσεων

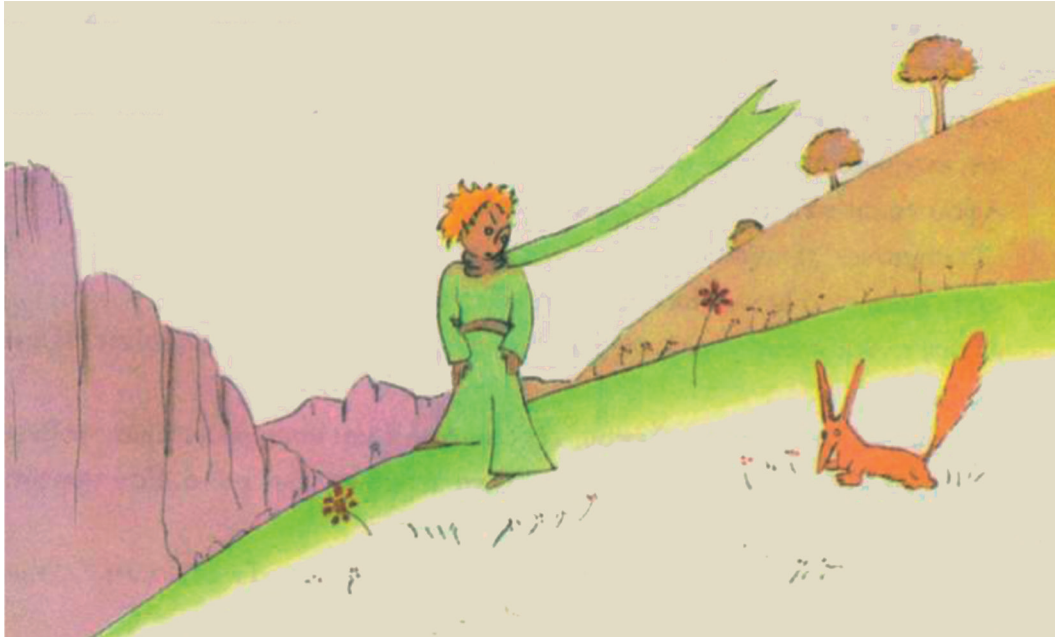
Η ζωή είναι συνάντηση: οικογένεια, φίλιες, παρές, ομάδες, χώροι, δικτυακές κοινότητες... Θετικές και αρνητικές επιρροές στη ζωή μας – Μεγαλώνουμε μέσα από συνθέσεις.

Αντουάν ντε Σαιντ-Εξυπερύ, Ο Μικρός Πρίγκιπας

- Σε παρακαλώ, εξημέρωσέ με! είπε.
- Το θέλω, απάντησε ο μικρός πρίγκιπας, αλλά δεν έχω πολύ χρόνο. Έχω να ανακαλύψω φίλους και πολλά πράγματα να γνωρίσω.
- Γνωρίζουμε μονάχα τα πράγματα που εξημερώνουμε, είπε η αλεπού. Οι άνθρωποι δεν έχουν πια καιρό να γνωρίζουν τίποτα. Τ' αγοράζουν όλα έτοιμα απ' τους

εμπόρους. Επειδή όμως δεν υπάρχουν έμποροι που να πουλάνε φίλους, οι άνθρωποι δεν έχουν πια φίλους. Αν θέλεις ένα φίλο, εξημέρωσέ με.

Ο μικρός πρίγκιπας και η αλεπού, Αντουάν ντε Σαιντ Εξυπερύ

Οι φιλενάδες, Θ. Τριανταφυλλίδη (1881-1955)

Δεν μπορώ να σου δώσω λύσεις,
για όλα τα προβλήματα της ζωής,
ούτε έχω απαντήσεις
στις αμφιβολίες ή τους φόβους
σου,
αλλά μπορώ να σε ακούσω
και να τα μοιραστώ μαζί σου [...]

Δεν μπορώ να αποτρέψω τον
πόνο σου
όταν κάποια λύπη σου σχίζει την
καρδιά,
αλλά μπορώ να κλάψω μαζί σου
και να μαζέψω τα κομμάτια,
για να τη φτιάξω από την
αρχή [...]

... ούτε διεκδικώ να 'μαι πρώτος,
δεύτερος ή ο τρίτος στη δική σου.
Φτάνει που με θες για φίλο...

Χόρχε Λούις Μπόρχες

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Γκασμέντ είναι ένα δεκαπεντάχρονο Αλβανόπουλο που φτάνει ως πρόσφυγας στην Ελλάδα. Στον συνοικισμό που ζει, αντιμετωπίζει τόσο δυσπιστία, φόβο και απόρριψη, όσο και αγάπη και προστασία. Με τη στάμπα του λαθρομετανάστη γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης και βιώνει την απόγνωση. Η φλογέρα του είναι η σταθερή του παρηγοριά. Κυρίαρχο ρόλο στη ζωή του παίζει και η φιλία. Ένας μικρός Έλληνας, ο Στέλιος, με το παρατσούκλι «Τσάκαλος», ένα αγόρι παρατημένο, με παραβατική συμπεριφορά, όχι μόνο γίνεται φίλος με τον Γκασμέντ, αλλά καταφέρνει και ο ίδιος να αλλάξει, να υποστηρίξει τον φίλο του στα δύσκολα, να ωριμάσει.

Κάθε πρωί ο Γκασμέντ ξυπνούσε απ' τα χαράματα για να προλάβει τις δουλειές του. Κατέβαινε τη ράχη παίζοντας πάντα τη φλογέρα του και γύριζε όταν ο ήλιος έγερνε βαριεστημένος κατά το βουνό. Βαριεστημένος ποτέ δεν ένιωθε ο Γκασμέντ. Όχι γιατί οι αντοχές του ήταν μεγαλύτερες από του ήλιου, μα γιατί εκείνος είχε έναν αλλιώτικο ήλιο μέσα του. Την αισιόδοξη διάθεση να χαίρεται κάθε στιγμή της ζωής του και να παλεύει να την κάνει καλύτερη, κόντρα στις φουρτούνες και στα κάθε είδους δόκανα που του έστηνε εκείνη [...]

Εκείνο το βράδυ είχε έρθει απρόσμενα ο Τσάκαλος στο σπίτι τους. Θά 'μενε μαζί τους, γιατί ο πατέρας του χρειάστηκε να μείνει στο Λουτράκι για δουλειές. Κάθισαν στην αυλή [...]

- Ξέρεις, Γκασμέντ, του είπε, σου έχω μια έκπληξη.

- Σαν τι έκπληξη;
- Να, αποφάσισα να πάω του χρόνου σε μια σχολή στο Λουτράκι και να πάρω το δίπλωμα του κηπουρού.

Ξαφνιάστηκε ο Γκασμέντ.

- Μπράβο! Πώς σου ήρθε η ιδέα;
- Μου μίλησε η γιαγιά Μαριγώ. Μου είπε, μάλιστα, άμα θέλω, να έρθει κι εκείνη μαζί μου τον πρώτο καιρό, να με φροντίζει.
- Μπράβο στην κυρα-Μαριγώ! Μονολόγησε ο Γκασμέντ κι ο Τσάκαλος φρόντισε να εξηγήσει:
- Θέλει να προκόψω. Με βλέπει σαν εγγόνι της από τότε που ήρθε σπίτι μας και με έκανε καλά από το τσίμπημα μιας ...
- Ξέρω, μου το έχει πει. Όμως εσύ την αγαπάς το ίδιο; Ρώτησε πονηρά ο Γκασμέντ.
- Το ίδιο και περισσότερο. Και για να ξέρεις, εγώ θέλω να πάρω το χαρτί πρώτα για κείνη. Θέλω να καμαρώνει για μένα. Και κείνη κι ο πατέρας μου κι η μαμά σου κι εσύ! [...]
- Τα όνειρα και οι στόχοι στη ζωή μας είναι σαν τα αστέρια που μας φωτίζουν και μας οδηγούν.
- Δεν ξέρω αν θα τα καταφέρω, είπε κομπιάζοντας ο Στέλιος, αλλά θα προσπαθήσω να πάρω αυτό το χαρτί.
- Αν το θέλεις πραγματικά, θα το καταφέρεις. Αν πάλι όχι, η προσπάθεια και μόνο αξίζει. Λέγε πάντα μέσα σου ... «Ο Στέλιος ο Τσάκαλος θα τα καταφέρει!» ...

- Ξέρεις κάτι, Γκασμέντ;
- Τι Τσάκαλε;
- Σ' αγαπώ.
- Κι εγώ σ' αγαπώ, Τσάκαλε. Έλα τώρα πάμε για ύπνο.

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Παρατηρήστε προσεκτικά το έργο του Θ. Τριανταφυλλίδη, Οι φιλενάδες. Χωριστείτε σε μικρές ομάδες. Στη συνέχεια, κάθε ομάδα, αφού επιλέξει μια από τις παρακάτω ερωτήσεις, ας επινοήσει μια ιστορία, την οποία θα καταγράψει σε ένα σύντομο κείμενο.**
 - Αν το έργο είναι η αρχή μιας ιστορίας, τι μπορεί να ακολουθήσει;
 - Αν το έργο είναι το μέσον μιας ιστορίας, τι θα μπορούσε να έχει συμβεί προηγουμένως; Τι θα μπορούσε να συμβεί στη συνέχεια;
 - Αν το συγκεκριμένο έργο τέχνης είναι το τέλος μιας ιστορίας, ποια θα μπορούσε να είναι αυτή η ιστορία;
- 2. Εργασία σε ομάδες: «Σχέσεις και συναντήσεις που μας επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά». Συζητήστε το θέμα στις ομάδες σας και δημιουργήστε σχετικά σενάρια που να εκφράζουν τις ιδέες σας. Στη συνέχεια παρουσιάστε είτε μια σχετική σκηνή με τη μέθοδο του αυτοσχεδιασμού.**
- 3. Χωριστείτε σε δύο ομάδες και αποδώστε με τα σώματά σας τη φράση «όλη η ζωή είναι συνάντηση, διάλογος και συνύπαρξη». (Τεχνική: «Ομαδικό Γλυπτό»).**

ΙΙ. Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση δύο κόσμων

Η ελληνική ως γλώσσα του ελληνορωμαϊκού κόσμου

Η Κοινή Ελληνιστική

Ο Χριστός κήρυξε το Ευαγγέλιό του στην αραμαϊκή γλώσσα. Οι Απόστολοί του, όμως, για να εκπληρώσουν την οικουμενικότητα της αποστολής τους, χρειαζόταν να απευθυνθούν στους ανθρώπους στη γλώσσα που μπορούσαν να καταλάβουν. Έτσι, χρησιμοποίησαν την Ελληνιστική Κοινή ή Αλεξανδρινή κοινή, τη γλώσσα δηλαδή που μιλούσαν σε μεγάλο μέρος του τότε γνωστού κόσμου, από την Αίγυπτο έως την Ινδία. Η «Κοινή» αυτή ήταν εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας που, χάρη στις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου, διαδόθηκε και χρησιμοποιήθηκε ευρέως και έγινε μια σχεδόν παγκόσμια γλώσσα της εποχής.

Κ. Π. Καβάφης, Στα 200 π.Χ.

... Κι απ' την θαυμάσια πανελλήνιαν εκστρατεία,
την νικηφόρα, την περίλαμπρη,
την περιλάλητη, την δοξασμένη
ως άλλη δεν δοξάσθηκε καμιά,
την απaráμιλλη: βγήκαμ' εμείς.
ελληνικός καινούριος κόσμος, μέγας.

Εμείς. οι Αλεξανδρείς, οι Αντιοχείς,
οι Σελευκείς, κ' οι πολυάριθμοι

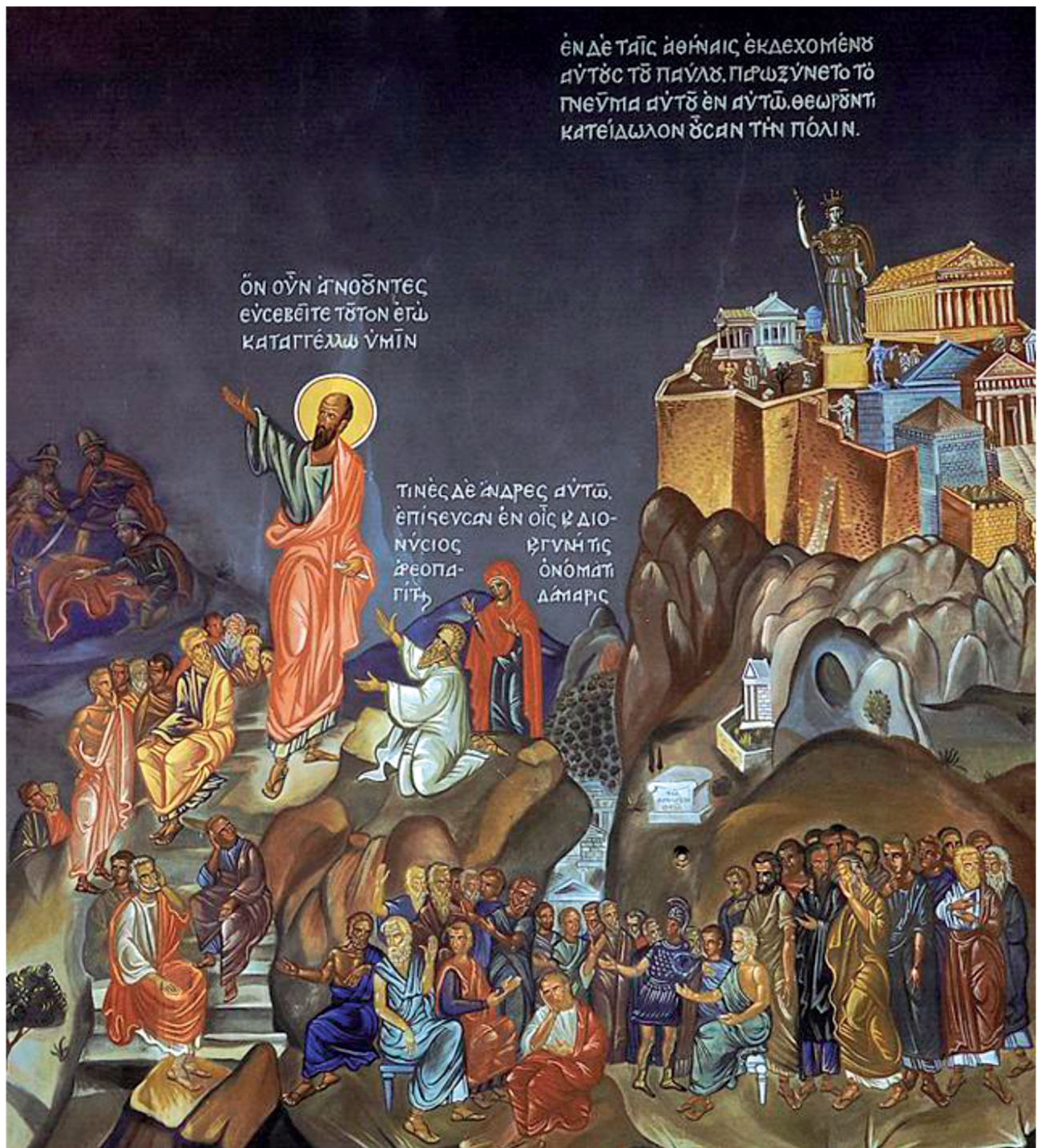
επίλοιποι Έλληνες Αιγύπτου και Συρίας,
κ' οι εν Μηδία, κ' οι εν Περσίδι, κι όσοι άλλοι ...
Και την Κοινήν Ελληνική Λαλιά
ώς μέσα στην Βακτριανή την πήγαμεν, ως τους Ινδούς ...

Ο ρόλος του Αποστόλου Παύλου στη σύνδεση Χριστιανισμού και Ελληνισμού

Όπως ήδη γνωρίσαμε, ο Απόστολος Παύλος ήταν Ιουδαίος με αυστηρά εβραϊκή εκπαίδευση και ανατροφή και με την εβραϊκή γλώσσα να μιλιέται στο σπίτι του. Εκείνη όμως την εποχή, η πατρίδα του, η Ταρσός, ήταν έδρα πολλών φιλοσόφων, ανώτερη από την Αθήνα και την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου στα γράμματα. Στην πόλη αυτή ο Παύλος διδάχτηκε την ελληνική γλώσσα

και ήρθε σε επαφή με την παιδεία, τη σκέψη και τη ζωή του ελληνισμού. Έτσι, όταν ήρθε η ώρα να απευθυνθεί στον εθνικό κόσμο πέρα από τα όρια της Παλαιστίνης, ο Παύλος χρησιμοποιώντας την Ελληνική γλώσσα μπόρεσε να μιλήσει στην καρδιά και στο μυαλό των ανθρώπων της εποχής και να ιδρύσει εκκλησιαστικές κοινότητες ως στις τέσσερις γωνιές του τότε κόσμου.

**Ο Απόστολος Παῦλος κηρύττει στον Ἄρειο Πάγο, Σπύ-
ρος Βασιλείου, Ι. Ν. Αγίου Διονυσίου, Αθήνα**

Ο Απόστολος Παύλος στην Αθήνα

Ο Παύλος πήγε και στην Αθήνα. Περπάτησε στην Αγορά της πρωτεύουσας της φιλοσοφίας. Και λένε ότι απογοητεύτηκε πολύ βλέποντας ότι η πόλη «ήταν παραδομένη στην ειδωλολατρία». Επισκέφτηκε την εβραϊκή συναγωγή στην Αθήνα και μίλησε με στωικούς και επικούρειους φιλόσοφους. Εκείνοι τον οδήγησαν στον Άρειο Πάγο και του ζήτησαν να τους μιλήσει: «Δεν μπορούμε να μάθουμε κι εμείς ποια είναι αυτή η καινούρια διδασκαλία που κηρύσσεις σε όλο τον κόσμο; Κάτι καινούριο έχεις να μας πεις. Θέλουμε, λοιπόν, να μάθουμε τι είναι».

Μπορείς να τη φανταστείς εκείνη τη στιγμή, Σοφία; Ένας Εβραίος, στην Αγορά της Αθήνας, να μιλάει για κάποιο Σωτήρα, που πέθανε στο σταυρό κι αναστήθηκε τρεις μέρες αργότερα! Από τότε κιόλας, από την πρώτη επίσκεψη του Παύλου στην Αθήνα, διαισθανόμαστε το χάος που χωρίζει την ελληνική φιλοσοφία από τη χριστιανική διδασκαλία περί λύτρωσης. Φαίνεται, όμως, ότι ο Παύλος έχει καταλάβει καλά τους Αθηναίους. Ανεβασμένος στον Άρειο Πάγο - ανάμεσα στους περήφανους ναούς της Ακρόπολης - τους απευθύνει το λόγο και τους λέει: «Άνδρες Αθηναίοι... αναστήσας αυτόν εκ νεκρών» (Πραξ 17,22-31).

Ο Παύλος στην Αθήνα, Σοφία! Έτσι άρχισε να σταλάζει σιγά σιγά μέσα στον ελληνορωμαϊκό κόσμο ο χριστιανισμός. Σαν κάτι διαφορετικό - πολύ διαφορετικό από τη φιλοσοφία των επικούρειων, των στωικών ή των νεοπλατωνικών. Παρ' όλες τις διαφορές, όμως, ο Παύλος βρίσκει ένα γερό στήριγμα σ' όλες αυτές τις φιλοσοφίες.

Διαπιστώνει ότι η αναζήτηση του Θεού είναι ριζωμένη μέσα σε όλους τους ανθρώπους. Αυτό δεν ήταν κάτι καινούριο για τους Έλληνες. Το καινούριο στο κήρυγμα του Παύλου είναι πως ο Θεός αποκαλύφθηκε στους ανθρώπους και συναντήθηκε πραγματικά μαζί τους. Δεν είναι, λοιπόν, ένας «φιλοσοφικός» θεός, που οι άνθρωποι καλούνται να γνωρίσουν με τη διάνοια και με τη λογική τους. Και δε μοιάζει καθόλου με τα αγάλματα των θεών, «τα καμωμένα από πέτρα, χρυσάφι ή ασήμι» - απ' αυτά είχαν ένα σωρό στην Ακρόπολη και στην Αγορά. «Ο Θεός, όμως, δεν κατοικεί σε ναούς χτισμένους από τα ανθρώπινα χέρια». Είναι ένας προσωπικός Θεός, που επεμβαίνει στην ιστορία και πεθαίνει στο σταυρό για χάρη των ανθρώπων.

Όταν ο Παύλος τέλειωσε την ομιλία του στον Άρειο Πάγο, αρκετοί από τους ακροατές του τον κορόιδεψαν, επειδή είχε πει ότι ο Χριστός είχε αναστηθεί εκ νεκρών. Έτσι μας λένε οι Πράξεις των Αποστόλων. Αλλά κάποιοι άλλοι είπαν: «Θα μας ξαναμιλήσεις γι' αυτό, γιατί θέλουμε να μάθουμε περισσότερα». Κι άλλοι, τέλος, τον ακολούθησαν κι έγιναν χριστιανοί.

Γ. Γκάρντερ, Ο κόσμος της Σοφίας

Ο Παύλος στη σχολή του Τυράννου στην Έφεσο

Από κει κι έπειτα μιλούσε κάθε μέρα στη σχολή κάποιου που τον έλεγαν Τύρανο. Αυτό γινόταν δύο χρόνια συνέχεια. Έτσι, μπόρεσαν να ακούσουν το λόγο του Κυρίου Ιησού όλοι όσοι κατοικούσαν στην επαρχία της Ασίας, Ιουδαίοι και Έλληνες.

Πραξ 19, 9-10

Έλληνες στην ηγεσία της Εκκλησίας

Κατά τη δεκαετία 50-60 μ.Χ. [...] η αναλογία των Ελλήνων στις χριστιανικές κοινότητες σε σχέση με τους Ιουδαίους αυξάνει διαρκώς ωστόσο, από μειονότητα που ήταν αρχικά, να γίνει τελικά η πλειονότητα των μελών των κοινοτήτων. Ο Τιμόθεος, ο Τίτος, ο Λουκάς είναι οι πρώτοι Έλληνες που ασκούν ηγετικό ρόλο στην Εκκλησία. Υπάρχουν επίσης πολλοί απόστολοι, όπως ο Ανδρόνικος και η Ιουνία, ο Ακύλλας και η Πρίσκιλλα που εργάζονται στην Κόρινθο (Πραξ 18, 2), ο αλεξανδρινός λόγιος Απολλώς, που κηρύττει στην Έφεσο (Πραξ 28, 24), ο Φίλιππος, ο Αριστίων που κηρύττουν στη Μικρά Ασία.

Μητρ. Περγάμου, Ιωάννης Ζηζιούλας, Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

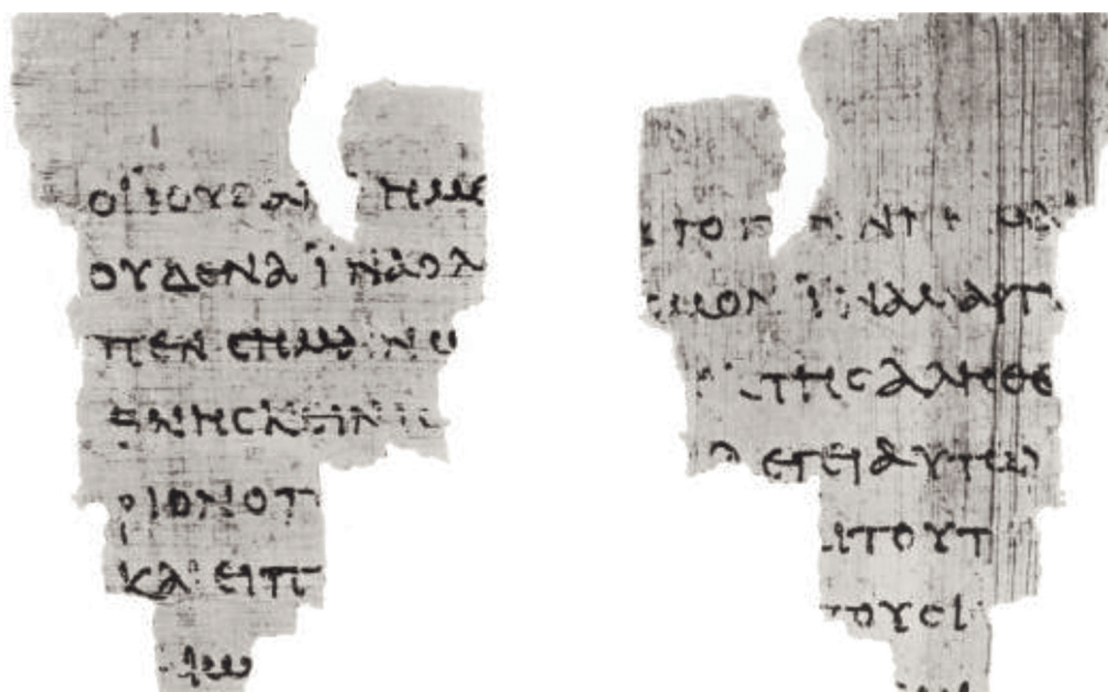
- 1. Παρατηρήστε προσεκτικά το έργο του Σπύρου Βασιλείου. Περιγράψτε: τι βλέπετε, τι σκέφτεστε γι' αυτό που βλέπετε, τι σας κάνει να αναρωτιέστε αυτό που βλέπετε; (Τεχνική Artful Thinking: «Βλέπω-Ισχυρίζομαι-Αναρωτιέμαι»)**
- 2. Μελετήστε το κείμενο του Γ. Γκάρντερ «Ο Απ. Παύλος στην Αθήνα». Σε δυάδες εντοπίστε ποια θετικά στοιχεία αναγνώρισε ο Παύλος στην ελληνική φιλοσοφία και περιγράψτε ποιο καινούριο στοιχείο κόμισε στους Αθηναίους.**
- 3. Σήμερα όλοι ακούμε και διαβάζουμε για το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης. Αφού συζητήστε για λίγο με τον καθηγητή σας γι' αυτό, χωριστείτε σε ομάδες και φανταστείτε μικρές καθημερινές σκηνές και εμπειρίες, κοινές για όλους τους Ευρωπαίους εφήβους. Παρουσιάστε τις σκηνές στην τάξη με την τεχνική του αυτοσχεδιασμού. Στη συνέχεια συζητήστε για τα θετικά και τα τυχόν αρνητικά αυτής της πτυχής της παγκοσμιοποίησης.**

Ο Κανόνας της Αγίας Γραφής

Ο Κανόνας της Αγίας Γραφής

Μιλώντας για τον «χριστιανικό κανόνα» της Αγίας Γραφής, εννοούμε το σύνολο των βιβλίων που συγκροτεί την **Παλαιά Διαθήκη** (το πρώτο δηλαδή μέρος της Αγίας Γραφής) και την **Καινή Διαθήκη** (το δεύτερο μέρος της Αγίας Γραφής). Ο Κανόνας προέκυψε από την ανάγκη να καθοριστούν τα βιβλία εκείνα που εκφράζουν την αυθεντική πίστη της Εκκλησίας, ώστε να αποκλειστούν μεταγενέστερα έργα που είτε ήταν ψευδεπίγραφα είτε περιείχαν μη αποδεκτές ή και λαθεμένες διδασκαλίες.

Η αρχαία ελληνική λέξη **κανών** δηλώνει κάθε ευθεία ράβδο που χρησιμεύει για ευθυγράμμιση, το όργανο που χρησιμοποιείται για τη χάραξη γραμμών (χάρακας). Μεταφορικά η λέξη **κανών** σημαίνει καθετί που χρησιμεύει ως μέτρο, πρότυπο, κριτήριο ή μια γενική αρχή. Έτσι, τα βιβλία του Κανόνα, εφόσον θεωρείται ότι περιέχουν τον θείο λόγο που αποκαλύφθηκε στους ανθρώπους, αποτελούν το μέτρο και τον γνώμονα της πίστης και της ζωής του χριστιανού. Η διαμόρφωση, ωστόσο, του κανόνα της Αγίας Γραφής πέρασε από πολλά στάδια.

Ο πάπυρος P52

Θεωρείται το **αρχαιότερο σωζόμενο χειρόγραφο** με κείμενο από την **Καινή Διαθήκη**. Χρονολογείται περίπου στο 100 – 125 μ.Χ. Ανακαλύφθηκε στην Αίγυπτο το 1920. Το μέγεθός του είναι 8,9 X 6 εκ. και είναι γραμμένο και στις δύο όψεις. Κάθε όψη περιέχει 7 γραμμές από το κατά Ιωάννην Ευαγγέλιο (18, 31-33 και 18, 37-38).

Η ελληνική ως γλώσσα της Εκκλησίας

Όταν [...] το μήνυμα του Χριστιανισμού ως νέας θρησκείας άρχισε να εξαπλώνεται και να διεκδικεί μια θέση στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις, προέκυψε η ανάγκη να διαφοροποιήσει το γλωσσικό του όργανο, προκειμένου να διεισδύσει και στις τάξεις των μορφωμένων. Η ανάγκη υπεράσπισης της νέας θρησκείας έναντι των λογίων εθνικών, έργο που είχαν αναλάβει οι Απολογητές, οδήγησε στη χρήση μιας γλώσσας υψηλότερης με φιλοσοφι-

κή επιχειρηματολογία προκειμένου να πεισθούν οι μορφωμένοι. Αυτή ήταν η **κλασική αττικίζουσα**. [...]

Συμπερασματικά, η ελληνική χριστιανική γραμματεία χρησιμοποίησε τόσο την δημώδη ελληνιστική όσο και την αττικίζουσα γλώσσα με την ίδια άνεση και ευκολία. Αξιοποίησε με τον καλύτερο και αποτελεσματικότερο τρόπο όλα τα μέσα που της παρείχε η ελληνική γλώσσα και όλα τα γλωσσικά επίπεδα, δίχως στεγανά και προκαταλήψεις.

Άννα Κόλτσιου, «Η γλώσσα της χριστιανικής γραμματείας»

Χριστιανοί και γλώσσα

Τη γλώσσα μας, αφού πρώτα την εκπαιδεύσαμε με τους έξωθεν λόγους, έπειτα την εξευγενίσαμε με τους θείους λόγους.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Εις εαυτόν

Διάλογος με την ελληνική σοφία

Συνάντηση της χριστιανικής πίστης με την ελληνική σκέψη

Κατά την εποχή της εμφάνισης του Χριστιανισμού [...] από θρησκευτική άποψη, η κοινωνία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ήταν μια κατεξοχήν πλουραλιστική κοινωνία. Ανάμεσα στις διάφορες ειδωλολατρικές θρησκείες επικρατούσε ένα καθεστώς συναλλαγής και αλληλεπίδρασης. [...] Ο θρησκευόμενος άνθρωπος είχε τη δυνατότητα και την τάση να δοκιμάζει διάφορες θρησκείες και λατρείες: διεκατείχετο από την επιθυμία της σωτηρίας κι επιζητούσε το θεϊκό εκείνο πρόσωπο που θα μπορούσε να δώσει απάντηση στα αγωνιώδη ερωτήματά του και στην επιθυμία του για σωτηρία. [...] Ο Χριστιανισμός από νωρίς επιτίθεται με δριμύτητα εναντίον των ειδωλολατρικών θεοτήτων και μύθων, εναντίον της λατρείας και ηθικής, εναντίον και αυτών ακόμη των εθνικών φιλοσοφικών συστημάτων. «Τι κοινόν μεταξύ Αθηνών και Ιερουσαλήμ;», ρωτάει ο Τερτυλλιανός. [...] Αυτοί όμως που, κατά τον Γρηγόριο Ναζιανζηνό, «φοβούνται την ελληνική φιλοσοφία, όπως τα παιδιά φοβούνται τα φαντάσματα», που υιοθετούν μια απόλυτα αρνητική στάση,

αποτελούν εξαίρεση. Γιατί όλοι σχεδόν οι Διδάσκαλοι και Πατέρες της Εκκλησίας, αυτοί που προέρχονται από το ελληνιστικό πνευματικό και θρησκευτικό περιβάλλον και που γνωρίζουν πολύ καλά την ελληνική σκέψη και τις παγανιστικές θρησκείες, θα κρατήσουν απέναντί τους στάση μάλλον εκλεκτική.

Αστ. Αργυρίου, «Εκκλησία, Οικουμένη, Πολιτική»

Οι Απολογητές

Υπερασπιζόμενοι τη χριστιανική πίστη

Στα μέσα του 2ου μ.Χ. αι. μια ομάδα συγγραφέων με ελληνική παιδεία και φιλοσοφική κατάρτιση ανέλαβε να υπερασπιστεί την χριστιανική πίστη απέναντι στις κατηγορίες που αποτελούσαν και βασική αιτία των αμείλικτων διωγμών εναντίον των χριστιανών. Αυτοί ήταν οι **Απολογητές**.

Μέσα από τις «Απολογίες» τους οι συγγραφείς αυτοί εκφράζουν τη διαμαρτυρία τους έναντι της κρατικής και δικαστικής ρωμαϊκής εξουσίας ως προς τις αποδιδόμενες στους χριστιανούς κατηγορίες (αθεΐα, εθνική προδοσία, συνωμοσία κατά του κράτους, θυέστεια δείπνα, ανηθικότητες) και αποδεικνύουν ότι πρόκειται για οργανωμένη θρησκευτικοπολιτική προπαγάνδα της εποχής. Ταυτόχρονα όμως στα έργα τους βρίσκουν την ευκαιρία να απευθυνθούν προς τον διανοούμενο ειδωλολατρικό κόσμο για να του παρουσιάσουν τον Χριστιανισμό ως μια θρησκεία με πολύ παλιές ρίζες που μάλιστα υπερέχει της δικής τους, καθώς κηρύττει την πίστη σε έναν Θεό και την ηθική ως καλλιέργεια των αρετών, όπως είχαν

ήδη διδάξει οι μεγάλοι σοφοί της Αρχαίας Ελλάδας. Με αυτόν τον τρόπο οι Απολογητές κάνουν ένα πολύ τολμηρό βήμα προσέγγισης προς τον Ελληνισμό.

Σάββας Αγουρίδης, Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά τον Β' αι. μ.Χ.

Ο Απολογητής Ιουστίνος και ο σπερματικός λόγος

Ο Ιουστίνος γεννήθηκε στη Σαμάρεια της Παλαιστίνης από ειδωλολατρική ελληνική οικογένεια. Σπούδασε φιλοσοφία και έγινε χριστιανός στην Αίγυπτο. Από τότε και μετά, φορώντας πάντοτε την

τήβεννο του φιλοσόφου, επιδόθηκε στη φιλοσοφική υπεράσπιση της χριστιανικής πίστης. Άνοιξε φιλοσοφική σχολή στη Ρώμη με πολλούς μαθητές. Η σχολή του, μάλιστα, λειτουργούσε και ως ναός όπου τελούνταν λατρευτικές πράξεις. Συχνά, ωστόσο, το έργο του διακοπτόταν καθώς υπήρχαν διάφορες καταγγελίες στις κρατικές αρχές σε βάρος του. Το 165 τελικά συνελήφθη και αποκεφαλίστηκε μαζί με ομάδα μαθητών του, όπως επιβεβαιώνει επίσημο δικαστικό έγγραφο της εποχής. Ο Ιουστίνος ήταν αυτός που περισσότερο από όλους τους χριστιανούς θεολόγους της εποχής εκείνης ενθάρρυνε τη συνάντηση και τον εναρμονισμό μεταξύ ελληνικής φιλοσοφίας και Χριστιανισμού. Σύμφωνα με τον Ιουστίνο, μέσα σε όλους τους ανθρώπους υπάρχει ως δώρο του Θεού μια έμφυτη έλξη προς το θείο και την ηθική ζωή. Είναι μια δύναμη που φωτίζει και καθοδηγεί τον άνθρωπο στην αναζήτηση και ανεύρεση της αλήθειας. Στο πλαίσιο αυτό, τα μεγάλα πνεύματα της αρχαιότητας (φιλόσοφοι, ποιητές, τραγωδοί κ.ά.) είχαν ήδη αποκαλύψει την πλάνη της λατρείας των ειδώλων, εκφράζοντας σπουδαίες αλήθειες και ηθικές – θρησκευτικές ιδέες για τον Θεό. Αυτά τα φωτεινά πνεύματα, αποκάλυψαν σπέρματα (δηλαδή τμήματα) της αλήθειας, γι' αυτό και ο λόγος τους ονομάστηκε **σπερματικός λόγος**. Με αυτόν τον τρόπο συνέβαλαν στην προετοιμασία της ανθρωπότητας για τον ερχομό του Χριστού.

Ο Σωκράτης για την αναζήτηση του Θεού

[...] Και ο Σωκράτης, ο οποίος μίλησε για τα παραπάνω με μεγαλύτερη από όλους ευγλωττία, κατηγορήθηκε για τα ίδια πράγματα, για τα οποία κατηγορούν και εμάς τους χριστιανούς. Γιατί είπαν, ότι και αυτός φέρνει νέους θεούς και δε θεωρεί ως θεούς αυτούς που παραδέχεται η πόλη. Αλλά εκείνος που έδιωξε από την πολιτεία τους κακούς ως δαίμονες και [...] δίδαξε τους ανθρώπους να παραιτούνται από την αναζήτηση των πραγμάτων και τους παρακινούσε να αποδεχτούν τον άγνωστο σ' αυτούς Θεό, αναζητώντας τον [...] έλεγε: «Δεν είναι εύκολο να βρει κανείς τον Πατέρα και δημιουργό όλων, ούτε είναι ασφαλές, αν Τον βρει, να μιλήσει γι' αυτόν σε όλους».

Ιουστίνος, Απολογία Β'

Πόσο σημαντική είναι η μάθηση για την πίστη;

Δεχόμαστε, ακόμη, ότι η φιλοσοφία προετοιμάζει για τη γαλήνη του Χριστού, γυμνάζει το πνεύμα, ξυπνά τη νοημοσύνη και την καθιστά ικανή να εξακολουθήσει την αναζήτηση της αληθινής φιλοσοφίας.

Όπως είναι δυνατό να είναι κανείς πιστός, ακόμη κι αν είναι αγράμματος, με τον ίδιο τρόπο υποστηρίζουμε ότι είναι αδύνατο χωρίς τη μάθηση να καταλάβει κάποιος ολόκληρο το περιεχόμενο της πίστης.

Κλήμης Αλεξανδρεύς, Στρωματείς

Το άνοιγμα των Πατέρων της Εκκλησίας στην ελληνική παιδεία

Οι μεγάλοι Πατέρες της Εκκλησίας μιλούσαν και έγραφαν στη γλώσσα της εποχής, δηλαδή την ελληνική. Πέρα όμως από αυτό, χρησιμοποίησαν τη βαθιά ελληνική τους παιδεία για να απευθυνθούν όχι μόνο στους απλούς ανθρώπους, αλλά και στα μεγαλύτερα και πιο ανοιχτά και προοδευτικά πνεύματα της εποχής τους. Έτσι, για να διατυπώσουν τις χριστιανικές αλήθειες, χρησιμοποίησαν την ελληνική φιλοσοφία και ορολογία, αξιοποίησαν τους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και την αρχαιοελληνική τέχνη, εκπαιδεύτηκαν στην ελληνική ρητορική και διέπρεψαν ως εκκλησιαστικοί ρήτορες. Επιπλέον, υπογράμμισαν τη σημασία της ελληνικής παιδείας για όλους.

Οι τρεις Ιεράρχες

Μέγας Βασίλειος, ο Ιεράρχης της κοινωνικής προσφοράς

Ο Βασίλειος γεννήθηκε το 330 στην Καισάρεια της Καππαδοκίας. Οι γονείς του Βασίλειος και Εμμέλεια κατάγονταν και οι δύο από οικογένειες μαρτύρων και ήταν πολύ πλούσιοι. Τα πρώτα γράμματα ο γιος Βασίλειος τα διδάχτηκε από τον πατέρα του, ο οποίος ασκούσε το επάγγελμα του δικηγόρου. Συμπλήρωσε την εγκυκλοπαιδική του μόρφωση στην Καισάρεια, όπου γνωρίστηκε με τον συνομήλικό του Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό και πήγε για ανώτερες σπουδές στην Κωνσταντινούπολη και στην

Αθήνα, όπου συναντήθηκε ξανά με τον Γρηγόριο. Στην Αθήνα ο Βασίλειος σπούδασε επί τέσσερα χρόνια φιλολογία, φιλοσοφία, νομικά, ρητορική, γεωμετρία, αριθμητική, αστρονομία, μουσική, ιατρική [...]

Επιστρέφοντας στην πατρίδα του άσκησε το επάγγελμα του συνηγόρου με τόση επιτυχία, που ανακηρύχτηκε δάσκαλος της ρητορικής. Ο δρόμος για τις ανώτατες κοινωνικές διακρίσεις ήταν ανοιχτός μπροστά του. Όμως ο νεαρός Βασίλειος ποθούσε κάτι το βαθύτερο και ουσιαστικότερο [...] όπως ο ίδιος αναφέρει, διαβάζοντας το Ευαγγέλιο διαπίστωσε ότι ύψιστη μορφή τελειότητας είναι το να μοιράσει κανείς τα υπάρχοντά του στους φτωχούς και να επιδοθεί απερίσπαστος στον αγώνα της ηθικής και πνευματικής προκοπής. Αυτό το ιδανικό ποθούσε να πραγματοποιήσει. Για τον σκοπό αυτό επισκέπτεται τα μοναστικά κέντρα της Αιγύπτου, της Παλαιστίνης, της Συρίας και της Μεσοποταμίας. Μετά την επιστροφή του στην Καισάρεια, μοιράζει στους φτωχούς το μεγαλύτερο μέρος της οικογενειακής του περιουσίας και αποσύρεται σε ερημική τοποθεσία μαζί με τον φίλο του Γρηγόριο. Προσεύχονται, μελετούν, συγγράφουν, εργάζονται χειρονακτικά για να εξυπηρετούν τις στοιχειώδεις ανάγκες τους. Το 363 χειροτονείται πρεσβύτερος στην Καισάρεια και από τότε αρχίζει η καταπληκτική δημόσια δράση του [...] Το 370 ανεβαίνει στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Καισάρειας της Καππαδοκίας. Η δράση και η ακτινοβολία του κορυφώνονται. Αλλά μόνο για εννιά ακόμα χρόνια. Φιλάσθενος από παιδί, λιτοδίαιτος και ασκητικός δεν μπόρεσε να σηκώσει περισσότερο το βάρος της καταπληκτικά δραστήριας ζωής του. Πέθα-

νε την 1η Ιανουαρίου του 379, σε ηλικία σαρανταεννέα ετών.

Α. Καριώτογλου – Γ. Ροδίτης, Εκκλησία, μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ' Γυμνασίου)

Στην περιοχή της Καισάρειας κάποτε έπεσε φοβερή πείνα. Αιτία η ξηρασία. Ο τόπος γέμισε πεινασμένους, που μάταια ζητούσαν τροφές. Οι πλούσιοι αμπάρωσαν τις αποθήκες τους και οι έμποροι πουλούσαν τα τρόφιμα σε υπερβολικές τιμές. Ο θάνατος θέριζε ζωές.

Ο Μ. Βασίλειος, με φλογερά κηρύγματα, άρχισε έναν αγώνα κατά της πλεονεξίας και ασπλαχνίας. Αποκαλούσε τους πλεονέκτες και άσπλαχνους αυτούς ανθρώπους αγριότερους των θηρίων, γιατί δε λυπούνταν τους ομοφύλους τους, ενώ τα θηρία σέβονται τα όμοιά τους.[...]

Με το κήρυγμά του κατάφερε να λυγίσει κάθε αντίσταση και να ανοίξει τις καρδιές και τις αποθήκες των συμπατριωτών του. Το αποτέλεσμα ήταν η σωτηρία πολλών ανθρώπων.

Ένα έργο μεγαλεπήβολο που απαίτησε κόπους, αγώνες και θυσίες για να πραγματοποιηθεί ήταν αναμφίβολα η Βασιλειάδα. Έξω από την Καισάρεια, ο Μ. Βασίλειος έχτισε μια μικρή πόλη με νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, ξενώνες, σχολεία, εργαστήρια, ιδιαίτερα οικήματα για τους εκεί εργαζόμενους και εργοστάσια για τις ανάγκες της πόλης.

**ΥΠΕΠΘ/ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ,
Με τον Χριστό στον αγώνα (Ε' Δημοτικού)**

Γρηγόριος ο Θεολόγος, ένας ποιητής επίσκοπος

Ο Γρηγόριος γεννήθηκε στο χωριό Αριανζό κοντά στη Ναζιανζό της Καππαδοκίας. [...] Σπούδασε ρητορική και φιλοσοφία στη Ναζιανζό, στην Καισάρεια, στην Αλεξάνδρεια και στην Αθήνα. Στην Αθήνα συναντήθηκε και έγινε φίλος με το Βασίλειο. [...] Τότε ο Γρηγόριος, γνώρισε και τον λίγο νεότερό του (μετέπειτα αυτοκράτορα) Ιουλιανό. Το 361, επέστρεψε στη Ναζιανζό όπου για

μικρό χρονικό διάστημα δικηγόρησε και δίδαξε ρητορική. Επειδή όμως αγαπούσε τη μοναχική ζωή, συνάντησε τον Βασίλειο και έζησαν μαζί ως ασκητές, κάτι που είχαν υποσχεθεί ο ένας στον άλλο από την εποχή των σπουδών τους στην Αθήνα. Μετά από πιέσεις του πατέρα του χειροτονήθηκε πρεσβύτερος. Και πάλι όμως κατέφυγε κοντά στον Βασίλειο, στο ασκητήριο του Πόντου. Ο Βασίλειος τον προέτρεπε να επιστρέψει στην πατρίδα του κάτι που ο Γρηγόριος τελικά έκανε. Στη Ναζιανζό ο Γρηγόριος χάρη στις διπλωματικές και τις ρητορικές του ικανότητες, κατάφερε να ενώσει τους Χριστιανούς που είχαν θεολογικές διαφορές. Το 372 χειροτονήθηκε από τον Βασίλειο επίσκοπος στα Σάσιμα της Καππαδοκίας, χωρίς όμως στ' αλήθεια να το επιθυμεί ο ίδιος καθώς προτιμούσε τη ζωή του ασκητή. [...] Στα τέλη του 372, ο Γρηγόριος έφυγε από τα Σάσιμα και επέστρεψε στη Ναζιανζό, όπου και εργάστηκε ως βοηθός του επισκόπου πατέρα του. Μετά το θάνατο των γονιών του και αφού έδωσε την περιουσία του στους φτωχούς, έζησε σε μοναστήρι.

Το 379, ο Γρηγόριος βρέθηκε στην Κωνσταντινούπολη μετά από αίτημα της Εκκλησίας. Όταν έγινε αυτοκράτορας ο Θεοδόσιος (380), ο Γρηγόριος χειροτονήθηκε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Στη διάρκεια των εργασιών της Β' Οικουμενικής Συνόδου που συγκάλεσε ο Θεοδόσιος στην Κωνσταντινούπολη, ο Γρηγόριος αν και πρόεδρος της Συνόδου, πικραμένος από την αντιπολίτευση μερίδας επισκόπων και φοβούμενος πώς θα γινόταν αφορμή για περαιτέρω διαμάχες, αποφάσισε να παραιτηθεί [...] Επιστρέφοντας στην Καππαδοκία, ο Γρηγόριος έγινε και πάλι επίσκοπος της Ναζιανζού. Πέρασε τα επόμενα χρόνια παλεύοντας με τους αιρετικούς του

Ιωάννης ο Χρυσόστομος, η ρητορική στην υπηρεσία της αλήθειας

Ο Ιωάννης γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Συρίας. Μαθήτευσε κοντά στον φημισμένο εθνικό ρητοροδιδάσκαλο Λιβάνιο και αφού συμπλήρωσε τις φιλολογικές και τις νομικές του σπουδές, εξάσκησε για λίγο το δικηγορικό επάγγελμα με τόση επιτυχία, ώστε έγινε περιζήτητος στους κοσμικούς κύκλους της Αντιόχειας. Αναζητώντας κάτι ουσιαστικότερο από μια πετυχημένη καριέρα εγκατέλειψε την δικηγορία, βαπτίστηκε Χριστιανός και μετά το θάνατο της μητέρας του, το 372, έγινε μοναχός. Το 380 επανήλθε στην Αντιόχεια, όπου χειροτονείται διάκονος και μετά από πενταετία πρεσβύτερος. Σαν πρεσβύτερος ο Ιωάννης έδρασε έντεκα χρόνια στην Αντιόχεια.

Εκείνο που χαρακτηρίζει τον Ιωάννη δεν είναι αυτή καθαυτή η ευγλωττία του. Είναι πρώτα και κύρια η αγάπη του στον Θεό, η αγάπη του στον φτωχό λαό και η

αγωνιστικότητά του. Στην υπηρεσία αυτής της διπλής αγάπης βάζει και την καταπληκτική πραγματικά ευγλωττία του. Δε μιλάει για να εντυπωσιάσει, αλλά για να ερμηνεύσει τη χριστιανική πίστη και για να στηρίξει και καθοδηγήσει τον λαό του Θεού. Το δράμα της φτωχολογιάς κυριολεκτικά τον συγκλονίζει. Από τη μια υπάρχει η ολιγάριθμη, σχετικά με το κοινωνικό σύνολο τάξη των πλουσίων που ξοδεύουν τεράστια ποσά για τις πιο εξεζητημένες απολαύσεις και από την άλλη το ανώνυμο πλήθος των φτωχών -χωριστά το πλήθος των δούλων- που κυριολεκτικά πεθαίνουν στους δρόμους από την πείνα και την εγκατάλειψη. Η συνείδησή του εξεγείρεται. Διαμαρτύρεται, καταγγέλλει, δραστηριοποιείται για να ανακουφίσει τους πάσχοντες. Στις μέρες του η Εκκλησία της Αντιόχειας έτρεφε τρεις χιλιάδες φτωχούς [...]

Κατά τον Χρυσόστομο η άγρια διαμάχη γύρω από το «δικό μου» και το «δικό σου» αποτελεί τη ρίζα όλων των κοινωνικών κακών που αναστατώνουν και δηλητηριάζουν τη ζωή των ανθρώπων: «Όπου γαρ χρήματα, εκεί έχθρας υπόθεσις και μυρίων πολέμων» [...]

Η ιδεώδης μορφή κοινωνικής συμβίωσης που ταιριάζει σε χριστιανούς είναι κατά τον Χρυσόστομο η αδερφική κοινοκτημοσύνη που εφάρμοσε η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ιεροσολύμων [...]

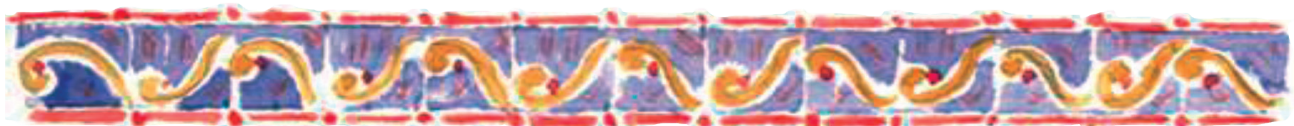
Η φήμη του ξεπέρασε γρήγορα τα όρια της Αντιόχειας και το 398 ανυψώθηκε, παρά τη θέλησή του, στον πατριαρχικό θρόνο της Κωνσταντινουπόλεως [...]. Βλέποντας το πνεύμα της μάταιης επίδειξης πλούτου να έχει εισχωρήσει και μέσα στην Εκκλησία, κραυγάζει: «χρυσοχοείο και αργυροκοπείο είναι η Εκκλησία ή εργαστήριο αγιότητας;» Διατάζει αυστηρές οικονομίες στα έξοδα της Αρχιεπισκοπής ώστε να εξοικονομηθούν χρήματα για τα φιλανθρωπικά καθήκοντα της Εκκλησίας. Στις

μέρες του η Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως τρέφει επτά χιλιάδες φτωχούς. Ο ίδιος ζει ασκητικότερα. Ο λαός τον λατρεύει και συρρέει γοητευμένος να παρακολουθήσει τα συναρπαστικά κηρύγματά του. Πολλές φορές τον διακόπτει με ενθουσιώδη χειροκροτήματα. [...] Όμως δημιούργησε πολλούς δυσареστημένους οι οποίοι συμμαχησαν και με κύριο μοχλό τη φιλόδοξη αυτοκράτειρα Ευδοξία πέτυχαν να εξοριστεί στα βάθη της Αρμενίας. Ο λαός στασιάζει. [...] Οι εχθροί του με την πρόφαση ότι θα τον μεταφέρουν σε άλλον τόπο, τον αναγκάζουν να οδοιπορεί επί τρίμηνο κάτω από αφόρητο καύσωνα. Πέθανε από εξάντληση στις 14 Σεπτεμβρίου του 407 στα Κόμανα του Πόντου. Τα τελευταία του λόγια ήταν: «Δόξα των Θεώ πάντων ένεκεν».

Α. Καριώτογλου – Γ. Ροδίτης,
Εκκλησία, μια νέα κοινωνία σε πορεία

Η γιορτή των Τριών Ιεραρχών

Το 1842 το Πανεπιστήμιο Αθηνών καθιέρωσε για όλη την ελεύθερη Ελλάδα την εορτή των Τριών Ιεραρχών, ως ημέρα αφιερωμένη στην Παιδεία και στα Γράμματα. Από τότε ως σήμερα, οι Τρεις Ιεράρχες θεωρούνται προστάτες των μαθητών, των φοιτητών και γενικά όσων σπουδάζουν, και η μέρα της κοινής μνήμης τους (30 Ιανουαρίου) είναι σχολική γιορτή.

Οι Τρεις Ιεράρχες ως μοναχοί Θεολόγοι, Γ. Κόρδης

Απολυτίκιο

Τους τρεις μεγίστους φωστήρας της Τρισηλίου Θεότητος, τους την οικουμένην ακτίσι δογμάτων θείων πυρσεύσαντας, τους μελιρρύτους ποταμούς της σοφίας, τους την κτίσιν πάσαν θεογνωσίας νάμασι καταρδεύσαντας, Βασίλειον τον Μέγαν, και τον Θεολόγον Γρηγόριον, συν τω κλεινώ Ιωάννη, τω την γλώτταν χρυσορρήμονι, πάντες οι των λόγων αυτών ερασταί, συνελθόντες ύμνοις τιμήσωμεν. αυτοί γαρ τη Τριάδι, υπέρ ημών αεί πρεσβεύουσιν.

Όλοι όσοι θαυμάζουμε τους λόγους των τριών μεγάλων φωστήρων της τρισυπόστατης θεότητας, δηλαδή τον Μέγα Βασίλειο, τον Γρηγόριο το θεολόγο και τον ξακουστό Ιωάννη που το στόμα του έβγαζε χρυσάφι, ας τους τιμήσουμε με ύμνους. Γιατί αυτοί φώτισαν την οικουμένη με θείες διδασκαλίες. Γιατί σαν ποταμοί σοφίας πότισαν όλη την κτίση με τα άγια νερά της θεογνωσίας, και γιατί αυτοί μεσολαβούν και παρακαλούν πάντα την Αγία Τριάδα για μας.

Και με την παιδεία προετοιμάζουμε την ψυχή μας

Και να μελετούμε τα έργα των ποιητών, των πεζογράφων και των ρητόρων, και να συναναστρεφόμεστε με όλους τους ανθρώπους, απ' όπου μπορεί να υπάρξει κάποια ωφέλεια για τη φροντίδα της ψυχής. Λοιπόν, όπως οι βαφείς, αφού προηγουμένως φροντίσουν να ετοιμάσουν καθετί που θα βάψουν, τότε ρίχνουν το χρώμα, έτσι κι εμείς, αν θέλουμε να διατηρήσουμε ανεξίτηλη τη δόξα του καλού για πάντα, πρέπει να προετοιμαστούμε πρώτα με τη μελέτη των έργων της εξωχριστιανικής παιδείας, και κατόπιν να ακούσουμε τις ιερές και μυστικές αλήθειες του Ευαγγελίου.

Οφείλουμε να εξασκήσουμε το μάτι της ψυχής μας πάνω σε άλλα βιβλία, που δεν διαφέρουν ριζικά από τις Θείες Γραφές, σα να είχαμε να κάνουμε με σκιές και με καθρέφτες [...] Και όταν το μάτι μας θα συνηθίσει να βλέπει τον ήλιο μέσα στο νερό, θα μπορέσει ίσως να τον κοιτάξει και κατευθείαν [...] Στον αγώνα μας να κερδίσουμε την ουράνια βασιλεία, μας χρειάζεται μια μεγάλη προετοιμασία για την οποία έχουμε την ανάγκη όλων των ανθρώπων, ανάγκη κοινωνίας με όλους τους ανθρώπους του πνεύματος: τους λογοποιούς, τους ρήτορες, τους ποιητές. Η θύραθεν γραμματεία και σοφία θα μας προσφέρουν την προετοιμασία που χρειαζόμαστε για να κατανοήσουμε τη διδασκαλία των θείων μυστηρίων.

**Μ. Βασίλειος, Προς τους νέους όπως
αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων**

Οι χριστιανοί για την εξωχριστιανική παιδεία

Νομίζω πως έχει γίνει παραδεκτό από όλους τους συνετούς ανθρώπους ότι η παιδεία είναι το πρώτο από τα αγαθά που έχουμε· και όχι μόνο η χριστιανική μας παιδεία, που είναι η πιο εκλεκτή και επιδιώκει τη σωτηρία και την ομορφιά των θείων πραγμάτων, αλλά και η εξωχριστιανική παιδεία, την οποία πολλοί χριστιανοί, επειδή έχουν σχηματίσει λανθασμένη αντίληψη γι' αυτήν, την περιφρονούν, γιατί, όπως ισχυρίζονται, κρύβει δόλιους σκοπούς, είναι επικίνδυνη και απομακρύνει από τον Θεό. Γιατί όπως ακριβώς δεν πρέπει να περιφρονούμε τον ουρανό, τη γη και τον αέρα και όσα υπάρχουν σ' αυτά, επειδή μερικοί έχουν σχηματίσει λάθος αντιλήψεις και αντί να λατρεύουν τον Θεό λατρεύουν τα δημιουργήματά του· αλλά αφού παίρνουμε από αυτά ό,τι είναι χρήσιμο για τη ζωή και την απόλαυσή μας, αποφεύγουμε ό,τι είναι επικίνδυνο [...] κατά τον ίδιο τρόπο και από αυτά που μας προσφέρει η εξωχριστιανική παιδεία αποδεχτήκαμε ό,τι είναι χρήσιμο στην έρευνα και στις θεωρητικές αναζητήσεις, ενώ αποκρούσαμε καθετί που οδηγεί στην ειδωλολατρία, στην πλάνη και στην καταστροφή.

Γρηγόριος ο Θεολόγος,
Επιτάφιος εις Μέγαν Βασίλειον

Αντιθέσεις και βία

Όλα αυτά δε σημαίνουν ότι τα πράγματα κυλούσαν χωρίς προβλήματα. Και οι δύο πλευρές, χριστιανοί και εθνικοί, κατέφευγαν στη βία. Οι εθνικοί χειροδικούσαν, πρόσβαλλαν και παρεμπόδιζαν τις θρησκευτικές συνάξεις των αντιπάλων τους. Μα και οι χριστιανοί εχθρεύο-

νταν τους εθνικούς και κατέστρεφαν τα ιερά τους, διότι εκείνη την εποχή το γκρέμισμα του ναού σήμαινε ήττα, εκθρόνιση, εκδίωξη ή κατάργηση του θεού που λατρευόταν σε αυτόν.

Ο Χρυσόστομος θεωρεί καύχημα των χριστιανών ότι έσωσαν πολλά εθνικά βιβλία από τον αφανισμό. Επίσης, παρά τις ύβρεις των χριστιανών κατά της θύραθεν παιδείας, τα βυζαντινά μοναστήρια διέσωσαν τα έργα την αρχαία γραμματεία.

Επιτρέπεται να χρησιμοποιούν βία οι χριστιανοί;

Οι χριστιανοί δεν είναι σωστό να καταστρέφουν την πλάνη με τον εξαναγκασμό και τη βία, αλλά να απεργάζονται τη σωτηρία των ανθρώπων με την πειθώ, το λόγο και την ηπιότητα.

**Ιωάννης Χρυσόστομος,
Λόγος εις τον μακάριον Βαβύλαν**

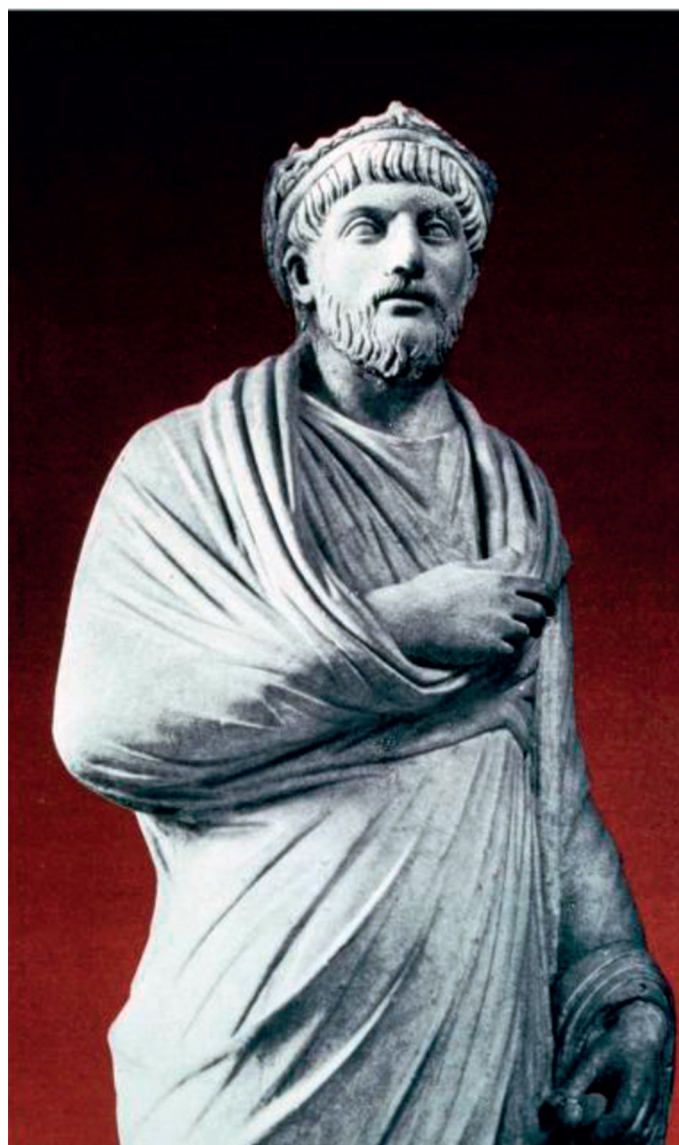
[Σε μια εποχή σφοδρών συγκρούσεων ο Χρυσόστομος διακηρύσσει ότι] ... είναι ύβρις προς τον Θεό να του ζητάμε πράγματα εναντίον των εχθρών μας.

Ιωάννης Χρυσόστομος, Περί του μη δημοσιεύειν τα αμαρτήματα των αδελφών...

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1. Αντιγνωμία δύο πολιτών της Καισάρειας του 4ου αιώνα: να σπουδάζουν ή όχι οι χριστιανοί νέοι τα ελληνικά γράμματα;**
- 2. Φανταστείτε ότι είστε ένας χριστιανός έφηβος του 4ου αιώνα και θέλετε να σπουδάσετε ελληνική φιλοσοφία. Οι γονείς σας όμως έχουν αντιρρήσεις, καθώς θεωρούν ότι η ελληνική φιλοσοφία είναι επικίνδυνη και μπορεί να επηρεάσει την πίστη σας. Τι θα τους απαντούσατε;**
- 3. Ένας επίσκοπος του 11ου αιώνα, ο Ιωάννης Μαυρόπουλος Ευχαϊτών, γράφει: «Αν ήθελες Χριστέ μου, να εξαιρέσεις από τη δίκαιη κρίση σου κάποιους από τους ειδωλολάτρες, ας εξαιρέσεις για χάρη μου τον Πλάτωνα και τον Πλούταρχο· γιατί κι οι δυο αυτοί, με τα έργα τους και τη ζωή τους, βρέθηκαν πολύ κοντά στους δικούς σου νόμους». Σε δυάδες προσπαθήστε να εξηγήσετε τα λόγια του επισκόπου συσχετίζοντάς τα με το γεγονός ότι σε πολλούς ορθόδοξους ναούς εικονίζονται Έλληνες φιλόσοφοι.**
- 4. Προετοιμάστε και παρουσιάστε τη γιορτή των τριών Ιεραρχών στο σχολείο σας.**

Ιουλιανός: Ένας αυτοκράτορας που νοσταλγεί την εθνική θρησκεία

Όταν ο Ιουλιανός ανέβηκε στο θρόνο, ο παλιός κόσμος και η ειδωλολατρία δεν είχαν ακόμα πεθάνει. Ο αυτοκράτορας ήταν γοητευμένος από την τέχνη, την παιδεία και τη σοφία του αρχαίου κόσμου. Πιστεύοντας ότι ο Χριστιανισμός δε συμβιβάζεται με την ελληνική φιλοσοφία, στράφηκε με πάθος κατά της νέας πίστης και το 362 μ.Χ. κήρυξε την αποκατάσταση της εθνικής θρησκείας. Ο Ιουλιανός ονόμαζε τους χριστιανούς περιφρονητικά «Γαλιλαίους» και δεν τους αναγνώριζε το

δικαίωμα να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα. Με διάταγμά του προσπάθησε να απομακρύνει τους χριστιανούς δασκάλους από την εκπαίδευση, γιατί θεωρούσε ότι κάθε εκπαιδευτικός ήταν υποχρεωμένος να σέβεται τους εθνικούς θεούς. Όμως, τόσο η πολιτική όσο και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του Ιουλιανού δεν είχαν επιτυχία. Επιχειρώντας να εισβάλλει στην Περσία, σκοτώθηκε σε μια φοβερή υποχώρηση το καλοκαίρι του 363 μ.Χ.

... να ανοίξουν οι ειδωλολατρικοί ναοί!

Αν και ο Ιουλιανός από τα μικρά του χρόνια έκλινε περισσότερο προς τη λατρεία των εθνικών θεών και, καθώς σιγά σιγά μεγάλωνε, φλεγόταν από την επιθυμία να την ασκήσει, όμως, επειδή είχε πολλούς λόγους να φοβάται, ό,τι σχετικό έκανε το έκανε με τη μεγαλύτερη δυνατή μυστικότητα. Αλλά όταν έλειψαν οι φόβοι του και είδε ότι είχε φτάσει ο καιρός να πραγματοποιήσει ελεύθερα την επιθυμία του, φανέρωσε τα μυστικά της καρδιάς του και με σαφή και ρητά διατάγματα έδωσε εντολή να ανοίξουν οι ειδωλολατρικοί ναοί, να γίνονται θυσίες στους βωμούς και γενικά να ξαναγυρίσει η ειδωλολατρία.

Αμμιανός Μακελλίνος, Ιστορία

Στο όνομα των θεών ...

Εμείς οι εθνικοί έχουμε πάρει από την Ελλάδα την ευχέρεια του λόγου και τις τέχνες και τη λατρεία των Θεών της, ενώ εσείς οι χριστιανοί το μόνο που έχετε είναι η αμάθεια και η χοντροκοπιά. Αυτά μόνον ξέρετε.

Στο όνομα των θεών, δεν επιθυμώ καθόλου να θανατωθούν οι οπαδοί του Ιησού, ούτε να τιμωρούνται άδικα, ούτε να έχουν οποιαδήποτε κακομεταχείριση. Δηλώνω, ωστόσο, ότι όσοι λατρεύουν τους θεούς πρέπει να έχουν απόλυτη προτεραιότητα. Επειδή, εξαιτίας της τρέλας των οπαδών του Ιησού, παραλίγο να τυναχτούν τα πάντα στον αέρα, ενώ η ευμένεια των θεών μάς έχει σώσει όλους. Πρέπει λοιπόν να τιμούμε τους θεούς καθώς και τους ανθρώπους και τις πόλεις που τους σέβονται.

Τι λέτε, λοιπόν; Για τον Όμηρο, τον Ησίοδο, το Δημοσθένη, τον Ηρόδοτο, το Θουκυδίδη, τον Ισοκράτη και το Λυσία, δεν ήσαν οι θεοί κεφαλές της παιδείας; Μήπως δεν θεωρούσαν προστάτες τους, άλλοι τον Ερμή και άλλοι τις Μούσες; Είναι λοιπόν παράλογο, έτσι νομίζω, κάποιοι που δουλειά τους είναι να ερμηνεύουν τα έργα όλων αυτών, συγχρόνως να καταφρονούν τους θεούς που εκείνοι τίμησαν.

(Από επιστολές του Ιουλιανού)

Η απάντηση του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον Ιουλιανό

Όταν [...] ο Ιουλιανός ο Παραβάτης, που είχε μεγαλώσει με τις μυστικές θρησκείες και τα ελληνικά, φώναζε ότι το ελληνίζει δεν είναι χριστιανικό, του απαντάει ο περίφημος Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός, ο συμμαθητής του, στη διατριβή του με τον περίφημο τίτλο: "Τίνος το ελληνίζει", εξηγώντας του ότι ο ελληνικός τρόπος δεν είναι μόνον η γλώσσα, αλλά και να έχεις την τεχνολογική ικανότητα, την καπατσοσύνη, να έχεις τον τρόπο να αντιμετωπίζεις τις αντιξοότητες με τον ελληνικό τρόπο.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ,
Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο;

Σε ποιους ανήκει η γλώσσα;

Η γλώσσα δεν ανήκει μόνο σ' εκείνους που τη βρήκαν, αλλά σε όλους όσους τη χρησιμοποιούν, όπως συμβαίνει και με τις τέχνες.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Α΄ Κατὰ Ιουλιανού

Ερείπια του αρχαίου ναού του Δία στην Ολυμπία

Το τέλος ενός κόσμου

Ο Φοίβος δεν έχει πια χώρο να μείνει!

Είπατε τω βασιλεί, χαμαί πέσε
δαίδαλος αυλά·
ουκέτι Φοίβος έχει καλύβην,
ου μάντιδα δάφνην
ου παγάν λαλέουσαν,
απέσβετο και λάλον ύδωρ».

Να πείτε στον βασιλιά πως το καλοφτιαγμένο
ιερό γκρεμίστηκε·
Ο Φοίβος δεν έχει πια χώρο να μείνει,
ούτε δάφνη που μπορεί να προφητεύει
ούτε πηγή που έχει μιλιά,
και το νερό που μιλάει έχει στερέψει κι αυτό.

Θρυλούμενη απάντηση της Πυθίας του Μαντείου
των Δελφών προς τον απεσταλμένο του Ιουλιανού

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Ο Ιουλιανός χαρακτηρίστηκε από τους λάτρεις της αρχαίας ελληνικής θρησκείας ως «Μέγας» και «Οραματιστής», ενώ από την Εκκλησία ως «παραβάτης» και «αποστάτης». Εξηγήστε γιατί.
2. Εργασία σε ομάδες: Αν και αντίπαλοι, ο Ιουλιανός και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός έτρεφαν μεγάλο σεβασμό για την ελληνική γλώσσα. Αξιολογήστε τη σημασία αυτής της στάσης. Στη συνέχεια, σκεφτείτε παραδείγματα και διατυπώστε κρίσεις, σκέψεις και προβληματισμούς για τη στάση των σημερινών εφήβων στην Ελλάδα απέναντι στην ελληνική γλώσσα.

Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Η ελληνική ως γλώσσα της βυζαντινής αυτοκρατορίας

Η ελληνική γλώσσα σταδιακά κυριάρχησε στον βυζαντινό κόσμο, ο οποίος σιγά-σιγά απομακρύνθηκε από τη ρωμαϊκή παράδοση. Η ελληνική ήταν η γλώσσα την οποία μιλούσαν κυρίως στις ανατολικές και νότιες περιοχές του κράτους, ενώ η λατινική ήταν η επίσημη γλώσσα της διοίκησης. Ωστόσο, η Εκκλησία, ήδη από την εμφάνισή της στην Ανατολή, χρησιμοποιούσε την ελληνική σε κάθε έκφραση της πίστης, της λατρείας και της ζωής της. Οι αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων συντάχθηκαν επίσης στα ελληνικά.

Η χρήση της ελληνικής γλώσσας σε δικαστικές αποφάσεις άρχισε να επιτρέπεται από τα τέλη του 4ου αιώνα. Ο Ιουστινιανός, ο οποίος θεωρείται «ο τελευταίος ρωμαίος αυτοκράτορας στον βυζαντινό θρόνο», με μητρική γλώσσα τη λατινική, συγκέντρωσε, κωδικοποίησε, συστηματοποίησε και αναθεώρησε το ρωμαϊκό δίκαιο. Ενώ όμως το πρώτο μέρος του νομοθετικού του έργου είναι γραμμένο στα λατινικά (Ιουστινιάνειος Κώδικας, Πανδέκτης και Εισηγήσεις), τα περισσότερα από τα νέα αυτοκρατορικά διατάγματα που εκδόθηκαν μετά το 534 μ.Χ. και ονομάστηκαν **Νεαραί** συντάχθηκαν στην ελληνική γλώσσα. Το γεγονός αυτό, που σύμφωνα με τον ίδιο ήταν αναπόφευκτο, αποτέλεσε καινοτομία και σημαντικό σταθμό

προς τον εξελληνισμό της νομοθεσίας και της διοίκησης γενικότερα.

Έναν αιώνα μετά, ο Ηράκλειος καθιέρωσε την ελληνική ως επίσημη γλώσσα του κράτους. Μάλιστα, υιοθέτησε τον τίτλο «βασιλεύς» με την προσθήκη «πιστός εν Χριστώ» αντί του «Imperator Caesar Augustus».

Από τη Νεαρά VII, I του Ιουστινιανού

[...] Και δε γράψαμε το νόμο στην πατροπαράδοτη γλώσσα (λατινική) αλλά σ' αυτή την κοινή, την ελληνική, ώστε να γίνει γνωστός σε όλους, αφού θα μπορούν να τον καταλάβουν εύκολα [...]

Η ελληνικότητα του Βυζαντίου

Θα πρέπει να περιμένουμε ως τη βασιλεία του Ηρακλείου (610-641) για να γίνουν τα Ελληνικά η αναμφισβήτητη επίσημη γλώσσα του κράτους. Ωστόσο η εποχή του Ιουστινιανού αποτελεί σταθμό σ' αυτή την εξέλιξη. Να θυμίσω ότι ενώ όλη η κωδικοποιημένη Ιουστινιάνειος νομοθεσία είναι λατινική, οι νόμοι του Ιουστινιανού με τον τίτλο «Νεαραί» είναι γραμμένοι στα ελληνικά. [...]

Ελληνική λοιπόν η χριστιανική οργάνωση, λειτουργία και παιδεία, ελληνόφωνοι και ελληνομαθημένοι οι διανοούμενοι της αυτοκρατορίας, της Κωνσταντινούπολης, της Αλεξάνδρειας, της Αντιόχειας, της Βηρυτού.

Ε. Γλύκατζη-Αρβελέρ,
Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο;

Η εκπαίδευση στο Βυζάντιο

Η καλή μόρφωση ήταν το ιδανικό κάθε Βυζαντινού. Την απαιδευσία και την έλλειψη πνευματικής καλλιέργειας, τη θεωρούσαν ατύχημα και συμφορά και κοροΐδευαν τους αμαθείς. Η εκπαίδευση δεν ήταν δωρεάν. Γι' αυτό, μόνο τα παιδιά των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων μπορούσαν να μορφώνονται, ενώ η εκπαίδευση των παιδιών από αγροτικές ή φτωχές οικογένειες φαίνεται πως ήταν από υποτυπώδης έως ανύπαρκτη —πολλοί δεν γνώριζαν ούτε καν ανάγνωση ή γραφή. Παρόλα αυτά η Βυζαντινή Αυτοκρατορία φέρεται να είχε μεγαλύτερο ποσοστό εγγράμματων ακόμη και από τις ελληνικές πόλεις-κράτη της αρχαιότητας!

Σπουδαίες ανώτερες σχολές λειτουργούσαν στην Κωνσταντινούπολη, όπως το Πανδιδακτήριο, η Πατρι-
αρχική Σχολή, το Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας, κα-
θώς και εκκλησιαστικές σχολές.

Βίβλος και Όμηρος / θρησκευτική και επιστημονική μόρφωση

Το πρώτο πράγμα που διδασκόταν ένα παιδί, όταν γινόταν έξι χρονών, ήταν η γραμματική ή «το ελληνίζειν την γλώσσαν». Εκτός από το διάβασμα και το γράψιμο, τη γραμματική και το συντακτικό, γνώριζαν τους αρχαί-
ους κλασικούς και ιδίως τον Όμηρο, που τα έργα του τα μάθαιναν απέξω. Το αποτέλεσμα ήταν όλοι οι Βυζαντινοί να είναι σε θέση να αναγνωρίσουν στίχους του Ομήρου. Σε ηλικία δεκατεσσάρων περίπου χρονών ο μαθητής περνούσε στη ρητορική, μάθαινε δηλαδή ορθή προφο-
ρά και μελετούσε συγγραφείς, όπως τον Δημοσθένη και πολλούς άλλους. Μετά τη ρητορική έπρεπε να σπουδά-
σει την τρίτη επιστήμη, τη φιλοσοφία, και τις τέσσερις τέχνες, την αριθμητική, τη γεωμετρία, τη μουσική και την αστρονομία. Μπορούσε επίσης να διδαχτεί νομικά, ιατρική και φυσική. Παράλληλα με τα μαθήματα αυτά έδιναν στο παιδί και θρησκευτική μόρφωση. Τα θρησκευ-
τικά όμως τα δίδασκαν χωριστά, και οι διδάσκαλοι ήταν κληρικοί. Τα παιδιά μάθαιναν ολόκληρη τη Βίβλο. Μετά τον Όμηρο, η Βίβλος είναι η κυριότερη πηγή νύξεων και παραπομπών στη βυζαντινή λογοτεχνία.

Σ. Ράνσιμαν, Βυζαντινός Πολιτισμός

Από ένα βυζαντινό «σχολείο»

Το εκπαιδευτήριο το διευθύνει ένας δάσκαλος· γύρω του στέκονται τα παιδιά, απασχολημένα σοβαρά άλλα με ερωτήσεις γραμματικές κι άλλα με τη συγγραφή των λεγομένων σχεδών (από τη λέξη σχέδη, δηλαδή πινακίδα από ξύλο στην επιφάνεια της οποίας έγραφαν οι μαθητές). Εκεί μπορείς να δεις και Λατίνο να εκπαιδεύεται και Σκύθη να μαθαίνει ελληνικά και Ρωμαίο να μελετά τα συγγράμματα των Ελλήνων και τον αγράμματο Έλληνα να μαθαίνει τα σωστά ελληνικά.

Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς

Μαθητές και δάσκαλοι

Ποια είναι, λοιπόν, τα δικά μας νέα; Ο ανιψιός σου ασχολείται με εκείνα που εξυψώνουν τον μαθητή· έτσι, δύο φορές την εβδομάδα εξετάζεται μπροστά μας σε ό,τι του έχουμε βάλει για διάβασμα· το κείμενο της γραμματικής το λέει προφορικά σχεδόν χωρίς προβλήματα· κλίνει την τρίτη συζυγία των βαρυτόνων ρημάτων. Όλα αυτά τα εμπεδώνει με τις ερωτήσεις και τα διδάσκει, ώστε να είναι σε θέση να τα μεταδώσει σε άλλους.

Ανώνυμος καθηγητής του 10ου αιώνα

Βιβλία, βιβλιοθήκες, υλικά γραφής

Τα βιβλία ήταν πολύ ακριβά -τα θεωρούσαν, μάλιστα, είδος πολυτελείας. Κάθε δάσκαλος προσπαθούσε να δημιουργήσει τη δική του μικρή προσωπική βιβλιοθήκη, με βιβλία που χρησιμοποιούσε για τη διδασκαλία, καθώς και με όσα θεωρούσε αναγκαία για τη δική του πνευματική καλλιέργεια. Αλλά οι δάσκαλοι δυσκολεύονταν να προμηθευτούν καινούργια βιβλία, καθώς ένας τόμος μεσαίου μεγέθους μπορούσε να κοστίζει όσο το μισό του ετήσιου εισοδήματος ενός πολύ καλά αμειβόμενου δημοσίου υπαλλήλου. Έτσι οι περισσότεροι δεν αποκτούσαν σε ολόκληρη τη ζωή τους πάνω από είκοσι βιβλία. Γι' αυτό, συνήθιζαν να δανείζονται τακτικά ο ένας από τον άλλον. Υπήρχαν όμως και μερικοί που είχαν καταφέρει με πολλές θυσίες, να συγκροτήσουν μεγάλες προσωπικές βιβλιοθήκες.

Τρία υλικά γραφικής ύλης χρησιμοποιούνταν στο Βυζάντιο: ο **πάπυρος** (από το ομώνυμο φυτό που ευδοκίμει στις όχθες του Νείλου, αλλά και στη Συρία και την Παλαιστίνη) η **περγαμηνή** (από δέρματα μικρών ζώων) και το **χαρτί**, που άρχισε να χρησιμοποιείται ευρύτερα στο Βυζάντιο μόλις τον 11ο αιώνα.

Θ. Μαρκόπουλος,
στο σχολείο με ... χαρτί και καλαμάρι

Σπουδαίοι βυζαντινοί διανοούμενοι

Ο **Φώτιος**, Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως από το 858 έως το 867 και από το 877 έως το 886, με πλούσιο συγγραφικό έργο, ήταν ένθερμος υποστηρικτής των γραμμάτων και πρόδρομος του λεγόμενου βυζαντινού ανθρωπισμού, ο οποίος συνδύαζε την κλασική παιδεία με τη χριστιανική πίστη. Ο Φώτιος κατόρθωσε να δημιουργήσει μια από τις πιο μεγάλες και γνωστές βιβλιοθήκες της εποχής του και χάρη στο έργο του Μυριόβιβλος διαθέτουμε πολύτιμες πληροφορίες για έργα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων που ο ίδιος διάβασε αλλά αργότερα χάθηκαν.

Ο **Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός** ήταν περίφημος βυζαντινός λόγιος του 9ου αιώνα, με ευρεία φιλολογική μόρφωση, μαθηματικός, γεωμέτρης, αστρονόμος και φιλόσοφος. Για τρία χρόνια διετέλεσε επίσκοπος στη Θεσσαλονίκη. Η φήμη του ήταν τόση που ο χαλίφης της Βαγδάτης, Αλ-Μαμούν, ζήτησε από τον αυτοκράτορα Θεόφιλο να τον στείλει να ζήσει στην αυλή του για να του μεταδώσει τις γνώσεις του.

Η **Άννα Κομνηνή** ήταν το πρωτότοκο παιδί του Βυζαντινού αυτοκράτορα Αλεξίου Α΄ Κομνηνού και σύζυγος του Νικηφόρου Βρυέννιου. Είχε ευρεία μόρφωση. Μεταξύ άλλων διδάχτηκε ρητορική, φιλοσοφία, ιστορία, μαθηματικά, μουσική και ιατρική. Η αρχαιομάθειά της αποτυπώνεται στο σημαντικό ιστορικό της έργο «Αλεξιάς» στο οποίο εξιστορεί το έργο του πατέρα της, συμπληρώνοντας το έργο του συζύγου της «Ύλη ιστορίας».

Για τον Φώτιο

Ο Φώτιος δεν καταγόταν από κάποια άσημη και άγνωστη οικογένεια, αλλά από ευγενική και σπουδαία γενιά· τον θεωρούσαν τον πιο σημαντικό ανάμεσα σε όλους εκείνους που υπηρετούσαν την πολιτεία, τόσο για τη σύνεσή του όσο και για τη γενικότερη μόρφωσή του· άλλωστε, η γραμματική και η ποίηση, η ρητορική και η φιλοσοφία, ακόμη και η ιατρική, όπως και όλες σχεδόν οι κοσμικές επιστήμες τού ήσαν τόσο οικείες, ώστε να λέγεται ότι όχι μόνο υπερίσχυε όλων των συγχρόνων του, αλλά και ότι μπορούσε να συγκριθεί με τους παλαιούς [σοφούς]. Κι όλα τον ευνοούσαν, οι φυσικές ικανότητες, η μόρφωση, τα πλούτη, που του επέτρεπαν να μαζεύει κάθε λογής βιβλία [...] και νύχτες ολόκληρες, άγρυπνος, μελετούσε με ιδιαίτερη επιμονή. Κι όταν έφτασε η στιγμή να καταλάβει εκκλησιαστικά αξιώματα [...], φρόντισε ιδιαίτερα να διαβάσει και βιβλία που ανήκαν σε αυτόν τον χώρο.

Βίος του Πατριάρχη Ιγνατίου

Το αίτημα του Αλ-Μαμούν για τον Λέοντα τον Μαθηματικό

Ήθελα εγώ ο ίδιος να έρθω σε σένα [τον Θεόφιλο ...]· επειδή όμως ούτε η θρησκεία μου ούτε και ο πολύς λαός που βρίσκεται υπό την εξουσία μου επιτρέπουν κάτι τέτοιο, σε παρακαλώ να μου στείλεις για λίγο αυτόν τον άνδρα, που είναι πασίγνωστος για την επίδοσή του στη φιλοσοφία και τις άλλες επιστήμες, και να τον πείσεις

να μείνει μαζί μου και να μου μεταδώσει, με τη διδασκαλία του και την αρετή του, την ίδια την επιστήμη, για την οποία άλλωστε ενδιαφέρομαι κι εγώ ιδιαίτερα [...] Θα σου προσφέρω κι ένα ποσό, ως δωρεά για τον άνθρωπο αυτό, που θα φτάνει τα 20 κεντηνάρια χρυσού [μονάδα μέτρησης ίση με 100 λίτρα χρυσού], καθώς και σύναψη συνθήκης αιώνιας ειρήνης.

Θεοφάνης, Συνέχεια

Εγώ η Άννα Κομνηνή ...

Εγώ, η Άννα, [...] δεν είμαι αγράμματη, αλλά σπούδασα τα ελληνικά, χωρίς να έχω παραμελήσει τη ρητορική, και μελέτησα προσεκτικά τόσο τα έργα του Αριστοτέλη όσο και τους διαλόγους του Πλάτωνος, και κόσμησα το πνεύμα μου με τα μαθηματικά, την αστρονομία και τη μουσική.

Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

1. Δημιουργήστε έναν πίνακα στον οποίο θα συγκεντρώσετε φράσεις από όλα τα παραπάνω κείμενα που να αιτιολογούν τον τίτλο της υποενότητας: «Η ελληνική παιδεία σφραγίζει τον πολιτισμό της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας».
2. Έρευνα (γνώμες μαθητών και καθηγητών): Στο σύγχρονο ελληνικό σχολείο, συνδυάζονται η επιστημονική και τεχνολογική μάθηση με την καλλιέργεια πνευματικών και ηθικών αξιών;
3. Έρευνα γύρω από τις συνθήκες και τις συνήθειες του σχολείου των γονιών, παππούδων και συγγενών σας.

III. Η σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού στην τέχνη

Από τον περίπτερο αρχαιοελληνικό ναό στη χριστιανική βασιλική

Ναός του Ηφαίστου, Αθήνα (5ος αι. π.Χ.)

Άγιος Δημήτριος, Θεσσαλονίκη (7ος αι. μ.Χ.)

Κάθε αρχιτεκτονικό έργο εκφράζει με τη μορφή του τις ανάγκες των ανθρώπων που το δημιουργούν. Ο αρχαιοελληνικός ναός δημιουργήθηκε για να στεγάζει το άγαλμα του Θεού και να προστατεύει το θησαυρό της

πόλης. Στο εσωτερικό του έμπαιναν μόνον οι ιερείς και όσοι πρόσφεραν δώρα και αναίμακτες θυσίες στο άγαλμα του Θεού, ενώ το πλήθος των προσκυνητών έμνε απ' έξω, γύρω από το βωμό για τις αιματηρές θυσίες. Από εκεί έβλεπε μέσα από την ανοιχτή θύρα το πελώριο άγαλμα του Θεού. Ο χριστιανικός ναός διαφοροποιήθηκε γιατί είναι «εκκλησία» δηλαδή το κτίριο και συνάμα η σύναξη των πιστών, οι οποίοι δεν παρακολουθούν από έξω σαν θεατές, αλλά συμμετέχουν στο τελούμενο μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας. Η έμφαση λοιπόν της καλλιτεχνικής διαμόρφωσης δόθηκε στον εσωτερικό χώρο, ο οποίος δεν είναι απλά το μαρμαροχτισμένο μέγαρο, η κατοικία ενός θεού, αλλά η μικρογραφία του Σύμπαντος, γιατί εδώ γίνεται η συνάντηση του ενός και μοναδικού Θεού με τον άνθρωπο.

Ναοί στο σχήμα τ' ουρανού (Ο. Ελύτης)

Η Αγία Σοφία της Κωνσταντινούπολης

Ο Ιουστινιανός, όταν αποφάσισε να ανοικοδομήσει τον ναό της Αγίας Σοφίας, ανέθεσε το έργο σε δύο διάσημους μικρασιάτες αρχιτέκτονες, τον Ανθέμιο από τις Τράλλεις και τον Ισίδωρο από τη Μίλητο, διαθέτοντας τεράστια χρηματικά ποσά και επιβλέποντας ο ίδιος την εκτέλεση του έργου. Η κατασκευή ολοκληρώθηκε σε πέντε χρόνια και δέκα μήνες (532 μ.Χ. - 537 μ.Χ.). Οι δύο αρχιτέκτονες, αξιοποιώντας την παράδοση της ελληνιστικής τέχνης, καθώς και αυτόχθονα στοιχεία της Ανατολής (συριακά, περσικά, αιγυπτιακά), δημιούργησαν έναν πρωτότυπο τύπο ναού. Έτσι, η Αγία Σοφία είναι καρπός γόνιμης σύζευξης ελληνικής τέχνης και ανατολικών στοιχείων με τη χριστιανική πνοή. Για το χτίσιμο του ναού εργάστηκαν εντατικά 10.000 ειδικευμένοι τεχνίτες και εργάτες και μεταφέρθηκαν τα καλύτερα υλικά από ολόκληρη την αυτοκρατορία. Στα εγκαίνια της Αγίας Σοφίας ο Ιουστινιανός ευχαρίστησε τον Θεό που τον αξίωσε να καταφέρει ένα τόσο λαμπρό έργο και είπε, κατά την παράδοση, τη φράση: «Νενίκηκά σε Σολομών!»

Ο αρχιτεκτονικός της τύπος προέκυψε από τον συνδυασμό της βασιλικής και του περίκεντρου ναού με τρούλο. Πρόκειται για ένα πολύ μεγάλο ορθογώνιο οικοδόμημα, του οποίου το μέγιστο μήκος φτάνει τα 78,16 μέτρα και το πλάτος τα 71,82. Το τεράστιο κεντρικό κλίτος, που απολήγει στην αψίδα του ιερού στέφεται από γιγάντιο τρούλο, που μοιάζει να αιωρείται σε ύψος 54 μέτρων.

Η Αγία Σοφία έγινε συνώνυμο της ακμής του βυζα-

ντινού πολιτισμού. Όλες οι κρατικές μεγάλες τελετές γίνονταν στην Αγία Σοφία: στέψη αυτοκρατόρων, βάφτιση πορφυρογέννητων, γάμοι και κηδείες αυτοκρατόρων, χειροτονίες Πατριαρχών, υποδοχές αρχηγών ορθοδόξων κρατών και αρχηγών χριστιανικών εκκλησιών, δοξολογίες και επίσημες προς τον Θεό ευχαριστίες και άλλες πατριαρχικές και αυτοκρατορικές γιορτές. Στην Αγία Σοφία υπήρχε ειδική εξέδρα (θρόνος), για τον αυτοκράτορα.

Από την Αγία Σοφία ξεκινούσαν για τους μεγάλους πολέμους και σε αυτήν γιόρταζαν τις μεγάλες νίκες. Σε αυτήν κατέφευγε ο λαός σε ώρες δύσκολες. Σε αυτήν προσεύχονταν οι πιστοί με αγωνία μέχρι τα ξημερώματα της 29ης Μαΐου του 1453 να σωθεί η Πόλη από την πολιορκία των Οθωμανών. Για τον Μωάμεθ Β', η κατάληψη της Αγία Σοφίας συμβόλιζε την επικράτηση του Ισλάμ έναντι του Χριστιανισμού.

Για την Αγία Σοφία

Και όλα τα τζαμιά, προσπαθώντας είτε να την ξεπεράσουν σε μέγεθος είτε να την μιμηθούν σε χάρη, δείχνουν ότι σε καμιά περίπτωση δεν μένουν αδιάφορα μπροστά σ' αυτή την ανερμήνευτη μεγαλοπρέπεια του θεϊκού Κάλλους της ταπεινώσεως.

Και η Αγια-Σοφιά μένει σιωπηλή. Δεν ενοχλείται. Δεν ενοχλεί. Μόνο φωτίζει, παρηγορεί, ανέχεται και περιμένει.

Αρχιμ. Βασίλειος (Γοντικάκης),
Το Κάλλος θα σώση τον κόσμο

Το εσωτερικό του ναού της Αγίας Σοφίας

Μπαίνοντας στην Αγία Σοφία, βλέπουμε να χύνεται στο κέντρο του ναού το φως που τα εκατό περίπου παράθυρά της στέλνουν από ψηλά. Στρέφοντας το βλέμμα μας προς τα επάνω αντικρίζουμε τον τρούλο που μοιάζει να αιωρείται, καθώς το φως διαχέεται από τα σαράντα παράθυρά του, το ένα δίπλα στο άλλο. Θαρρείς και αναδύεται ο τρούλος μέσα από το φως, και, καθώς τον αισθανόμαστε να κρέμεται ανάλαφρος μέσα στις χρυσές ακτίνες του ήλιου, είναι αυτό το φως που μετατρέπει τον τρούλο σε ουρανό.

Από το Χρονικό του Νέστορος (τέλη 11ου – αρχές 12ου αι.)

Το Χρονικό αφηγείται την επίσκεψη απεσταλμένων του Ρώσου ηγεμόνα Βλαδίμηρου στην Κωνσταντινούπολη. Σύμφωνα με το Χρονικό, ο βυζαντινός αυτοκράτορας ευθύς κανόνισε ώστε οι επισκέπτες να παρευρεθούν σε λειτουργία στην Αγία Σοφία. Οι απεσταλμένοι κατόπιν ανέφεραν στον ηγεμόνα τους:

«Μας οδήγησαν σε κτήρια όπου λάτρευαν το Θεό τους και δε γνωρίζαμε αν βρισκόμασταν στον ουρανό ή στη γη [...]. Στη γη δεν υπάρχει τέτοια λαμπρότητα και τέτοια ομορφιά, και είμαστε σε αμηχανία πώς να την περιγράψουμε. Γνωρίζουμε μόνο ότι εκεί ο Θεός κατοικεί ανάμεσα στους ανθρώπους».

Ψηφιδωτά

Οι Βυζαντινοί διακοσμούσαν συνήθως με τοιχογραφίες και ψηφιδωτά τους τοίχους και τα δάπεδα των εκκλησιών, όχι μόνο για να τις ομορφύνουν, αλλά και για να μη φαίνονται τα οικοδομικά υλικά της κατασκευής. Τα περισσότερα ψηφιδωτά έγιναν τους πρώτους αιώνες της αυτοκρατορίας, και μέχρι το 10ο αιώνα, τότε που η αυτοκρατορία βρισκόταν στην ακμή της. Αργότερα, επειδή κόστιζαν ακριβά, αντικαταστάθηκαν από τις τοιχογραφίες. Περίφημα είναι τα ψηφιδωτά στις εκκλησίες της Ραβέννας στην Ιταλία, όπως επίσης και αυτά της Κωνσταντινούπολης, της Θεσσαλονίκης, της Μονής Δαφνίου στην Αττική, της Νέας Μονής της Χίου, του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία και αλλού.

Μαρίζα Ντεκάστρο,
Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Από τα Φαγιούμ στη χριστιανική εικόνα

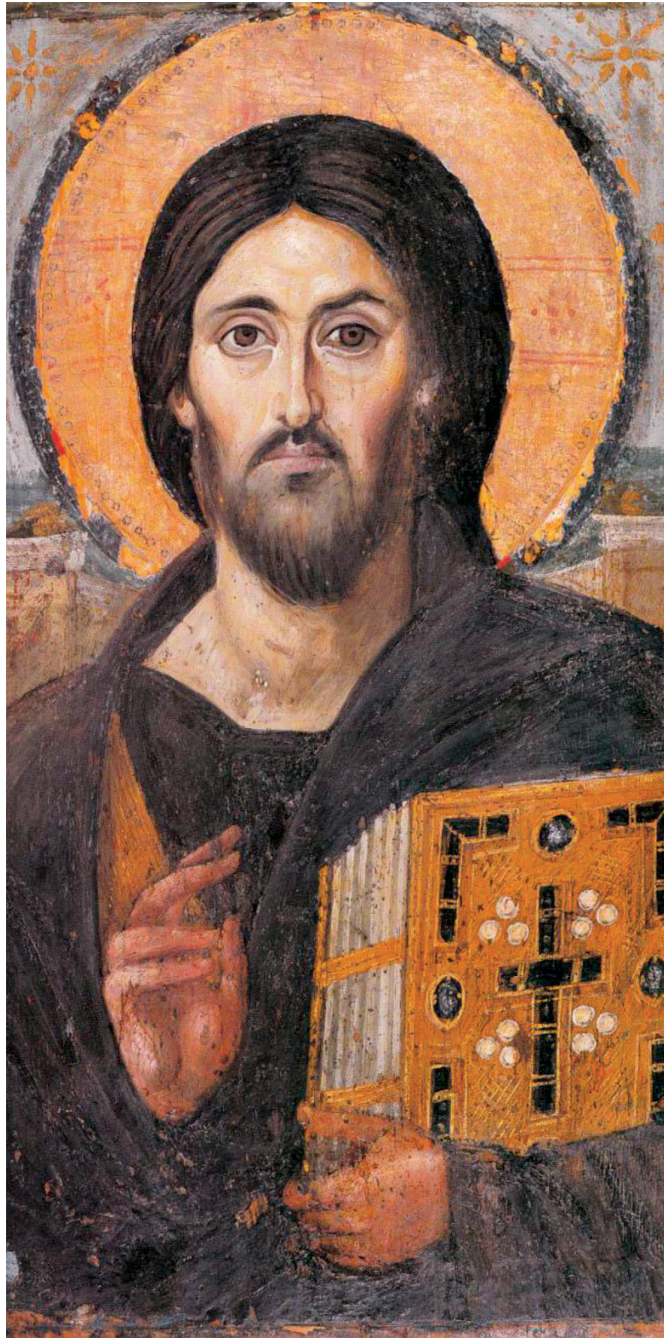
Τα φαγιούμ

Η περιοχή του Φαγιούμ είναι μια κοιλάδα πλούσια σε βλάστηση, 60 χιλ. νότια του Καΐρου, στη δυτική όχθη του Νείλου. Εκεί βρέθηκε μεγάλος αριθμός έγχρωμων πορτρέτων, όπως και σε άλλες περιοχές της Αιγύπτου, αλλά η περιοχή του Φαγιούμ έδωσε το όνομά της σε όλα. Πρόκειται για νεκρικά πορτρέτα, που τα περισσότερα ζωγραφίζονταν, όταν ακόμη τα πρόσωπα βρίσκονταν στη ζωή και, μάλιστα, αφού προηγουμένως έκαναν τη σχετική προετοιμασία (χτενίσματα, κόμμωση, κοσμήματα, ένδυση), για να στηθούν μπροστά στον ζωγράφο και να αποθανατιστούν στην καλύτερή τους ώρα. Στη συνέχεια έμπαινε σε κάδρο και στόλιζε κάποιο δωμάτιο του σπιτιού τους. Μερικά είναι ζωγραφισμένα μετά θάνατο, κατά τη διάρκεια της ταρίχευσης, η οποία κρατούσε 70 μέρες. Κατά τη φάση της ταρίχευσης, το τοποθετούσαν στο ύψος του προσώπου της μούμιας. Τα πορτρέτα του Φαγιούμ καλύπτουν το χρονικό διάστημα των τριών πρώτων μεταχριστιανικών αιώνων, είναι μικρών διαστάσεων (περίπου 0,30 X 0,20 εκ.) και ζωγραφίζονταν πάνω σε ξύλινες επιφάνειες ή σε λινό ύφασμα.

"Στο βλέμμα των προσώπων που εικονίζονται στα πορτρέτα Φαγιούμ μοιάζει να καίει ένα καντήλι αιώνιας ζωής" (Αντρέ Μαλρώ)

Από τα Φαγιούμ στις κηρόχυτες εικόνες του Σινά

Ο Χριστός, Ι.Μ. Αγ. Αικατερίνης του Σινά (6ος αι.)

Είναι φυσικό λοιπόν, οι πρώτοι χριστιανοί ζωγράφοι των πρώτων αιώνων στην Αίγυπτο και γενικότερα στο χώρο της Ανατολής να συμπεριλαμβάνονται ανάμεσα σ' αυτούς, που πριν γίνουν χριστιανοί, ιστορούσαν παρόμοια "νεκρικά πορτρέτα". Έτσι εξηγείται το πέρασμα

από τα πορτρέτα Φαγιούμ στις αρχαιότερες χριστιανικές εικόνες.

Οι χριστιανικές εικόνες ζωγραφίζονται, αφού γίνει η προεργασία πάνω σε ξύλινες επιφάνειες ή σε λινό ύφασμα και χρησιμοποιείται η εγκαυστική ή κηρόχυτη τεχνική. Ζωγραφίζεται κατ' ενώπιον και τονίζονται τα χαρακτηριστικά του προσώπου με ιδιαίτερη προτίμηση στα μεγάλα, εκφραστικά μάτια. Οι αρχαιότερες εγκαυστικές εικόνες είναι αυτές του μοναστηριού της Αγίας Αικατερίνης στο Σινά, χρονολογούνται από τους περισσότερους ιστορικούς της τέχνης στον 6ο αιώνα και διατηρούνται σε άριστη κατάσταση [...]

Η ειδοποιός διαφορά ανάμεσα στα πορτρέτα του Φαγιούμ και στις κηρόχυτες εικόνες του Σινά είναι ότι τα πρώτα χρησιμοποιούν μοντέλο, ενώ οι εικόνες ακολουθούν την παράδοση και διαμορφώνουν την τυπολογία που θα σεβαστούν όλοι οι καλλιτέχνες στους μετέπειτα αιώνες. Η εικόνα, ως λατρευτικό αντικείμενο, είναι καλλιτεχνικό προϊόν προσευχής, υπηρετεί τη λατρεία, εκφράζει την πίστη και ερμηνεύει το δόγμα.

**Α. Παλιούρας, Εισαγωγή
στη Βυζαντινή Αρχαιολογία**

Οι φορητές εικόνες

Οι φορητές εικόνες βρίσκονταν παντού: στις εκκλησίες, στους τάφους, στα σπίτια. Στα πρωτοχριστιανικά χρόνια οι εικόνες ήταν οι προσωπογραφίες των αγίων, οι οποίες τοποθετούνταν πάνω στον τάφο τους, ώστε οι πιστοί να τους βλέπουν. Αργότερα αυτές οι εικόνες έγιναν αντικείμενο λατρείας.

Αν παρατηρήσουμε τις εικόνες ενός αγίου που έχουν κατασκευαστεί σε διαφορετικές εποχές, θα διαπιστώσουμε ότι, παρ' όλη την πάροδο του χρόνου, ο άγιος είναι ζωγραφισμένος σχεδόν με τον ίδιο τρόπο. Έτσι, βλέπουμε αγίους να είναι ζωγραφισμένοι πάντοτε νέοι, όπως για παράδειγμα ο Άγιος Γεώργιος· άλλοι ζωγραφίζονται πάντα ηλικιωμένοι, όπως οι Τρεις Ιεράρχες. Ο Άγιος Δημήτριος φοράει πολεμική εξάρτυση. Συχνά κάποιο σύμβολο ζωγραφίζεται δίπλα στον άγιο. Δίπλα στην Αγία Ελένη υπάρχει πάντα ο Σταυρός, γιατί εκείνη τον βρήκε· ο Άγιος Γεώργιος εικονίζεται μαζί με το δράκο που σκότωσε· στις εικόνες του Αγίου Νικολάου, προστάτη των θαλασσινών, υπάρχει πάντα κάποιο ναυτικό θέμα. Αυτή η σταθερότητα στην αναπαράσταση των αγίων προσώπων βοηθούσε και τον πλέον αγράμματο πιστό να καταλάβει ποιος άγιος εικονιζόταν.

**Μαρίζα Ντεκάστρο,
Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά**

**Παναγία Βρεφοκρατούσα (λεπτομέρεια), Ι.Μ.
Βατοπαιδίου (14ος αι.)**

Άγιος Γεώργιος, Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14ος αι.)

Μακεδονική και Κρητική σχολή ζωγραφικής

Προς το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας, στην εποχή των Παλαιολόγων, έχουν κατά κάποιο τρόπο διαμορφωθεί δύο σχολές στη ζωγραφική: η **Μακεδονική** και η **Κρητική**.

Το κέντρο δημιουργίας της Μακεδονικής σχολής βρίσκεται στην Κωνσταντινούπολη και δείγματά της υπάρχουν σε όλη τη Μακεδονία. Το χαρακτηριστικό της είναι ότι τη συναντάμε κυρίως σε τοιχογραφίες. Τα χρώματά της είναι φωτεινά και οι ζωγράφοι προσπαθούν να αποδώσουν τις μορφές με φυσικότητα.

Η Κρητική σχολή κατασκευάζει κυρίως φορητές εικόνες και όχι τοιχογραφίες. Έργα της συναντάμε σε όλη την Ελλάδα. Αυτή η σχολή χαρακτηρίζεται από μια λιτότητα και προσήλωση στην παλαιότερη βυζαντινή παράδοση, ενώ άνθισε στα μεταβυζαντινά χρόνια.

Μαρίζα Ντεκάστρο,
Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Η προδοσία (λεπτομέρεια), Ι.Μ. Βατοπαιδίου (14ος αι.)

Η προδοσία (λεπτομέρεια), Θεοφάνης ο Κρης, Ι.Μ. Ιβήρων (16ος αι.)

Ο αγιογράφος, ένας καλλιτέχνης με πίστη

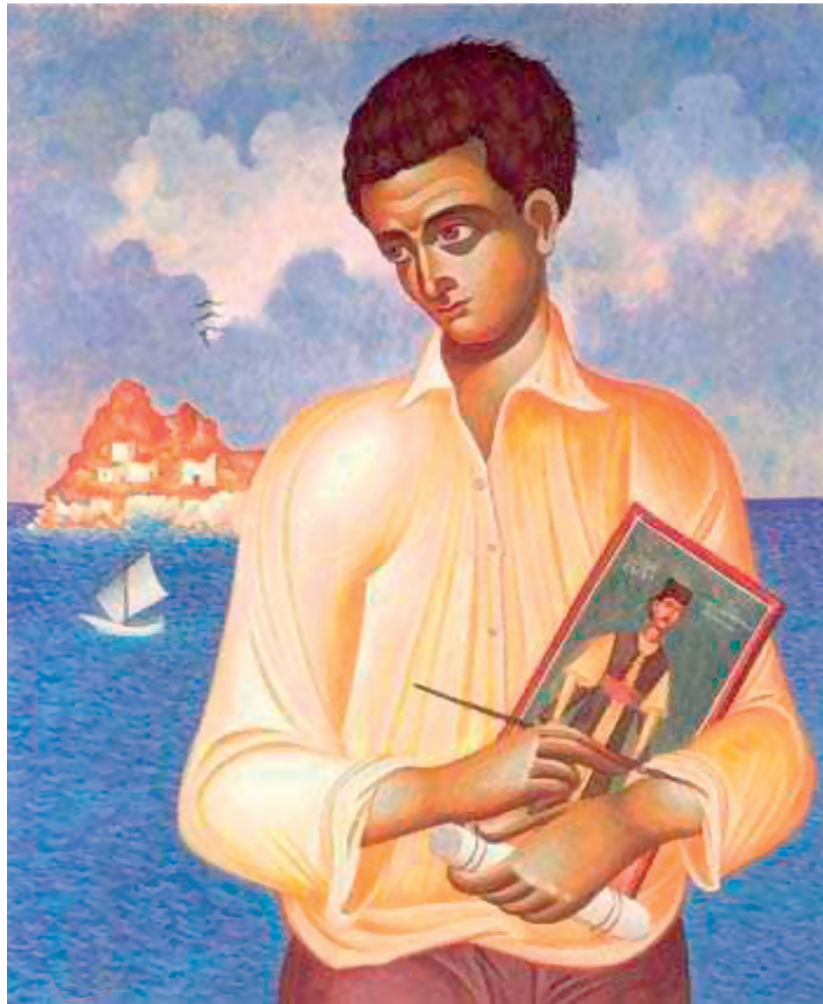
Ο αγιογράφος ήταν καλλιτέχνης με βαθιά πίστη. Ακολουθούσε πιστά τους κανόνες που είχε θεσπίσει η Εκκλησία για τη ζωγραφική, ποτίζοντας ταυτόχρονα τα έργα του με όλο του το συναίσθημα και τη συγκίνηση προς τα θεία. Έτσι, το έργο του κάθε αγιογράφου είναι μοναδικό και πρωτότυπο. Οι Βυζαντινοί πίστευαν ότι το ταλέντο ήταν σταλμένο από το Θεό και το αφιέρωναν σ' αυτόν. Σκοπός του αγιογράφου δεν ήταν να φτιάξει έναν ωραίο πίνακα, μια ωραία εικόνα. Με το ταλέντο

του προσπαθούσε να μιλήσει κατευθείαν στην ψυχή του πιστού και να τον παροτρύνει να ακολουθήσει το παράδειγμα των αγίων μορφών, για να φτάσει κι αυτός στην τελειότητα. Οι αγιογράφοι τότε, όπως και σήμερα, μάθαιναν την τέχνη τους κοντά σε κάποιον δάσκαλο. Ο αγιογράφος Διονύσιος ο εκ Φουρνά, σε ένα βιβλίο-οδηγό που έγραψε στις αρχές του 18ου αιώνα, συστήνει στα παιδιά που έχουν ταλέντο και θέλουν να ακολουθήσουν αυτή την τέχνη να ασκηθούν μόνα τους στην αρχή κι έπειτα να μαθητεύσουν κοντά σε ένα δάσκαλο.

Η μαθητεία κρατούσε χρόνια. Ο νεαρός μαθητευόμενος, πριν πιάσει στα χέρια του πινέλο και χρώμα, περνούσε από όλα τα στάδια της δουλειάς, αρχίζοντας από τις πιο απλές εργασίες, όπως είναι το πλύσιμο των πινέλων, έως και τις πιο πολύπλοκες, όπως είναι η παρασκευή των χρωμάτων. Δουλεύοντας έτσι στο εργαστήριο του δασκάλου του, ο νεαρός μάθαινε τα μυστικά της τέχνης. Όταν ο δάσκαλος τον έκρινε πλέον ικανό, του έδινε την άδεια να εργαστεί μόνος του.

Μαρίζα Ντεκάστρο,
Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά

Φώτης Κόντογλου, Γ. Κόρδης

«Όταν πρόκειται να αρχίσεις μια εικόνα, κατά πρώτον κάνε την προσευχή σου εις τον Κύριον να σε φωτίσει εις το έργον σου...»

(Φώτης Κόντογλου)

Προτάσεις για εργασίες και δραστηριότητες στην τάξη

- 1.** Παρατηρήστε προσεκτικά τον ναό του Θησείου και τον ναό του Αγ. Δημητρίου, διαβάζοντας παράλληλα και το πληροφοριακό κείμενο. Σε дуάδες καταγράψτε τις διαφορές ειδωλολατρικού και χριστιανικού ναού.
- 2.** Φανταστείτε ότι ένας φίλος σας θέλει να γίνει αγιογράφος και να ασχοληθεί σοβαρά με τη βυζαντινή ζωγραφική. Μετά από όσα μάθατε στην ενότητα αυτή, τι θα είχατε να του επισημάνετε;
- 3.** Φωτοτυπήστε μεγεθύνοντας σε ασπρόμαυρο Α4 μια εικόνα από τα Φαγιούμ και την εικόνα του Χριστού από το Σινά. Επιζωγραφίστε τις με τις ξυλομπογιές σας προσπαθώντας να αποδώσετε όσο πιο πιστά γίνεται τα χρώματα των εικόνων.
- 4.** Παρατηρήστε τις δύο εικόνες της Προδοσίας. Επισημάνετε και περιγράψτε τις διαφορές στα χρώματα, στο σχέδιο, στις εκφράσεις.
- 5.** Εξερεύνηση στο διαδίκτυο με θέμα: Περιήγηση στα ψηφιδωτά της Ραβέννας, της Μονής Δαφνίου, της Νέας Μονής Χίου και της Μονής Οσίου Λουκά Βοιωτίας.

Πηγές εικονιστικού και λοιπού βοηθητικού υλικού

ΠΗΓΕΣ

Αγία Γραφή, Ελληνική Βιβλική Εταιρία, Αθήνα 1997.

Αγίου Πορφυρίου Καυσοκαλυβίτου, Βίος και Λόγοι, εκδ. Ι.Μ. Χρυσοπηγής, Χανιά ¹2013.

Αγίου Φραγκίσκου της Ασίζης Άπαντα. Αποτυπώσεις πνευματικής ζωής, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Π. Αρ. Υφαντής, εκδ. Μαΐστρος 2010.

Αρμιανός Μαρκελλίνος, Η ζωή και το έργο του Ιουλιανού. Ιστορία 353-378 μ.Χ., εκδ. «Εύανδρος», Αθήνα 2010.

Άννα Κομνηνή, Αλεξιάς, εκδ. Γεωργιάδη, Αθήνα.

Αυγουστίνος Ιππώνος, Εξομολογήσεις, μτφρ. Φρ. Αμπατζοπούλου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα τ. 1 1999, τ.2 ²2000.

Βασίλειος Καισαρείας, Ασκητικά Διατάξεις: PG 31, 1321-1428.

Ο ίδιος, Προς πλουτούντας: PG 31, 277-304.

Ο ίδιος, Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελοίντο λόγων: PG 31, 563-590.

Ο ίδιος, Ότι ουκ εστιν αίτιος των κακών ο Θεός: PG 31, 329-354.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Κατά Ιουλιανού Α': PG 35, 531-664.

Ο ίδιος, Εις εαυτόν: PG 35, 827-832.

Ο ίδιος, Περί φιλοπτωχείας λόγος: PG 35, 857-910.

Ο ίδιος, Επιτάφιος εις Μέγαν Βασίλειον: PG 36, 493-606.

Γρηγόριος Νύσσης, Τι των Χριστιανών όνομα ή επάγγελμα: PG 46, 237-250.

Ο ίδιος, Περί θεότητος Υιού και Πνεύματος λόγος: PG 46, 553-576.

Δαυίδ Παφλαγόνος, Βίος Ιγνατίου Αρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως: PG 105, 487-574.

Ειρηναίος Λυώνος, Έλεγχος και ανατροπή της ψευδώνυμου γνώσεως: PG 7, 433-1224.

Ευσέβιος Καισαρείας, Εκκλησιαστική Ιστορία: PG 20, 45-906.

Ο ίδιος, Εις τον βίον Κωνσταντίνου: PG 20, 905-1316.

Ο ίδιος, Εις τον Κωνσταντίνον Τριακονταετηρικός: PG 20, 1315-1440.

Θεία Λειτουργία του Μ. Βασιλείου: Ιερατικόν, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 147-181.

Θεία Λειτουργία του Χρυσοστόμου: Ιερατικόν, επιμ. Κων. Παπαγιάννη, εκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2002⁴, σ. 109-144.

Ιουλιανός, Άπαντα 3. Κατά Γαλιλαίων Α' - Επιστολές, μτφρ. Θ. Γ. Μαυρόπουλος, Βουρνάς, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2012.

Ιουστινιάνειος Κώδιξ, Corpus Iuris Civilis, εκδ. Hugues de la Porte, Lione 1560.

Ιουστινιανός, Νεαραί: μετά παραπομπών εις τα σχετικά χωρία των Βασιλικών και της Εξαβίβλου του Αρμενοπούλου, Τύποις Εκδοτικής Εταιρείας, Αθήνα 1898.

Ιουστίνος, Απολογία Α': PG 6, 396A , 416C-420B.

Ο ίδιος, Απολογία Β': PG 6, 441-470.

Ισαάκ του Σύρου, Τα σωζόμενα ασκητικά, μτφρ. Καλλινίκου Παντοκρατορινού, Θεσσαλονίκη 1976 (φωτοτυπική ανατύπωση της εκδόσεως 1871).

Ιωάννης Χρυσόστομος, Λόγος εις τον μακάριον Βαβύλαν: PG 50, 527-534.

Ο ίδιος, Περί του μη δημοσιεύειν τα αμαρτήματα των αδελφών, μηδέ κατεύχεσθαι των εχθρών: PG 51, 353-364.

Κλήμης Αλεξανδρεύς, Στρωματείς: PG 8, 685-1382.

Μάξιμος ο Ομολογητής, Περί αγάπης εκατοντάδες α'-δ': Φιλοκαλία Β', 4-51.

Παλλάδιος Ελενουπόλεως, Λαυσαϊκή Ιστορία: PG 34, 1001-1260.

Συνέχεια Θεοφάνη, Corpus scriptorum historiae byzantinae, επιμ. Niebuhr Barthold Georg, τ. 45, εκδ. E. Weberi, Bonnae 1838.

Τάκιτος, Χρονικά, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Ν. Πετρόχειλος, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2012.

Τερτυλλιανός, Απολογητικός, Εισαγωγή-μτφρ.-σχόλια Α. Θεοδωράκης, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 2004.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ / ΔΟΚΙΜΙΑ

Αγουρίδης Σ., Ο Χριστιανισμός έναντι Ιουδαϊσμού και Ελληνισμού κατά τον Β' αι. μ.Χ., εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.

Αρχ. Τιράνων Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Θεός εφανερώθη εν σαρκί..., εκδ. Μαΐστρος, Αθήνα 2006.

Αργυρίου Αστ., «Εκκλησία, Οικουμένη, Πολιτική», στο Χαριστήρια στον Μητροπολίτη Αδριανουπόλεως Δαμασκηνό, Αθήνα, 2007.

Αρχιμ. Σωφρόνιος, Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω, Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου του Έσσεξ, 1978

Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, Συνάντηση με το Μυστήριο. Μια σύγχρονη ανάγνωση της Ορθοδοξίας, μτφρ. Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2011.

Αρχιμ. Βασίλειος (Γοντικάκης), Λειτουργικός τρόπος, Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2000.

Ο ίδιος, Φως Χριστού φαίνει πάσι, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων / Αρμός, Καρυές 2002.

Ο ίδιος, Το Κάλλος θα σώση τον κόσμο, εκδ. Ι.Μ. Ιβήρων, Άγιον Όρος 2005.

Garile A., «Ο αυτοκράτορας, οι σύνοδοι και η εκκλησιαστική τάξη», στο Π. Υφαντής (επιμ.), Χριστιανικός βίος και πολιτική εξουσία, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015, σ. 117-127.

Γλύκατζη-Αρβελέρ Ε., Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, μτφρ. Τ. Δρακοπούλου, εκδ. Ψυχολογικός, Αθήνα 41992.

- Η ίδια, Πόσο ελληνικό είναι το Βυζάντιο; Πόσο βυζαντινοί οι Νεοέλληνες;, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2016.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τμ. Ζ', Εκδοτική Αθηνών, σ. 398-423.
- Μητρ. Περγάμου, Ιωάννης (Ζηζιούλας), Ελληνισμός και Χριστιανισμός. Η συνάντηση των δύο κόσμων, εκδ. Αποστολική Διακονία, Αθήνα 2003.
- Κογκούλης Ι.– Οικονόμου Χ.– Σκαλτσής Π., Το Βάπτισμα, εκδ. Ο.Χ.Α. Λυδία, Θεσσαλονίκη 1002.
- Κόλτσιου Α., «Η γλώσσα της χριστιανικής γραμματείας», Ιστορία της Ορθοδοξίας, τμ. 2, σ. 452-539.
- Κόντογλου Φ., Η πονεμένη Ρωμιοσύνη, εκδ. Αστήρ, Αθήνα 1963.
- Μαρκόπουλος Θ., στο σχολείο με ... χαρτί και καλαμάρι, εκδ. Καλειδοσκόπιο, Αθήνα 1999.
- Ματσούκας Ν., Οικουμενική Θεολογία, εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.
- Νικόδημος ο Αγιορείτης, Ομολογία πίστεως, ήτοι απολογία δικαιοτάτη, Εν Βενετία 1819.
- Ντεκάστρο Μ., Βυζαντινή Τέχνη. Οδηγός για παιδιά, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1990.
- Η ίδια, Διαβάζοντας τις βυζαντινές εικόνες, εκδ. Νέοι Ακρίτες, Αθήνα 1992.
- Παλιούρας Α., Εισαγωγή στη Βυζαντινή Αρχαιολογία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1998.
- Παπαδόπουλος Σ., Γρηγόριος ο Θεολόγος. Σπουδή του βίου και του έργου του, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1991.

Παπαθανασίου Θ., Κοινωνική δικαιοσύνη και Ορθόδοξη Θεολογία. Μια προκήρυξη, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2001.

Πατριαρχική Απόδειξις της Α.Π.Θ. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ. Δημητρίου επί τοις Χριστουγέννοις», Εκκλησία 66 (1989).

Ράνσιμαν Σ., Βυζαντινός Πολιτισμός, μτφρ. Δ. Δετζώρτζη, εκδ. Ερμείας, Αθήνα 1978.

Ο ίδιος, Η βυζαντινή θεοκρατία, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1982.

Σιαμάκης Κ., Εξωχριστιανικές μαρτυρίες για το Χριστό και τους Χριστιανούς, εκδ. Ι. Μ. Εδέσσης, Πέλλης και Αλμωπίας, Θεσσαλονίκη 1995.

Σμέμαν Αλ., Για να ζήσει ο κόσμος, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος, εκδ. Αθηνά/σύνορο, Αθήνα 1970.

Ο ίδιος, Πιστεύω, μτφρ. Στ. Κομνηνός, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.

Αρχιμ. Σωφρόνιος, Ο Γέροντας Σιλουανός του Άθω, έκδ. Ι.Μ. Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας ²1978.

Υφαντής Π. Αρ., Όψεις και κριτήρια αγιότητας στην Ορθόδοξη Ανατολή και τη Χριστιανική Δύση, Ηράκλειο 2004.

Ο ίδιος, Κλήση, Πορεία, Μετοχή. Η πνευματική οντολογία της χριστιανικής αγιότητας, εκδ. Αρμός 2010.

Ware K., Αρχή Ημέρας. Η ορθόδοξη προσέγγιση της Δημιουργίας, μτφρ. Ν. Τσιρώνη, Ιερόν προσκύνημα αγίου Γεωργίου του εν Ιωαννίνοις, 2007.

Ο ίδιος, Η Ορθόδοξη Εκκλησία, μτφρ. Ι. Ροηλίδης, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1996.

Ο ίδιος, Ο Ορθόδοξος Δρόμος, μτφρ. Μ. Πάσχου,

εκδ. Επτάλοφος, Αθήνα 1983.

Ο ίδιος, Πώς να εισέλθω στην καρδιά;, μτφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, εκδ. εν πλω, Αθήνα 2015.

Ο ίδιος, «Διά της Δημιουργίας στον Δημιουργό», στο Ware K., Παπαθανασίου Α., Touraille J., Εκκλησία και Κόσμος, Κέντρο Μελετών

I.M. Κύκκου, Λευκωσία 2002.

ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΑ

Αρχιεπ. Τιράνων και πάσης Αλβανίας Αναστάσιος (Γιαννουλάτος), Ίχνη από την αναζήτηση του Υπερβατικού. Συλλογή θρησκευολογικών μελετημάτων, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2004.

Ο ίδιος, Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2015.

Ο ίδιος, Ισλάμ. Θρησκευολογική επισκόπησης, εκδ. Πορευθέντες, Αθήνα 2002.

Boonstra J., Jansen H., Kniesmeyer J. (Eds.), Antisemitism. A History Portrayed, Anne Frank Foundation, Gravenhage 1989.

Βούδας, μτφρ. Ν. Τσουκαλά, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1985.

Εμρέ Γ., «Το Ντιβάν», ΣΥΝΑΞΗ τχ. 20, σ. 102-104.

Ζιάκα Α., "Η έννοια του σώματος στο Ισλάμ", στο Φιλία και Κοινωνία, Τιμητικός τόμος στον Γρ. Δ. Ζιάκα (επιμ. Π. Παχής), εκδ. Βάνια, Θεσσαλονίκη, 2008.

Η ίδια, "Μουσουλμανικές ρήσεις και κατανοήσεις περί θρησκείας και πολιτικής" στο Θρησκεία και Πολιτική, Συναντήσεις 6, Στ. Ζουμπουλάκης (επιμ.), εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα, 2016.

Ζιάκας Γρ., Ισλάμ. Θρησκεία και Πολιτεία, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ³2003.

Ο ίδιος, Θρησκείες και Πολιτισμοί της Ασίας, εκδ. Κ. Σφακιανάκη, Θεσσαλονίκη ²2008.

Klostermaier K., Buddhism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford 1999.

Knott K., Hinduism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, Oxford 2000.

Κομφούκιος, Ανάλεκτα, μτφρ. Σ. Χαλικιάς, εκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2001.

Μαριόρας Μ., Στα Μονοπάτια του Ισλάμ. Μουσουλμανικές προσεγγίσεις, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2014.

Miller J., Taoism: A Short Introduction, Oneworld, Oxford 2003.

Μπαγκαβάτ Γκιτά, Το θείο τραγούδι. Ανθολογία, μτφρ. Γ. Ζωγραφάκης, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1983.

Narayan R. K., Gods, Demons and Others, Penguin Books, 2001.

Ουπανισάδες. Ιερά ινδικά κείμενα, μτφρ. Σ. Σκαρτσής, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2009.

Paramhansa Yogananda, Αυτοβιογραφία ενός Γιόγκι, μτφρ. Ρ. Καρακατσάνη, εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1991.

Pearl C. (Rv.) και Brookes R. S. (Rv), Βασικές Αρχές του Ιουδαϊσμού, μτφρ. Μ. Κρίσπης, εκδ. Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, Αθήνα 1997.

Ruthven M., Islam. A Very Short Introduction, Oxford University Press, New York 1997.

Solomon N., Judaism. A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2000.

Τζελαλαντίν Ρουμί, Στον κήπο του Αγαπημένου, μτφρ. Κ. Κολύμβα, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2003.

Το Ιερό Κοράνιο, μτφρ. Γ. Πεντάκης, εκδ. Δημιουργία/Α. Α. Χαρίσης, Αθήνα 2^η1995.

Το Ταό Τε Τσινγκ στα ελληνικά, μτφρ. Δ. Πατσίλιας, εκδ. Καλέντης, Αθήνα 2014.

Hattstein M., Ιστορία των Θρησκειών του Κόσμου, μτφρ. Δ. Ρισάκη, εκδ. Ελευθερουδάκης, Αθήνα 2006.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

Αμπατζοπούλου Φρ., Η λογοτεχνία ως μαρτυρία. Έλληνες πεζογράφοι για τη γενοκτονία των Εβραίων, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.

Άντρις Ί., Ο θάνατος στον τεκέ του Σινάν, μτφρ. Ζ. Μούτις, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1998.

Γκάρντερ Γ., Ο κόσμος της Σοφίας, μτφρ. Μ. Αγγελίδου, εκδ. Λιβάνης-Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.

Ελύτης Οδ., Ήλιος ο πρώτος, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1974

Ζέη Α., Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2011

Καβάφης Κ. Π., Ποιήματα (1919-1933), τμ. Β΄, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1970.

Καζαντζάκης Ν., Ο Χριστός ξανασταυρώνεται, εκδ. Καζαντζάκη, Αθήνα 2010.

Καρούζος Ν., Τα ποιήματα, τ. Α΄, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1993.

Κάτζολα-Σαμπατάκου Β., Δε θέλω να μου λένε τι να κάνω, εκδ. Μίνωας, Αθήνα 2014.

Coelho P., Ο Αλχημιστής, μτφρ. Μ. Φερρέιρα-Χαδιρόγλου, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1996.

Μουρίκη Κ., Ο Γκασμέντ με τη φλογέρα, εκδ. Παπαδόπουλος, Αθήνα 2004.

Μπόιν Τζ., Το αγόρι με τη μπλε πυτζάμα, μτφρ. Α. Μοσχονά, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 2006.

Ντε Σαιντ-Εξιπερύ Α., Ο Μικρός Πρίγκιπας, μτφρ. Σ. Τσίρκας, εκδ. Ηριδανός, Αθήνα 1983.

Σαίξπηρ Ουιλ., Ο έμπορος της Βενετίας, μτφρ. Ε. Μπελιές, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1999.

Σαρή Ζ., Ε.Π., εκδ. Πατάκη, ²⁶Αθήνα 2016.

Η ίδια, Ο κύριός μου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα ¹⁷2016.

Σβορώνου Ε., Σκληρό καρύδι, εκδ. UNHCR / Καλειδοσκόπιο, Αθήνα ²2016.

Τασιόπουλος Β., Γιατί απέναντι;, εκδ. Σύγχρονοι Ορίζοντες, Αθήνα 2013.

Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ, μτφρ. Ρ. Χάτχουτ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2012.

Υφαντής Γ., Μυστικοί της Ανατολής, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2000.

Χριστιανόπουλος Ντ., Οι προγραμματισμένοι στο χαμό. Ποιήματα Θεσσαλονικέων ποιητών για την καταστροφή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης. Επιλογή, εκδ. Διαγώνιος, Θεσσαλονίκη 1990.

Yousafzai M., Με λένε Μαλάλα, μτφρ. Α. Κορτώ, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2015.

ΑΠΟ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ

Καριώτογλου Α. – Ροδίτης Γ., Εκκλησία μια νέα κοινωνία σε πορεία (Γ' Γυμνασίου), Ο.Ε.Δ.Β. Αθήνα ⁷1992.

Τσακτσίρας Λ. – Ορφανουδάκης Ζ. – Θεοχάρη Μ., Ιστορία Ρωμαϊκή και Βυζαντινή (Β' Γυμνασίου), Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²⁴2005.

ΥΠΕΠΘ/ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ, Με το Χριστό στον αγώνα (Ε' Δημοτικού), Ο.Ε.Δ.Β., Αθήνα ²1995.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Από βιβλία

Αχείμαστου – Ποταμιάνου Μ., Βυζαντινές Τοιχογραφίες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995.

Βοκοτόπουλος Π., Βυζαντινές Εικόνες, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1995.

Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια, Οι Θρησκείες, τ. 21, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1992.

Engagement Calendar, Ημερολόγιο Unicef, 1979.

Engagement Calendar, Ημεροδείκτης Unicef, 1986.

Ημερολόγιο 1996, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.

Ημερολόγιο 2000, Ι.Μ. Βατοπαιδίου, Άγιον Όρος.

Καλαφάτης Σ., Άθως. Τα χρώματα της πίστης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2014.

Κόντογλου Φ., Έκφρασις της Ορθοδόξου Εικονογραφίας, Τόμος Α' και Β', εκδ. Αστήρ, Αθήναι, 1979.

Μπαλτογιάννη Χρ., Εικόνες Μήτερ Θεού, εκδ. Αδάμ, Αθήνα 1994.

National Geographic, Οι καλύτερες φωτογραφίες, εκδ.
ΤΟ ΒΗΜΑ, χ.χ.

Ντε Σαιντ-Εξυπερί Α., Ο Μικρός Πρίγκιπας, μτφρ. Θ.
Δαρβίνη, εκδ. Καθημερινή, Αθήνα 2016.

Ντουάνο Ρ., Icons, κείμεν. Ζαν-Κλωντ Γκωτράν, εκδ.
Taschen/Γνώση, χ.χ.

Sullivan L. E., Η θρησκευτική παράδοση του Εβραϊσμού,
μτφρ. Δ. Παπαβασιλείου, εκδ. Κυβέλη, Αθήνα, 2002.

Das Judentum, Text und Folien,
Religionspädagogisches Seminar der Diözese
Regensburg, 1994.

Der Islam, Folien und Erläuterungen,
Religionspädagogisches Seminar der Diözese
Regensburg, 1993.

Εικονιστικό Υλικό από το ΙΕΠ για το μάθημα των Θρη- σκευτικών

Θ 1: Σύμβολα κατακομβών - Κατακόμβη Αγ. Καλλίστου

Θ 2: Έλληνες φιλόσοφοι, Μπάντσκοβο Βουλγαρίας –
Ιουλιανός - Ναός του Ηφαίστου, Αθήνα - Άγιος Δημήτρι-
ος, Θεσσαλονίκη - Πορτρέτα Φαγιούμ - Ο Χριστός, Ι.Μ.
Αγ. Αικατερίνης του Σινά

ΕΙΚΟΝΙΣΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 1

- Φωτογραφία ενότητας
<https://gr.pinterest.com/pin/466192998901094943>
- Άννα Φρανκ
<http://www.historyextra.com/article/people-history/7-facts-anne-frank-diary-life-house>
- Η γιορτή, Μπ. Πυλαρινός
http://pilarinos.blogspot.gr/2008/10/blog-post_19.html
- Ο λευκός άγγελος, Ιερά Μονή Μιλέσεβα
<http://www.romfea.gr/psaltiki-kai-politismos/12587-eisagogikai-kalosorisma>
- Η μεταστροφή του Απ. Παύλου, Oleg Shurkus
<https://gr.pinterest.com/garykovacik/christs-apostles/>
- Ο Απ. Παύλος συγγράφει τις επιστολές του, Valentin de Boulogne
<http://www.jesuswalk.com/philippians/artwork-st-paul.htm>
- Ο Ιουστινιανός και η συνοδεία του, Άγ. Βιτάλιος Ραβέννα
<http://www.wikiwand.com/el>
- Κωνσταντινούπολη
<http://www.newsbomb.gr/ellada/ethnika/story/700167/san-simera-h-alosi-tis-konstantinoypolis>
- Βασιλική της Τριερ
<https://selidesistorias.wordpress.com/2015/02/26/από-τη-ρώμη-στο-βυζάντιο-μέρος>
- Χριστός η Άμπελος, Θεοφάνης ο Κρης
<http://www.pi-schools.gr/lessons/aesthetics/eikastika/afises/index.php?id=25&v=2l>

- **Μ. Ξενοφώντος**
https://panosz.wordpress.com/2013/03/08/agion_oros-15/
- **Άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, Φ. Κόντογλου**
<http://www.alavastron.net/2016/06/Index-Nikodimos-Exomologitarion.html>
- **Στις κορυφές των βράχων, Μετέωρα, φωτ. Κ. Μπαλάφας**
<http://www.pentapostagma.gr/2013/10/kostas-mpalafas-fotografos.html>

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ 2

- **Φωτογραφία ενότητας**
<http://alexiptoto.com>
- **Παιδικό παιχνίδι**
http://iteakarditsas.blogspot.gr/2015/04/blog-post_17.html
- **Φιλενάδες, Θ. Τριανταφυλλίδη**
<http://monsieurcocosse.blogspot.gr/2014/01/blog-post.html>
- **Παιδάκια αγκαλιασμένα**
<https://www.flickr.com/photos/fotograzio/4115541695>
- **Απ. Παύλος, ψηφιδωτό, Ραβέννα**
<http://www.byzantineathens.com/alphapiomicronsigmaatauomicronlambdaomicronsigmaipialphaupsilonlambdaomicronsigma.html>
- **Ο απόστολος Παύλος κηρύττει στον Άρειο Πάγο, Σπύρος Βασιλείου**
<http://www.monastiria.gr/arthografia/paterika-eklisiastika/i-poreia-tou-apostolou-paulou-stin-ellada/>

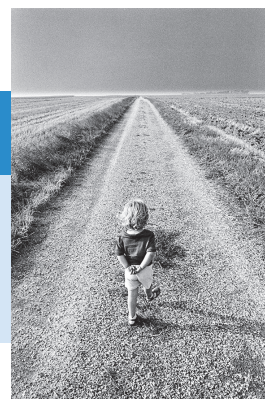
- Πάπυρος Π52
<https://norfid.wordpress.com>
- Μεγαλογράμματη βυζαντινή γραφή
http://vizantinonistorika.blogspot.gr/2013/09/blog-post_3.html
- Ιουστίνος ο Φιλόσοφος
<http://www.impantokratoros.gr>
- Μ. Βασίλειος
<http://www.pemptousia.gr/2011/12/thelo-na-miliso-gia-ton-agio-basilio/>
- Γρ. ο Θεολόγος (Ντέτσανι)
<https://iconandlight.wordpress.com/2014/01/page/2/>
- Ι. Χρυσόστομος
<http://www.pentapostagma.gr/2015/06>
- Οι Τρεις Ιεράρχες ως μοναχοί Θεολόγοι, Γ. Κόρδης
<https://www.facebook.com/photo.php?fbid=10211499607187026&set=a.2108711918586.126921.1269234149&type=3&theater>
- Φωτογραφίες με εικόνες βίας
<http://www.triklopodia.gr>
http://www.ethnos.gr/arxiki_selida/arthro/giannis_mpraxakis_o_maximos-2232916
- Ερείπια του αρχαίου ναού του Δία στην Ολυμπία
<http://gr.depositphotos.com/32551669/stock-photo-the-temple-of-zeus-ruins.html>
- Αγία Σοφία
<http://www.dogma.gr/diafora/periigitheite-eikonika-sti-thryliki-agia-sofia-stin-poli>

- Η προδοσία (λεπτομέρεια), Ι.Μ. Βατοπαιδίου
<http://ktdrus.gr/index.files/pravoslavnye.html>
- Η προδοσία (λεπτομέρεια), Θεοφάνης ο Κρης
<http://agioritikesmnimes.pblogs.gr/tags/eikona-gr.html>
- Φώτης Κόντογλου, Γ. Κόρδης
http://theologosgr.blogspot.gr/2013/07/blog-post_6337.html

περιεχόμενα

Θεματική Ενότητα 1

Μεγαλώνουμε κι αλλάζουμε

Θεματική Ενότητα 2

Η συνάντηση του Χριστιανισμού
με τον Ελληνισμό

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.